

HOLOCAUSTUL ÎN ROMÂNIA

Statul Național Legionar și încercările sale de a rezolva “chestiunea evreiască”

Potrivit celor ce îl sprijineau pe Antonescu, conducerea Legiunii avea trei obiective: să se răzbune, să insufle teroarea și să dobândească proprietăți¹. Pentru a atinge aceste obiective, Garda trebuia să controleze funcțiile represive ale statului. Guvernul național-legionar de la 14 septembrie 1940 avea 15 miniștri numiți de Garda de Fier. În plus, la 20 septembrie 1940, în patruzeci și cinci de județe au fost numiți prefecți legionari².

Legionarii au început să abuzeze evrei (prin bătăi, arestări la întâmplare, tortură, concedieri masive din sectorul serviciilor publice, boicotarea economică a afacerilor evreiești, vandalizarea sinagogilor etc.) imediat după ce au intrat în guvern³. Un alt motiv de mare îngrijorare la adresa comunității evreiești a fost fascizarea unor segmente largi din societatea românească. Acest proces a fost vizibil în luări de poziție publice ale unor intelectuali, în izbucniri antisemite în rândurile sindicatelor și asociațiilor profesionale la care erau afiliați evrei.

Instrumente ale terorii legionare

În momentul în care a ajuns la putere, Garda de Fier avea deja la dispoziție infrastructura organizațională care îi permitea să își pună în aplicare planurile. Cel mai periculos instrument al acesteia a fost „Poliția Legionară”, o organizație concepută după modelul unităților paramilitare naziste, liderii ei considerând-o versiunea românească a SA germane. Înființată formal la 6 septembrie 1940, ea avea scopul de a apăra noul regim și de a suprima adversarii acestuia. La început organizația s-a bucurat de aprobarea lui Antonescu. Este de asemenea important de subliniat că, la sfârșitul lui octombrie 1940, Himmler a trimis în România reprezentanți ai RSHA (*Richssicherheitshauptamt* – Biroul central de securitate al

---

¹ În septembrie 1941 regimul Antonescu a publicat două volume de investigații care au dezvăluit caracterul criminal și terorist al mișcării legionare. Raportul s-a numit *Pe marginea prăpastiei*, 21-23 ianuarie, București, 1941. (București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, 1941); de aici încolo, *Pe marginea prăpastiei*.

² Aurică Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941* (Cluj-Napoca: „Dacia,” 1976), pp. 68, 76; de aici încolo: Simion, *Regimul*.

³ Matatias Carp, *Cartea Neagră: Suferințele evreilor din România, 1940-1944*, vol. 1, *Legionarii și Rebeliunea* (București: Editura Diogene, 1996), pp. 56-57.

Reich-ului), condusă de Heidrich, pentru a stabili legături cu Garda de Fier. Deși spionajul german indicase că Legiunea nu era încântată de această vizită, rezultatul final a fost o organizație modelată extensiv pe tiparele structurale și funcționale ale SS.⁴ În ce privește personalul acesteia, merită menționat că, în septembrie 1940, publicația oficială a regimului lui Antonescu descria Poliția Legionară ca un grup de „elemente fără nici o pregătire de specialitate, fără cultură, fără suflet, din dezmoșteniții soartei, culeși din pulbere de drum”⁵.

Legionarii s-au instalat la Ministerul de Interne și au ocupat poziții cheie în Direcția Generală a Poliției. O altă organizație teroristă controlată de Legiune a fost Corpul Muncitoresc Legionar (CML), înființată în 1936 și consolidată după ce regele Carol al II-lea a interzis propriu-zis sindicatele. După septembrie 1940, această organizație a fost restructurată sub forma unei unități paramilitare (garnizoană).

Studentii reprezentau o altă bază de recrutare pentru detașamentele morții ale Legiunii. De la constituirea ei la începutul anilor 1920, Uniunea Națională a Studenților Creștini (UNSC) a promovat fără echivoc, ca unul din obiectivele ei principale, împiedicarea studenților evrei de a frecventa universitățile. După septembrie 1940, UNSC a devenit o organizație teroristă controlată de Legiune. Conducătorul acestei organizații studențești, Viorel Trifa, era un student educat în spirit nazist. El declara că noul model organizațional pentru UNSC trebuie să fie copiat după sistemul de conducere al studenților germani așa încât organizația să-și găsească locul în structura autoritară „a noului stat român”⁶. Garda de Fier a recrutat, de asemenea, elevi din școli medii și superioare, care au fost educați să creadă că după moartea sa, Codreanu a devenit un fel de sfânt creștin ortodox, păzitor al poporului român.

Legiunea nu a reușit să atragă armata în rândurile ei, deși mulți ofițeri de rezervă și-au oferit serviciile pentru a ajuta la organizarea unităților paramilitare ale Legiunii⁷. Liderii Legiunii au ordonat acestor organizații și grupuri de indivizi să comită crime, având grijă să le „absolve” de orice responsabilitate prin inundarea lor cu limbaj și simboluri religioase. Astfel, mulți preoți care s-au alăturat Legiunii le-a oferit acestor criminali iertarea morală, în timp ce liderii mișcării le repetau că ziua

---

⁴ Hoettl, W. *The Secret Front: The Story of the Nazi Political Espionage*, (London, 1953), 178

⁵ *Asasinatale de la Jilava, Snagov și Strejnicu, 26-27 noiembrie 1940*, București, 1941, p. 166.

⁶ Horia Sima, *Era Libertății. Statul Național Legionar* (Madrid: 1982), pp. 137-139.

⁷ Simion, *Regimul*, p. 92, 96.

judecații, adică „ziua răzbunării contra tuturor oponenților Gărzii de Fier era aproape.”⁸

În final, trebuie menționat faptul că, pe lângă prefecturile din județe, Legiunea a controlat Ministerul de Interne și Direcția generală a Poliției din capitală, iar Antonescu a controlat Armata, Jandarmeria și Serviciul de spionaj.

Atacurile antievreiești orchestrate de Statul Național Legionar

La 27 noiembrie 1940, câteva detașamente legionare ale terorii au înfăptuit ceea ce ei numeau „răzbunarea” pentru asasinarea lui C.Z. Codreanu. Aceste acțiuni au fost îndreptate împotriva liderilor regimului Carol al II-lea și împotriva evreilor. Ca rezultat, șaiszeci și cinci de foști lideri ai regimului lui Carol al II-lea au fost uciși în celulele lor de la închisoarea Jilava. Două zile mai târziu, asasini ai Legiunii I-au împușcat pe fostul prim ministru, renumitul istoric Nicolae Iorga. Aceste evenimente au otrăvit relația Legiunii cu Antonescu și mai ales relația acestuia cu Horia Sima, comandantul Legiunii. „Răzbunarea” împotriva evreilor a început cu amenzi și taxe ilegale, arestări și percheziții săvârșite la întâmplare, jafuri, evacuări din sate, acte de tortură, violuri, umilințe publice în stil nazist. Numărul acestor acte de „răzbunare” creșteau pe măsură ce ziua confruntării deschise cu Antonescu se apropia.

La 29 noiembrie, Antonescu a ordonat dezarmarea Poliției Legionare⁹. Efectele ordinului său au fost, totuși, atenuate de ministrul de Interne, care a ordonat transferul „cadrelor competente” de la Poliția Legionară la unitățile de poliție regulate¹⁰.

Evacuarea și exproprierea evreilor din mediul rural

Evacuarea evreilor din sate și comune din diverse regiuni ale țării, este de o importanță deosebită, izolarea evreilor din rândul populației rurale având întotdeauna un loc important în propaganda antisemită a Legiunii și în originile intelectuale ale acesteia.¹¹ În plus, deportarea avea ca scop și jefuirea proprietății evreiești. Aceste acțiuni erau ilegale chiar și după standardele legislației antisemite adoptate de guvernul național-legionar.

---

⁸ *Pe marginea prăpastiei*, 21-23 ianuarie 1941, II, p. 527-528, București, 1941 (în continuare: *Pe marginea prăpastiei*).

⁹ Simion, *Regimul*, p. 400, *Pe marginea prăpastiei*, p.201.

¹⁰ *Pe marginea prăpastiei*, 13.

¹¹ Horia Sima, *Era*, pp.251- 253; Carp, *Cartea Neagră*, vol.I: p.203.

Campania de evacuare a fost bine planificată, iar ordinul a fost transmis verbal de către Ministerul de Interne¹². Campania a început în octombrie 1940 și s-a finalizat aproximativ două luni mai târziu, în decembrie, în fruntea ei aflându-se comandanții locali ai Legiunii. Evreii au fost deportați din zeci de sate în care existaseră comunități evreiești vechi de peste o sută de ani¹³. „Comisia pentru administrarea proprietății evreiești” special constituită a luat parte la procedurile de expropriere care se țineau la judecătoriile locale¹⁴. La sate, jefuitorilor, fie ei legionari sau cetățeni obișnuiți, nu le păsa de caracterul ilegal al acțiunilor lor. Doar în comune și în orașe mai mici aceștia aveau grijă să-i forțeze pe evrei să semneze contracte de vânzare. „Acordul” de a vinde era uneori obținut după ce proprietarul fusese reținut ilegal¹⁵.

Ca o consecință a acestor acțiuni, evreii care locuiau la țară au devenit în cele din urmă refugiați la coreligionarii lor din reședințele de județ, și ei supuși jafurilor. Unii dintre deportații în vârstă luptaseră în războaiele României și își purtau cu mândrie medaliile militare. Până la sfârșitul lui decembrie 1940, legionarii deveniseră suficient de încrezători și de puternici ca să înceapă să jefuiască și proprietățile evreilor din București. Au fost prădate locuințe și alte proprietăți imobiliare. În urma unor bătăi severe, proprietarii evrei au semnat, contrar voinței lor, contracte de vânzare și cereri pentru rezilierea contractelor de închiriere¹⁶. Evacuații nu s-au întors niciodată la casele lor, chiar Antonescu fiind de acord că deportarea era de dorit. Din 110.000 de evrei care locuiau în provincie, aproximativ 10.000 au devenit refugiați¹⁷.

Unități ale armatei aflate departe de București au luat și ele parte la actele de „răzbunare” ale Legiunii. De exemplu, la Câmpulung Moldovenesc, un oraș controlat *de facto* de ministrul legionar al Muncii, Sănătății și Bunăstării sociale, Iașinski, la sărbătoarea de Yom Kipur din 1940 (12 octombrie), personalul armatei a luat parte la o zi a terorii organizată de Legiune. Astfel, colonelul Mociulschi, comandantul unei garnizoane militare locale, a ordonat soldaților armatei să interzică evreilor să intre sau să iasă din casele lor, în timp ce poliția și detașamentele legionare s-au dedat la jafuri și distrugeri. Prada a fost colectată în sediile locale ale Legiunii. Rabinul local,

---

¹² Carp, *Cartea Neagră*, vol.1: p.203.

¹³ Ibid., p.152.

¹⁴ Jean Ancel, *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust* (New York: Beate Klarsfeld Foundation, 1986), vol. 2: doc.37, pp.75-76 [de aici înainte: Ancel, *Documents*].

¹⁵ Carp, *Cartea Neagră*, vol.1, p. 152; pentru lista localităților, Ibid., pp.152-153.

¹⁶ Carp, *Cartea Neagră*, vol.1, doc. 42, p. 84.

¹⁷ Ancel, *Documents*, vol.1, doc. 138, p.556; Șafran, *Memorii* (Ierusalim, 1991), p.55.

Iosif Rubin, a fost torturat și umilit (înghămat la o căruță pe care fiul lui a fost forțat să o „conducă”), iar sinagoga a fost devastată și jefuită¹⁸.

Un episod deosebit de dur a fost exilul forțat și chiar deportarea în 1940 a ceea ce regimul numea „evreii străini” (circa 7.700 de oameni). Ordinul a fost dat de Antonescu, care a fixat un termen de două luni pentru toți „evreii străini” de a părăsi teritoriul românesc¹⁹. Sute de oameni au fost arestați, iar proprietatea lor confiscată. Ulterior arestații au fost duși la Dornești, un nou punct de granița cu URSS, de unde au fost forțați să plece pe teritoriul sovietic fără ca autoritățile române să-i fi informat informat pe sovietici despre acest lucru. Patrurile de frontieră sovietice au împușcat zeci de „evrei străini”. După ce asemenea episoade s-au repetat, autoritățile române au decis să-i închidă pe supraviețuitori în lagărul Călărași-Ialomița, în sudul României²⁰.

Pogromul de la București

Soarta evreilor români, pe timpul scurtei perioade când la putere s-a aflat guvernul legionar, a depins de Antonescu și de legionari, precum și de evoluția luptei pentru putere între Antonescu și Legiune. Diverși reprezentanți naziști, inclusiv Ambasada germană de la București, ofițeri de spionaj și reprezentanți ai minorității germane din Transilvania au contribuit indirect la soarta evreilor români, prin influența lor asupra relațiilor dintre Antonescu și Legiune.

Dat fiind că Legiunea s-a îmbogățit luând în posesie cele mai multe proprietăți evreiești, mareșalul Antonescu și adepții lui au început să perceapă Legiunea ca pe un pericol. Mareșalul era de acord că evreii trebuie să-și piardă proprietățile, dar nu aproba mijloacele alese și ritmul expropriierilor. Nici nu era de acord ca o organizație și grupuri de persoane să beneficieze de aceste confiscări, și nu statul și poporul român. Acest conflict demonstrează că lupta între Legiune și Antonescu nu a însemnat confruntarea între un antisemitism brutal, violent, și o atitudine umană de compasiune, sau între o formă sălbatică de naționalism și o formă de antisemitism „oportunist”. Mai curând confruntarea a fost cauzată de faptul că legionarii vroiau totul, și vroiau imediat, în timp ce Antonescu avea același scop dar intenționa să obțină ceea ce dorea gradual, folosind metode diferite.

---

¹⁸ Memoriu al Comunității Evreiești către Cartierul General al Poliției de Siguranță, 16 octombrie 1940. Memoriul poate fi găsit în Jean Ancel, *Documents*, vol. 1, nr. 138, 566; Șafran, *Memorii*, (Ierusalim, 1991), 55

¹⁹ *Pe marginea prăpastiei*, vol.1, 164

²⁰ Ancel, *Documents*, vol.2: doc.102, p.344.

Tipică pentru această atitudine a fost cuvântarea sa către miniștrii numiți de Legiune: „Dv. credeți că se pot înlocui imediat toți jidanii?”, îi întreba Antonescu pe miniștrii legionari. „Problemele de stat se rezolvă pe rând. Întocmai ca în jocul de șah”²¹. La începutul lui ianuarie 1941, Antonescu a înțeles că acțiunile Legiunii nu mai servesc interesele naționalismului românesc și că Legiunea a devenit un instrument de jaf în interesul membrilor acesteia²².

La 14 ianuarie 1941 Antonescu l-a întâlnit pe Hitler la Obersalzberg, și a obținut acordul acestuia pentru planurile de a se debarasa de Legiune²³. Zilele care au precedat rebeliunea Gărzii de Fier împotriva lui Antonescu și pogromul care a avut loc simultan cu aceasta au fost marcate de declarații antisemite de o duritate fără precedent ale aparatului de propagandă al Legiunii. Publicațiile Gărzii de Fier au indicat în detaliu ce urma în ceea ce ei numeau „ziua răzbunării”, pe fondul multiplicării declarațiilor de sprijin pentru politica antisemită adoptată în Germania nazistă²⁴.

Rebeliunea a început atunci când legionarii înarmați au ocupat sediul poliției din București, posturi locale de poliție, primăria Bucureștiului, mai multe ministere și alte clădiri publice. Când soldații au încercat să preia controlul acestor clădiri, legionarii au deschis focul asupra lor. Deși Hitler îi dăduse mână liberă, Antonescu a procedat prudent pentru a evita iritarea conducerii naziste de la Berlin și pentru a-i lăsa pe legionari să se compromită prin acțiunile lor²⁵. Această strategie a inclus ținerea armatei în „defensivă activă” până în seara de 22 ianuarie, acțiunile armatei fiind limitate la a răspunde cu foc și la încercuirea locurilor controlate de legionari. Aceasta a permis legionarilor să ucidă evrei, să-i jefuiască sau să le incendieze proprietățile nestânjeniți în câteva zone din București. Case și prăvălii evreiești care se întindeau pe câțiva kilometri (pe străzile Dudești și Văcărești) au suferit pagube majore. Rebeliunea s-a sfârșit în dimineața de 24 ianuarie, ca o consecință a ofensivei armatei.

---

²¹ *Pe marginea prăpastiei*, vol.1: pp.178-184.

²² Sima, Horia, *Era libertății: Statutul Național Legionar* (Madrid, 1986), vol.2: p. 282.

²³ *Documents on German Foreign Policy, 1918-1945*, din Arhivele Ministerului de Externe german, seria D (1937-1945), vol.11: doc.652, pp.1089-1191 [de aici încolo, *DGFP*].

²⁴ *Cuvântul*, 21 ianuarie, 1941.

²⁵ Mihail Ionescu, „Tehnica și resorturile teroarei în perioada dictaturii legionar-antonesciene”, în *Împotriva fascismului* (București, 1971), p.202; N.Mareș, Note despre asasinarea lui Madgearu și Iorga, 4 decembrie 1942, Arhiva Comitetului Central al PCR, fond 103, dosar 8218, p.3.

Este evident că pogromul de la București a fost o parte a planului elaborat de Legiune și nu o izbucnire sau instrumentalizare strategică a unui moment de anarhie. El nu a fost un eveniment izolat, rupt de atmosfera opresivă și de persecuțiile tipice din statul național-legionar, ci punctul culminant al evoluțiilor evenimentelor. Armata nu a luat parte la pogromul de la București. Făptașii au provenit din rândul organizațiilor controlate de Legiune: membrii Legiunii și ai organizațiilor teroriste, angajați ai Ministerului de Interne și Siguranței, precum și personalul Prefecturii de poliție din București. Mulți cetățeni de rând s-au alăturat acțiunilor pogromului. Începutul acestuia a fost semnalat formal la 22 ianuarie 1941 prin ordinul ministrului de Interne de a se incendia două cartiere evreiești²⁶. Totuși, atacul acestor cartiere, ca și al celor învecinate locuite de evrei au fost lansate efectiv în timpul prânzului zilei precedente. Mai mult, în data de 20 ianuarie 1941 Legiunea operase arestări în masă ale membrilor minorității evreiești, care au fost duși la Prefectura de poliție a Capitalei²⁷. Aproape două mii de evrei de ambele sexe și de vârste diferite (între 15 și 85 de ani) au fost deținuți abuziv și apoi duși la cele paisprezece centre de tortură ale Legiunii (posturi de poliție, Prefectura București, sediul Legiunii, ferma lui Codreanu, primăria comunei Jilava, clădirile evreiești ocupate, abatorul București)²⁸. Printre arestații se aflau și evrei înstăriți sau angajați ai unor organizații publice evreiești.

Abatorul din București a fost locul celor mai atroce torturi. În ultima zi a rebeliunii, cincisprezece evrei au fost duși la Prefectura București, unde au fost torturați și/sau împușcați. Procurorul militar numit de Antonescu să investigheze evenimentele a raportat că a recunoscut trei cunoștințe printre cadavrele „torturate cu profesionalism” (avocatul Millo Beiler și frații Rauch). El a adăugat: „trupurile celor uciși la abator au fost atârinate de ceafă, în cârligele folosite de parlagii”²⁹. Secretarul lui Mihai Antonescu a confirmat descrierea procurorului militar și a adăugat că unele dintre victime au fost agățate în timp ce erau încă în viață, pentru a permite torționarilor „să ciopârțească” trupurile lor³⁰.

Dovezile indică faptul că organizația teroristă numită Corpul Muncitorilor Legionari a participat activ la pogrom, prin jaf, tortură și crimă.

---

²⁶ S. Palaghița, *Garda de Fier. Spre Înviearea României* (Buenos Aires, 1951), p.147.

²⁷ Carp, *Cartea Neagră*, vol.1: p.77

²⁸ Carp, *Cartea Neagră*, vol.1: p.186.

²⁹ Ancețel, *Documents*, vol.2: doc.72, pp.195-197; *Jurnalul de dimineață*, no.57, 21 ianuarie 1945.

³⁰ E.Barbul *Memorial Antonescu, Le troisieme homme de L'Axe* (Paris, 1950), vol.1: p.106.

Sediul CML "Inginer G. Clime" a fost, îndeosebi, un centru de tortură înfricoșător. Acolo, echipele CML au torturat sute și au împușcat zeci de bărbați și femei³¹. Aceleași echipe au selectat nouăzeci de evrei (din două sute, câți au fost torturați în centrele CML de tortură) și i-au transportat cu camioanele în pădurea Jilava. După ce au fost scoși din camioane, ei au fost împușcați de aproape cu focuri de revolver³². Optzeci și șase de cadavre au fost găsite întinse în zăpadă în acea pădure, iar gurile celor care avuseseră dinți de aur erau mutilate groaznic³³. Rabinul Tzvi Gutmann și cei doi fii ai săi, Iosif și Iancu, au fost printre victime. Rabinul a fost împușcat de două ori, dar a rămas în viață³⁴. În total, 125 de evrei au fost uciși în timpul pogromului de la București³⁵, pogrom care a introdus de asemenea capitolul abuzării în masă a femeilor evreice, care erau violate uneori chiar sub ochii familiilor lor³⁶.

În afară de masacrarea evreilor, în zilele pogromului de la București au existat și atacuri grave ale legionarilor asupra sinagogilor. Asaltul a început în după amiaza de 21 ianuarie și a atins punctul culminant în seara aceleași zile. Ele au continuat în ziua următoare. Acesta a fost un rezultat predictibil al evenimentelor, întrucât odată cu formarea Gărzii de Fier în 1927, raidurile gardiștilor se terminau de obicei cu acte de vandalism împotriva sinagogilor. Legionarii au atacat toate sinagogile în același timp, au ars sulurile Torei, au prădat obiecte religioase, bani, mobilă și bunuri de valoare, și au distrus interiorul sinagogilor. În unele cazuri, legionarii și-au început atacurile în timpul slujbei, cum a fost cazul la Templul Coral (credincioșii care erau prezenți au fost duși la Jilava și uciși). În final, fărtașii au dat foc sinagogilor, două dintre ele au arzând complet. Una dintre sinagogile arse în întregime a fost sinagoga sefardă Cahal Grande, una din cele mai frumoase din Europa. Când brigăzile de pompieri, alarmate că focul ar putea atinge clădirile învecinate, au sosit să stingă focul, acestea au fost împiedicate de legionarii care supravegheau scena³⁷. Procurorul militar al lui Antonescu, care a investigat evenimentele, a făcut o descriere explicită a ceea ce a văzut: „Templul spaniol semăna cu o torță gigantică care lumina lugubru cerul capitalei. Legionarii dănuiau drăcește în bătaia focului, cântând aria «tinereții

---

³¹ Memoriu al Federației, 8 martie 1941, p.297.

³² AnceI, *Documents*, vol 2, doc. 72, pp. 195-197; *Jurnalul de dimineață*, no. 57, 21 ianuarie 1945.

³³ Memoriu al Federației, 8 martie 1941, 297

³⁴ *Ibid.*, pp.298-304.

³⁵ *Ibid.*, p.291. Lista victimelor poate fi găsită în *Revista Cultului Mozaic*, no.592.

³⁶ AnceI, *Documents*, vol.2: doc.72, p.197.

³⁷ Memoriu al Federației, 8 martie 1941, p.304.

legionare» în timp ce izbeau, în furia lor sălbatică, cu tocurile ciobotelor, trei femei despuiate, pentru a le da pradă flăcărilor. Nenorocitele victime, în dureroasa lor disperare, tăiau văzduhul cu urlate de sfâșietoare durere”³⁸.

În cele din urmă legionarii, organizațiile afiliate și oamenii de rând, cu toții au participat în comun la distrugerea proprietății comerciale și private evreiești. Unele case au fost arse în întregime sau demolate complet. În total, 1.274 de clădiri comerciale și case au fost distruse³⁹. Federația Comunităților Evreiești din România a evaluat pagubele la suma de 383 milioane lei (suma include și pagubele provocate sinagogilor)⁴⁰. După ce rebeliunea legionară a fost înăbușită, armata a găsit 200 camioane încărcate cu obiecte jefuite, bijuterii și bani⁴¹.

Bazele politice și ideologice ale regimului Antonescu, februarie-iunie 1941

Regimul Antonescu a apărut pe fondul evoluțiilor tumultuoase politice și sociale din România anilor 1930. „Regimul național-totalitar, regim de ordine și de reconstrucție națională și socială,” cum îl descria Antonescu a fost o încercare de a realiza ideile și cererile naționaliste care au precedat criza din 1940, când România a fost aruncată în tumultul evenimentelor, după ce a fost forțată să cedeze părți din teritoriul său către vecini⁴². Totuși, chiar dacă această criză a grăbit ascensiunea lui Antonescu la putere, regimul său și-a datorat existența conducerii naziste din estul Europei.

Regimul Antonescu, care a fost plin de contradicții ideologice și considerat diferit de alte regimuri fasciste din Europa, rămâne dificil de încadrat. A fost un regim fascist care a dizolvat Parlamentul, s-a alăturat puterilor Axei, a decretat legislația antisemită și rasistă și a adoptat „Soluția Finală” în anumite părți ale teritoriului său. Totuși, Antonescu a înăbușit brutal mișcarea Gărzii de Fier și a denunțat metodele ei teroriste. Mai mult, legile antisemite românești, inclusiv Statutul evreilor, erau în vigoare înainte ca Antonescu să preia puterea, iar regimul a reușit să „cruțe” jumătate din populația evreiască aflată sub administrația sa în timpul Holocaustului.

---

³⁸ Ancel, *Documents*, vol.2: doc.72, p.197.

³⁹ Lista clădirilor arse poate fi găsită în *Cartea Neagră*, pp.243-244.

⁴⁰ Memoriu al Federației către Antonescu, 1 aprilie 1941, p.339.

⁴¹ *Ibid*, 377.

⁴² Scrisoare datată iunie 23, 1941, adresată de Antonescu liderilor opoziției; I.C. Drăgan, ed., *Antonescu, Mareșalul României și războaiele de reîntregire*, (Veneția, 1988), vol.2: p. 213. [De aici încolo, Drăgan].

Bazele politice și ideologice ale regimului lui Antonescu au fost puse anterior de intelectuali români de frunte, de mișcări de extremă dreaptă tradițional antisemite, de politicieni naționaliști care s-au opus democrației în România și de organizații și partide politice naționaliste care au ajuns la putere în anii '30 sub regele Carol al II-lea. Chiar înainte de această desfășurare a evenimentelor, sistemul român al democrației parlamentare fusese destabilizat, iar principiile sale puse la încercare din diferite părți. Antonescu nu a redefinit obiectivele naționalismului românesc, ci mai degrabă a căutat să le îndeplinească. Astfel, filosofia politică a noului regim și metodele sale de guvernare ca matrice ideologico-intelectuală au fost specific românești, și nu importate din Germania, și au fost legate indisolubil de ura locală îndreptată asupra evreilor.

Astfel, principiile de la baza „statului etnocrat” al lui Antonescu au fost concepute mai devreme, în 1932, de Nichifor Crainic, veteranul naționalist creștin și combatantul antisemit care va servi pentru o scurtă perioadă ca ministru al Propagandei în guvernul Antonescu, precum și de Octavian Goga, liderul Partidului Național Creștin și de A.C. Cuza⁴³. Crainic insista pe faptul că acest program era o sinteză a naționalismului românesc formulat din 1909 de unul din intelectualii excepționali ai României, Nicolae Iorga: „România a românilor, a tuturor românilor și numai a românilor”. El mai sublinia că fundamentul cosmopolit, multicultural al statului democratic, „nu putea să creieze un stat național.” Conceptul lui Crainic de stat etnocratic se baza și pe principiul fundamental că „evreii reprezintă o amenințare permanentă la adresa tuturor statelor națiune”⁴⁴. Apelul lui pentru naționalizarea proprietății evreiești și alte idei “practice” au fost transformate în legi antisemite sub Antonescu și au servit ca puncte de plecare pentru politica lui Antonescu. Esența transunerii variantei românești a fascismului, cum s-a reflectat în regimul Antonescu fără legionari, a constat nu numai în antisemitism, dar și în respingerea ideilor occidentale de bază: liberalism, toleranță, democrație, libertatea de exprimare, libertatea presei, libertatea de asociere, alegeri libere și drepturi civile.

După ce rebeliunea legionară a fost înăbușită, regimul Antonescu s-a considerat succesorul ideilor politice, culturale și spirituale antisemite ale guvernului Goga. Pe scurt, regimul Antonescu a adoptat obiectivele ideologiei fasciste românești

---

⁴³ Vezi discursul și programul politic al lui Goga, *Timpu*, 2 ianuarie 1938.

⁴⁴ Nichifor Crainic, *Programul Statului Etnocratic*, *Colecția Naționalistă* (București: 1938), pp.3-5, p.12.

mai curând decât să se inspire din principiile național-socialismului. Regimul Antonescu fără legionari nu a negat moștenirea antisemită a Gărzii de Fier și nu a oprit atacarea de către stat a religiei evreiești și a valorilor sale, ca și a valorilor umaniste. Antonescu a arătat clar că va continua politica antisemită a guvernului național legionar⁴⁵. Un ziar antisemit s-a grăbit să-i informeze pe evrei, care s-au simțit salvați după înăbușirea rebeliunii, că nu este cazul să se autoamăgească, pentru că represaliile nu au fost ordonate de Antonescu „pentru liniștirea Comunității”⁴⁶.

Natura, programul și dimensiunile politicilor lui Antonescu față de evrei au depins exclusiv de inițiativele sale. După înăbușirea rebeliunii legionare și chiar la începerea mandatului său de unic Conducător, înainte de a accepta argumentele lui Hitler privind necesitatea Soluției Finale, Antonescu a subliniat liniile politicii sale în ceea ce-i privește pe evreii din Vechiul Regat și sud-estul Transilvaniei. Principiile de bază ale acestei politici au fost valabile până la începutul războiului împotriva URSS, fiind de altfel și publicate în presă. El a vorbit despre o soluție radicală pentru „problema evreiască”, o soluție inspirată din „naționalismul radical”, și a amenințat că orice altă abordare poate fi considerată o trădare a românismului⁴⁷. Principalele componente ale politicii sale, așa cum avea să fie aplicată în următoarele luni, erau: continuarea românizării folosind instrumente specifice statului (legislație, procese, exproprieri), fără a recurge la teroare; eliminarea graduală a evreilor din economia națională (bazată pe presupunerea sa că evreii au o putere economică imensă și că această putere generează o influență disproporționată în alte domenii; integrarea represiunii antievreiești în planurile oficiale ale regimului cu intenția de a realiza o „reîntinerire națională” cum ar fi crearea unei clase comerciale românești (etnice) și a unei economii sub control (etnic) românesc. De la începutul guvernării, Antonescu a adoptat o atitudine precaută:

Eu voi rezolva problema evreiască în cursul reorganizării Statului substituind încetul cu încetul pe evrei cu români, și în primul rând cu legionari care între timp se vor pregăti. Bunurile evreilor vor fi în mare parte expropriate în schimbul unor indemnizații. Evreii care au venit în țară după 1913, cu alte cuvinte după a doua parte a războiului balcanic, vor fi înlăturați de îndată ce aceasta va fi cu putință, chiar dacă au devenit cetățeni români, în

---

⁴⁵Vezi declarația de presă a lui Crainic, *Timpul*, 4 ianuarie 1941.

⁴⁶*Porunca Vremii*, 7 martie 1941.

⁴⁷*Timpul*, 30 septembrie, 1940.

vreme ce ceilalti, o repet, vor fi substituiți încetul cu încetul. Evreii vor putea trăi, dar nu vor putea fi beneficiarii resurselor și bogățiilor acestei țări. În România trebuie să trăiască și să fie puși în valoare mai întâi românii: Ceilalți, dacă rămân locuri libere vin după ei⁴⁸.

Conform principiilor antisemite din timpul guvernului Goga din 1937, Antonescu a dus un război simbolic împotriva iudaismului, descris de regim, presă și unii clerici români ortodocși, ca satanic, deviant, anticreștin. De asemenea, evreii erau învinovați direct ca fiind principala cauză a dificultăților interne ale regimului în asigurarea bunăstării generale a cetățenilor⁴⁹. În ce privește componența administrației civile și a intelectualilor care o sprijineau, regimul Antonescu nu a fost „revoluționar”. În principiu, cu câteva excepții, funcționarii aparatului de stat ai regimurilor trecute, de toate culorile politice (inclusiv funcționarii cu funcții înalte, precum miniștri), clasa profesională, clasa mijlocie și absolvenții de universități au demonstrat un sprijin în creștere pentru regim. Chiar și membrii Partidului Liberal s-au alăturat acestui efort (un membru al Partidului Liberal a fost numit ministru al Economiei de către Antonescu), motivându-și acțiunea prin teama că, altfel, economia românească ar fi căzut în mâinile naziștilor. Această largă colaborare a majorității intelectualilor și politicienilor români nu înseamnă că întreg poporul român s-a identificat cu antisemitismul regimului Antonescu. Presa antisemită a indicat existența câtorva „cuiburi de rezistență” intelectuală la adresa majorității, care au respins, în numele valorilor umaniste, atacurile regimului asupra evreilor⁵⁰.

Se poate trage concluzia că regimul lui Antonescu nu a fost expresia celei mai intense manifestări a antisemitismului și naționalismului extremist românesc. În timpul celui de-al doilea război mondial, au existat grupuri politice antisemite chiar mai extremiste, precum legionarii care erau gata să-i extermine pe evrei pur și simplu din ură și dorința de a-i ucide. Spre deosebire de aceștia, Antonescu s-a condus după unele considerații strategice, cel puțin în ceea ce-i privește pe evreii din Regat și din sudul Transilvaniei, el văzând utilitatea lor pentru statul român. De asemenea, legislația sa antisemită a exclus anumite categorii de evrei considerate că „au adus o contribuție reală” la bunăstarea României, cum au fost foștii militarii reangajați și cei decorați.

---

⁴⁸ *Timpul*, 30 septembrie 1940.

⁴⁹ Filderman, proiect de memoriu, Arhiva Yad Vashem, P-6/58, p.151.

⁵⁰ *Învierea*, 27 aprilie 1941.

Munca forțată sub regimul Antonescu

Regimul Antonescu a continuat campania de muncă forțată începută sub statul național legionar. Evreilor li s-a ordonat să plătească așa-numitele „taxe militare” (impuse pentru motivul oficial că evreii erau scutiți de serviciul militar) și să presteze muncă de folos obștesc sub supravegherea armatei⁵¹. În total, 80.042 de evrei cu vârste între 18 și 50 de ani au fost obligați să presteze muncă gratuită⁵². Unora dintre evrei li s-a ordonat să muncească în localitățile lor (ceea ce era, de obicei, o ocazie de umilire publică), în timp ce alții au trebuit să muncească în lagăre de muncă (pe șantiere de construcții și pe câmp) sub jurisdicție militară. Detașamentele de muncă evreiești au fost folosite pentru a construi garnituri suplimentare de linii ferate între localități îndepărtate, ca între București și Craiova, București și Urziceni sau Bumbesti-Livezeni-Petroșani.

Condițiile de viață și de muncă în aceste lagăre erau îngrozitoare⁵³. Asistența medicală era insuficientă, igiena precară, uneori bolnavii și invalizii erau forțați să muncească și, cum „mobilizarea” s-a făcută în grabă și cu puțină administrație, mulți muncitori au rămas în haine de vară până în decembrie 1941, când lagărele de muncă au fost temporar închise. În unele lagăre evreii au fost nevoiți să-și cumpere singuri unelte, să-și plătească alimentele, iar cazarea era asigurată numai când gardienii și administratorii erau mituiți. Când era nevoie de muncă în jurul satelor, persoanele mai importante din aceste localități (preoți, învățători) își exprimau, de obicei, teama că evreii ar putea fi cazați în casele țăranilor, îngrijorați de influența „distructivă” pe care evreii o puteau avea asupra țăranilor. Au fost date ordine explicite ca pentru muncitorii evrei cazarea să nu se facă la mai puțin de o rază de trei kilometri în jurul satelor românești.

În schimbul unor răscumpărări oficiale, evreii declarați „utili” pentru economie erau scutiți, permițându-li-se să-și păstreze locurile de muncă. Cum decizia de a acorda statutul de „util” unui evreu constituia o importantă sursă de corupție, conducerea militară și cea civilă rivalizau pentru controlul așa numitului proces *de revizuire* (adică revizuirea situației evreilor care munceau, care a început în martie 1942). Birocrația civilă condusă de Radu Lecca, șeful departamentului guvernamental

---

⁵¹ Instrucțiuni privind decretul 3984 din 5 decembrie 1940, *Monitorul Oficial*, doc. 113, 14 iulie 1941, pp.5-8.

⁵² Ancel, *Documents*, vol 4, doc.21, p.251.

⁵³ Pentru o descriere extinsă, vezi Ancel, *Documente*, vol. 3; Carp, *Cartea Neagră*, vol. 1, pp.190-197.

însărcinat cu „rezolvarea problemei evreiești”, a câștigat temporar lupta pentru putere dar armata a continuat să fie implicată. Acesta a fost de fapt un mecanism de extorcare aprobat de stat, care a îmbogățit armata și birocrății civili împuterniciți să stabilească nivelul de răscumpărare și a întărit cultul mitei în administrația românească și în sistemul militar, ceea ce a contrastat violent cu atitudinea rigidă a regimului.⁵⁴ S-a decis, de asemenea, ca persoanele aflate în incapacitate de a lucra sau de a plăti o răscumpărare substanțială, să fie deportate⁵⁵. În iunie 1942, șeful Marelui Stat Major a ordonat ca în cazul în care muncitorii evrei ar fi comis anumite „abateri” de la ordine și disciplină (lipsă de sânguință, neanuțarea schimbării adresei, relații sexuale cu etnice românce), aceștia urmau să fie deportați în Transnistria împreună cu familiile lor.⁵⁶ Evreii din detașamentele de lucru primeau deseori pedepse foarte grele, cum ar fi bătaia cu biciul sau cu băta.

În orice caz, urmările „revizuirii” au fost că sistemul lagărelor de muncă a fost considerat un eșec, provocând daune economiei. Astfel că, începând cu 1942, sistemul preferat a fost cel al detașamentelor de muncă. Reorganizarea sistemului de muncă obligatorie din 1942 a dus, de asemenea, la un eșec total, după cum se făcea cunoscut într-un raport al șefului Marelui Stat Major emis în noiembrie 1943. Raportul conchidea că economia românească nu poate fi privată de cadrele profesionale ale populației evreiești.⁵⁷ Acest episod din viața evreilor din România a lăsat urme sociale adânci. Multe cariere au fost distruse, educarea în școli a tineretului evreiesc a fost întreruptă, vechile structuri ale autorității și practiciile evreiești s-au destrămat, iar corupția din sistemul de scutiri a subminat relațiile sociale. Mulți s-au îmbolnăvit grav sau au devenit invalizi, iar zeci, poate sute au fost uciși.

Evacuarea forțată a evreilor din orașele mici și din sate în timpul regimului Antonescu

Ion Antonescu a continuat ceea ce începuse sub statul național legionar: evacuarea evreilor din satele și orașele mici.

---

⁵⁴ Pentru o descriere a scopului și a formelor practicilor de corupție în sistemul de scutiri, a se vedea memoriile lui Radu Lecca: *Eu i-am salvat pe evrei din România*, (București, Roza Vânturilor), pp.180-181.

⁵⁵ Declarație de presă a Guvernului, *Universul*, 24 noiembrie 1941.

⁵⁶ Instrucțiuni generale ale M.St.M, doc. 55500, 27 iunie 1942, *Ancestral Documents*, vol. 4: doc. 21, 32-44.

⁵⁷ Nota a Cabinetului Militar al lui Antonescu, 17 noiembrie 1943, Arhivele Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, colecția Cabinetul militar, dosar 4/1943, p.167.

La 18 iunie 1941, el a ordonat ca această categorie de evrei să fie mutată în municipiile de județ. Unele din aceste municipii aveau o slabă prezență evreiască, așa că evreii de la țară au fost îngrămădiți în depozite, clădiri abandonate, școli și alte forme improprii de cazare. Comunitățile evreiești locale nu au făcut față nevoilor evreilor evacuați de la țară, ale căror obiecte casnice fuseseră confiscate la deportare⁵⁸.

S-a ordonat ca bărbații evrei cu vârste cuprinse între 18 și 60 de ani, care trăiau în zona dintre râurile Siret și Prut, să fie închiși în lagărul de la Târgu Jiu. Evreii evacuați din Dorohoi, Rădăuți, Siret, ca și supraviețuitorii trenului morții de la Iași, au fost internați în alte lagăre, cum ar fi: Romanați, Dolj, Vlașca și, respectiv, Călărași-Ialomița. Mulți evrei au fost declarați prizonieri din ordinul lui Antonescu însuși⁵⁹. Tot el a ordonat șefului Marelui Stat Major să înființeze câteva lagăre de muncă temporare în sudul României⁶⁰. După cum declara mai târziu un ofițer de informații, aceasta a fost o parte a unei mai largi strategii de a înlătura evreii moldoveni prin „deportare și exterminare.”⁶¹ Proprietatea evreilor evacuați a fost naționalizată, iar o parte din ea a fost pur și simplu jefuită de localnici. În timpul evacuării au fost multe cazuri în care sătenii și-au exprimat deschis bucuria la plecarea evreilor, i-au insultat, umilit sau atacat. Au fost câteva cazuri în care trenurile de deportați s-au oprit în același timp și în aceleași gări cu trenurile militare și mulți soldați au folosit această ocazie pentru a-și exprima bucuria față de deportarea evreilor sau pentru a folosi violența împotriva lor. La 31 iulie, 1941, numărul celor evacuați era de 40.000 de oameni.⁶² În acest mod au fost curățite de evrei 441 de sate și comune.⁶³ Începând din iulie-august, evreii au fost obligați să poarte un semn distinctiv. La 9 septembrie 1941 Antonescu a anulat măsura, la demersurile lui Filderman, dar această revenire nu s-a aplicat evreilor din Basarabia, Bucovina și Transnistria, pentru care a fost emis un decret special.⁶⁴ Obligația de a purta un semn distinctiv a relevat atitudini antisemite în rândul populației române, numeroși oameni

---

⁵⁸ Ancel, *Documents*, vol.2, doc. 210, 497.

⁵⁹ Ibid., vol.2, doc.166, pp.451-452.

⁶⁰ Sumar al ședinței de guvern din 22 iulie, 1941, Arhiva Ministerului de Interne, dosarul 40010, vol. 11, p.27.

⁶¹ Depoziția colonelului Traian Borcescu, șef al secției de contraspionaj, 12 noiembrie 1945, Arhiva Ministerului Apărării Naționale, Colecția Armata a patra, dosarul 108223, vol.24 (USHMM/RG 25004 M, microfilm 47).

⁶² Ancel, *Documents*, vol.2: doc. 197, p. 492.

⁶³ Ancel, *Documents*, vol.3: doc. 368, pp. 598-611.

⁶⁴ Decretul nr. 3303/1941 al șefului Marelui Statului Major, 8 August 1941, Arhiva Ministerului Apărării, Colecția armatei a patra, dosar 79, 138.

de rînd arătînd exces de zel în a-i verifica pe compatrioții lor evrei dacă purtau steaua galbenă sau dacă o purtau corect.⁶⁵ În timp ce deportările au lovit puternic viața economică a multor sate și orașe, pînă în septembrie 1941 Antonescu a fost preocupat și a luat măsuri pentru a-i diviza pe evrei în „utili” și „inutili” pentru economie. Aceasta a reprezentat primul său pas înapoi de la românizarea completă: „Cu siguranță sunt evrei care nu pot fi înlocuiți...Noi am scos 50.000-60.000 evrei din târguri și din sate și i-am dus la orașe, unde sunt o adevărată pacoste pe capul comunității evreiești, care trebuia să-i hrănească.”⁶⁶

Pogromul de la Iași: prima fază a distrugerii fizice a evreilor din România

Evacuarea evreilor din Iași, unde la data de 29 iunie 1941 trăiau 45.000 de evrei, a fost o parte a planului de eliminare a prezenței evreiești din Basarabia, Bucovina și din Moldova.⁶⁷ „Curățirea terenului” a însemnat lichidarea imediată a tuturor evreilor de la țară, încarcerarea în ghetouri a evreilor găsiți în centre urbane și reținerea tuturor persoanelor suspectate că ar fi activiști ai Partidului Comunist. Acesta a fost echivalentul românesc pentru Soluția Finală.

Pogromul de la Iași împotriva evreilor s-a desfășurat la ordinul expres al lui Ion Antonescu ca orașul să fie curățat de toți evreii și ca orice evreu care va deschide chipurile focul împotriva soldaților români sau germani să fie eliminat fără milă. Secția a doua a Cartierului General al Armatei Române și Serviciul Special de Informații (SSI) au pregătit terenul pentru pogromul de la Iași și au elaborat pretextul pentru pedepsirea populației evreiești a orașului, în timp ce unitățile armatei germane staționate în localitate au asistat autoritățile române.

La 27 iunie 1941, Ion Antonescu a ordonat direct prin telefon colonelului Constantin Lupu, comandantul garnizoanei Iași, să evacueze evreii din oraș. Lupu a fost instruit să ia măsuri să ”curețe Iașiul de populația sa evreiască.”⁶⁸ În noaptea de 28/29 iunie, în timp ce armata, poliția și jandarmeria lansau arestările și execuțiile, Antonescu a telefonat din nou pentru a repeta ordinul de evacuare. Lupu și-a notat cu atenție misunea ce o avea de îndeplinit:

---

⁶⁵ Ancel, *Documents*, vol.3: doc.62, p.115.

⁶⁶ Minuta ședinței de Guvern din 9 sept. 1941, Arhiva Ministerului Apărării, dosar 40010, vol. 77, p.52.

⁶⁷ Comunicare telefonică de la Prefectul de Iași Dumitru Captaru către Ministerul de Interne din București, 29 iunie, 1941, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 89, p 478; o copie poate fi găsită în USHMM, RG 25004M, rola 36.

⁶⁸ Lupu către gen. Antonescu, 25 iulie 1941, Arhivele Statului București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 247/41, p.10 (Arhivele Statului din București, colecția Biroului primului ministru).

1. Vei da o ordonanță, care o vei semna D-ta., ca Comandant Militar al orașului Iași, bazată pe Înaltele Decrete existente și mai adăugând, având și în vedere starea de războiu... La primirea de focuri de armă dintr-o locuință, se va încercui acea locuință cu armata, vor fi arestați toți locatarii (afară de copii) și după o instrucție sumară, acei găsiți de vină vor fi executați. Aceleași sancțiuni se vor aplica și acelor care vor dosi persoanele care au săvârșit infracțiunile de mai sus.

2. Evacuarea populației evreești din orașul Iași este necesară și va fi făcută totală (inclusiv femei și copii). Evacuarea se va face pe pachete, pachete, mai întâi la Roman și apoi la Trg.Jiu. Pentru aceasta vei lua înțelegere cu Ministerul de Interne și Prefectura de Județ, Chestiunea trebuind bine studiată.⁶⁹

Înainte de emiterii acestor ordine, a fost realizată o înțelegere cu comandantul corpului de armată german (*Wehrmacht*) la Iași, privind metodele care să fie aplicate împotriva evreilor. Dar Col. Lupu nu a fost capabil să controleze situația și să îndeplinească întocmai ordinele lui Antonescu, și de aceea a fost înlăturat din post la data de 2 iulie. În cursul procesului lui la Curtea marțială a corpului armatei a 4-a, în ianuarie 1942, a ieșit la iveală ordinul secret pe care îl primise de la Antonescu și de la adjunctul acestuia, Mihai Antonescu.

Expulzarea evreilor din Moldova a fost o parte a unui plan mai larg care de asemenea cuprindea exterminarea fizică a evreilor din Basarabia și Bucovina⁷⁰. El a fost formulat într-un moment de mare entuziasm pentru alianța cu Germania nazistă și cu convingerea profundă a lui Ion și Mihai Antonescu în victoria finală a armatei germane. Prima măsură în cadrul acestui plan, conform ordinului lui Ion Antonescu către generalul Șteflea, pe atunci șef al Marelui Stat Major al Armatei, a fost „să fie identificați, pe regiuni [în Moldova], toți jidanii, agenții comuniști sau simpatizanți. Ministerul de Interne trebuie să-i știe, să le interzică circulația și să fie în măsură să facă cu ei ceea ce voi ordona, când va fi momentul oportun”.⁷¹ A doua măsură a fost

---

⁶⁹ ”Ordin telefonic”, 28/29 iunie, ora 11:p.m. Dosar de investigație privind pe col. (rez.) Constantin Lupu, 1941, Arhivele Ministerului de Interne, dosar 108233: vol.28, p.183; copie la USHMM, RG 25004M, rola 48.

⁷⁰ Copie autenticată după depoziția col. Traian Borcescu, șef al Secției Contra-spionaj al SSI, 12 noiembrie, 1945. Arhivele Ministerului de Interne, dosar. 108233, vol. 24, p 122; copie în USHMM, rola 47 Ion Antonescu s-a referit explicit la acest plan nescris în directivele pe care el le-a trimis după front către Mihai Antonescu la 5 septembrie, 1941; a se vedea Mareșalul Antonescu către Mihai Antonescu, 5 septembrie 1941. Arhivele Cabinetului Primului Ministru, dosar. 167/1941, pp. 64-65

⁷¹ Carp, vol.1: doc.1, p.39

evacuarea evreilor din toate satele din Moldova și internarea unora dintre ei în lagărul de la Târgu Jiu, în sudul României.⁷² Scopul final era asigurarea terenului pentru aceste acte prin transformarea evreilor din Iași în potențiali colaboratori cu inamicul sovietic”, justificând astfel actele represive împotriva rebelilor care încă nu se revoltaseră. Pentru a realiza aceasta, Antonescu a emis un ordin special, care a fost transmis de Poliția de securitate (Siguranța) către sediile de poliție în Iași la 27 iunie 1941: „Fiind informați că la anumiți evrei se găsesc dosite arme și munițiuni, vă rugăm să binevoiți a dispune a se efectua de îndată percheziționarea amănunțită și riguroasă a locuințelor și populației evreiești, pentru a se verifica dacă nu cumva ne aflăm în fața unei acțiuni de înarmare a populației evreiești. De rezultat ne veți raporta fără întârziere, arătând și măsurile luate”⁷³.

Pe baza ordinului lui Antonescu către generalul Șteflea, au fost emise directive către Ministerul de Interne, în subordinea căruia se aflau jandarmeria și poliția, și Ministerului Propagandei, condus de Mihai Antonescu. Aceste directive au fost apoi traduse într-un plan de operațiuni de către structurile militare de comandă (Cabinetul Militar și Secția a II-a) și SSI, în coordonare cu cele două ministere. Al doilea ordin al lui Antonescu către colonelul Lupu de a evacua toți cei 45.000 de evrei ai orașului și autorizarea sa de a executa „orice evreu care va ataca armata”, toate acestea au avut ca rezultat o *carte blanche* pentru jandarmerie și poliție pentru a tortura, ucide și evacua mii de evrei pe calea ferată către sudul României.

SSI, prin ordinul lui Antonescu și al Marelui Stat Major, au înființat o unitate specială, imediat după întâlnirea lui Antonescu cu Hitler din 11 iunie 1941. Eșalonul I Operativ, numit și *Eșalonul Special*, era format din aproximativ 160 de oameni, inclusiv personal auxiliar, selectați din cei mai talentați, de încredere și îndrăzneți membri ai SSI. Misiunea lor era de „a apăra spatele armatei române de acțiuni de spionaj, sabotaj și teroare.”⁷⁴

---

⁷² Ancel, *Documents*, vol.2: doc.136, pp.414-415.

⁷³ Ordinul directorului Siguranței din Direcția Generală a poliției către Inspectoratul județean de poliție. Iași, 27 iunie 1941. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 89, p.283, copie la USHMM, 25004M, rola 36.

⁷⁴ Depoziția lui Eugen Cristescu în fața judecătorului anchetator al Tribunalului militar din București, 4 iulie 1947. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 108233, vol. 54: p.226; Carp, *Cartea Neagră*, vol.2, doc.3, pp.42-43. Este posibil ca Einsatzgruppe D a servit ca model pentru această unitate specială, vezi Ancel, „The Jassy Syndrome (I)”, *Romanian Jewish Studies* 1:1, 1987, pp.36-38.

Eșalonul a părăsit Bucureștiul cu destinația Moldova la 18 iunie, însoțit de un ofițer vorbitor de română de la Serviciul de Spionaj al Armatei germane, maiorul Herman Stransky, care a servit ca ofițer de legătură între *Abwehr* și SSI.

La 26 iunie, agitația antisemită din presa locală s-a intensificat brusc. În același timp, poliția era foarte solicitată cu rapoarte din partea românilor care reclamau că evreii semnalizau avioanelor străine, că ascundeau agenți diversioniști, că țineau adunări suspecte și așa mai departe. Evoluția acestei psihoze nu a fost accidentală. Ea a fost pusă la cale de Secția a II-a și Eșalonul Special. Schema din spatele pogromului a fost explicată în avans la cartierul general al Diviziei a 14-a și comandanților poliției și jandarmeriei.⁷⁵ La 26 iunie, ca urmare a mai multor amenințări emise în presa locală de Generalul Stavrescu, comandantul Diviziei a 14-a, soldați români (mulți în stare de ebrietate) – cu intenția de a jefui și tortura – au început să pătrundă în apartamentele evreiești din apropierea taberei lor la periferiile orașului.⁷⁶ Deși unii dintre cei care s-au alăturat revoltei sau jafului erau foști legionari și simpatizanți ai acestora, ca și suporteri ai mișcării antisemite a lui Cuza, marea majoritate erau civili care s-au înarmat sau cărora li s-au dat arme înaintea acțiunilor antievreiești.

Alte semne de violență de nestăvilat au inclus mobilizarea tinerilor evrei pentru a săpa șanțuri mari în cimitirul evreiesc, cam cu o săptămână înainte de pogrom⁷⁷ și marcarea cu cruci a “caselor locuite de creștini.”⁷⁸ Următoarea fază a pregătirilor a început la 27 iunie, când autoritățile au acuzat oficial că evreii poartă responsabilitatea pentru bombardamentele sovietice. Toți șefii administrației din Iași au convenit la palatul prefectului - aparent pentru a lua hotărâri în problema legii și ordinii - să desfășoare forțele care urmau să participe la pogrom. Au fost organizate false atacuri împotriva soldaților pentru a le provoca mânia și a crea impresia unei revolte evreiești care cerea luarea unor măsuri stricte. “Vina” evreiască era deja *fait accompli*. La ora 9.00 p.m., a fost anunțată o alarmă aeriană și câteva avioane germane au zburat deasupra orașului, unul din ele semnalizând cu o racheta de culoare

---

⁷⁵ Depoziția col. Captaru, mai 1946, Arhivele Ministerului de Interne, dosar 108233, vol.36: p.46, copie la USHMM, RG 25004M, rola 43.

⁷⁶ Extrase din notele judecătorului șef la procesul participanților la pogromul de la Iași, sesiunea Curții din iunie 26, 1946. Arhivele M.I., dosar 108233, v. 1, secțiunea 2, p 11; copie la USHMM, RG 25004 M rola 47.

⁷⁷ Mărturie a lui Natan Goldstein la Curtea Specială pentru Judecarea Criminalilor de Război, nedată (august 1945), Arhiva M.I. dosar 108233, vol. 31, partea 1, p 62; copie la USHMM, rola 41; mărturia lui Gheorghe Leahu, 29 octombrie 1945, Arhiva M.I., dosar 108233, vol.26; copie la USHMM, rola 48.

⁷⁸ Carp, Cartea Neagră, vol.2: doc.44, p.110.

albastră. Imediat s-au auzit împușcături în tot orașul, mai ales de pe străzile principale pe unde unitățile militare mergeau către front.⁷⁹ Numeroasele împușcături care răsunau peste tot unde erau soldați echipați de luptă au creat impresia unei mari bătălii, iar militarii români acompaniați de civili înarmați au început atacul asupra evreilor bogați care locuiau în centrul orașului unde se auziseră falsele împușcături.⁸⁰

Jafuri, violuri și crime împotriva evreilor au început la periferiile Iașiului în noaptea de 28/29 iunie. Grupuri de criminali au pătruns în casele lor și i-au terorizat. Supraviețuitorii au fost duși la sediul poliției (Chestură). Organizatorii pogromului, cum ar fi generalul Stavrescu, au raportat că “iudeo-comuniștii” și piloții sovietici, ale căror avioane fuseseră doborâte, deschiseseră focul asupra soldaților români și germani. Ca răspuns, trupele române și jandarmii „au procedat la încercuirea clădirilor de unde s-au tras focuri, precum și a unor întregi cartiere, unde cei prinși (bărbați, femei, copii) au fost evacuați la Chestura de poliție, unde cei găsiți vinovați au fost executați pe loc de trupele germano-române care i-au capturat.”⁸¹. Oficialii români care fie că nu erau informați despre plan, fie că știau numai părți din acesta, își amintesc începutul pogromului în mod diferit. De exemplu, Nicolae Captaru, prefectul județului Iași, care nu avusese cunoștință despre plan, a raportat următoarele Ministerului de Interne: „Se crede că focurile de armă sunt opera unor indivizi organizați și care urmăresc să producă panică în unitățile militare și în rândul populației civile... după indiciile obținute până în prezent, se constată că anumiți indivizi caută să arunce vina asupra evreilor din oraș cu scopul de a ațâța armata română și germană, cât și populația creștină contra evreilor, pentru a da loc lauciderea lor în masă”⁸².

Cei care au participat la vânătoarea de oameni începută în noaptea de 28/29 iunie erau, în primul rând și înainte de toate, poliția din Iași, sprijinită de unități de poliție din Basarabia și de jandarmerie⁸³. Alți participanți au fost soldați din armată și civili, unii înarmați de agenții SSI. Aplicarea pogromului de la Iași a constat în cinci elemente de bază: (1) răspândirea de zvonuri că evreii au tras asupra armatei; (2)

---

⁷⁹ Carp, *Cartea Neagră*, vol 2, doc.43, p 108.

⁸⁰ Ancel, *Documents*, vol.6, doc.9, p.35.

⁸¹ Raport despre pogrom al generalului Stavrescu, comandantul diviziei 14, către Ministerul de Interne, 30 iunie 1941. Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 89, p. 475-476; *Cartea Neagră*, II, nr. 39, p. 93.

⁸² Raport al prefectului Captaru către Ministrul de Interne, 29 iunie 1941, ora 11:10, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 40010, vol. 89, p. 482.

⁸³ 360 de polițiști au fost adunați la Iași pentru a servi în Chișinău și în alte orașe basarabene după eliberare. Mulți dintre ei lucraseră în Basarabia înainte de 1940.

atenționarea rezidenților români despre ce urma să se întâmple; (3) creșterea colaborării populare cu forțele de securitate; (4) marcarea caselor creștine; și în final (5) incitarea elementelor turbulente la crimă, viol și jaf.⁸⁴

Pe lângă informările privind evreii, îndreptarea soldaților către casele și refugiile evreiești și chiar pătrunderea în acestea, unii locuitori români din Iași au luat de asemenea parte la arestarea evreilor și au supus la umilințe convoaiele de evrei în drumul lor spre Chestură. Gradul în care s-au implicat în cauza “rării” populației evreiești din Iași – cum a fost descris pogromul la o întâlnire de Cabinet în București⁸⁵ – constituie în sine o problemă aparte și care merită un studiu separat. Criminalii de război din rândul românilor se numărau cu sutele, și nu toți au fost localizați și identificați după război.⁸⁶

Ideea pogromului s-a cristalizat la Marele Stat Major, în structura sa secretă, Secția a II-a, și în SSI. Aceste birouri au colaborat cu Wehrmacht-ul din România și cu comandamentele Corpului 30 al armatei germane din Iași. În timpul pogromului, autoritățile române au pierdut controlul evenimentelor, iar orașul Iași a devenit o imensă zonă în care soldații din ambele armate, jandarmii, polițiștii români și civilii – organizați și neorganizați – au vânat evrei, i-au jefuit și apoi i-au ucis. Această pierdere temporară a controlului și frica de reacția a lui Antonescu față de această situație au determinat diferitele organe ale regimului român să fabrice scuze pentru ineficiența lor în finalul orelor de măcel, aruncând vina unii asupra celorlalți și, împreună, asupra germanilor.⁸⁷

Soldații germani din Iași au acționat pe baza unei înțelegeri cu armata română.⁸⁸ Ei au fost împărțiți în patrule și trimiși să aresteze evrei, au fost desemnați să escorteze convoaie și au staționat la intrarea în Chestură. Și ei au pătruns în case – fie cu soldații români, fie singuri – și i-au torturat pe evreii găsiți acolo, dar și pe cei care erau duși în marș forțat spre Chestură. Ei au tras în mulțimea de evrei și au comis

---

⁸⁴ Ancel, „Jassy Syndrome”, pp.43-46.

⁸⁵ Protocol din 13 noiembrie 1941 Ședința de Cabinet cu guvernatorii teritoriilor eliberate. Arhivele MI, dos 40010, vol 78, p 13; copie în USHMM, rg 25004 M, rola 35.

⁸⁶ Lista cu 286 civili din Iași care au participat la pogrom. Arhiva MI, dosar 108233, vol 40, p p 115-127; copie în USHMM, RG 25004M, rel 43. Lista include români din toate straturile sociale, dar este parțială și nu include personalul armatei, jandarmi și poliție, deoarece nu toți criminalii au fost identificați.

⁸⁷ Vezi USHMM, RG 25004M, dosar 108233.

⁸⁸ Depoziție a cpt. Ioan Mihail, 25 ianuarie 1942, în dosarul Lupu, Arhivele Ministerului de Interne Român, dosar 108233, vol.29: p.221, copie la USHMM, rola 48. Mihail a servit ca interpret în timpul conversației cu gen. von Salmuth.

aceleași atrocități ca și omologii lor români. În plus, ei au fotografiat pogromul, mergând chiar până la scene teatrale. Este important de observat aici că unitățile *Einsatzgruppe D*, deși operaseră în teritoriile cerute înapoi de România după 22 iunie 1941, nu au operat chiar în România – și deci nu au participat la pogromul de la Iași – și dealtfel nici o altă unitate SS.⁸⁹ Administrația lui Antonescu nu a permis SS-ului sau Gestapoului să opereze pe teritoriul românesc după rebeliunea legionară. Reprezentanții lui Himmler și ai Departamentului de externe al Partidului Nazist au fost obligați să părăsească România în aprilie 1941; lor li s-a alăturat, la cererea lui Antonescu, și agenții Gestapo cunoscuți în România.⁹⁰

Trenurile morții de la Iași

La 29 iunie 1941, Mihai Antonescu a ordonat deportarea tuturor evreilor din Iași, inclusiv a femeilor și copiilor.⁹¹ Evreii supraviețuitori au fost duși spre gară. Pe drum ei au fost bătuiți, jefuiți și umiliți.⁹² Trotuarele din Iași erau pline cu cadavre, iar deportații au fost nevoiți să treacă peste ele.⁹³ La gară și în piața din fața gării aceștia au fost forțați să stea cu fața la pământ, iar călătorii români călcau pe ei, în timp ce soldații români și germani țipau că oricine va îndrăzni să ridice capul va fi împușcat.⁹⁴ În final, evreii au fost înghesuiți în vagoane de marfă sub o ploaie de lovituri, înțepături de baionetă, lovituri cu bastonul și insulte. Mulți muncitori ceferiști s-au alăturat infernului, lovindu-i cu ciocanele.

Intenția de exterminare era clară chiar de la bun început. După cum s-a stabilit mai târziu în procesele de la Iași, vagoanele trenului în care au fost urcați cu forța evreii fuseseră folosite pentru transportul carburului și de aceea emanau un miros înăbușitor. În plus, deși în nici un vagon nu intrau mai mult de 40 de oameni, între 120-150 de evrei, mulți dintre ei răniți de lovituri și tăieturi de baionetă, au fost îndesați cu forța în interior. După ce ușile au fost bine închise în urma lor, toate

---

⁸⁹ Această concluzie se bazează pe un raport al *Einsatzgruppe*. Vezi Ancel, *Documents*, vol.5 și Helmut Krausnik și Hans Heinrich Wilhelm, *Die Truppe des Weltanschauungskrieges, die Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD, 1938-1942* (Stuttgart: Deutsche Verlags Anstalt, 1981), pp.195-200. Vezi și Ancel, "Jassy Syndrome".

⁹⁰ Scrisoare a Biroului lui Himmler către Ribbentrop, 2 aprilie, *DGFP*, vol.7: doc.258, pp.443-444.

⁹¹ Notă a maiorului Plășnila către Tribunalul militar de companie nr. 2, 13 septembrie 1941, Ministerul Afacerilor Interne, Arhiva Operativa, dosar. 108.233, 344

⁹² Jurnalul lui Hirsch Zielle examinat de Tribunalul popular, 1944, vol Arhiva MI, vol 37, 49/USHMM, RG 25004M, rola 3.

⁹³ Mărturia lui Jean Haimovici, Tribunalul poporului, 1945, volumul Arhiva MI, vol 37, 49/ USHMM RG25004M, rola 48.

⁹⁴ Mărturie a lui Manase Iscovici, 7 septembrie, 1944, *Ibid.*, vol.42: p.403/USHMM, *Ibid.*, rola 43.

ferestrele și spărturile au fost bătute cu scânduri.⁹⁵ „Din cauza căldurii de vară și a lipsei de aer, oamenii au înnebunit mai întâi și apoi au pierit, povestește un supraviețuitor.”⁹⁶ Trenul cu deportați a mers pe aceeași rută de câteva ori.

Al doilea tren care a părăsit Iașiul către Podul Iloaiei a fost și mai aglomerat (aproximativ 2.000 de evrei au fost înghesuiți în 20 de vagoane). Ultimul vagon conținea cadavrele a 80 de evrei care fuseseră împușcați, înjunghiați sau bătuți.⁹⁷ În căldura verii, cei înghesuiți în interior au trebuit să aștepte două ore până la plecare. „În timpul nopții”, a povestit un supraviețuitor, „unii dintre noi au devenit furioși și au început să țipe, să muște și să se îmbrâncească violent; trebuia să lupți cu ei, fiindcă puteau să-ți ia viața; dimineața, mulți dintre noi erau morți, iar cadavrele au fost lăsate înăuntru; ei au refuzat să dea apă chiar și copiilor noștri care plângeau, și pe care îi țineam deasupra capetelor noastre.”⁹⁸ Când ușile trenului s-au deschis, puținii supraviețuitori au auzit gardienii cerându-le să arunce morții afară (din cauza duhului, gardienii nu îndrăzneau să se apropie prea mult). Cum aceasta s-a întâmplat într-o zi când era sărbătoare, țăranii din satele învecinate au fost aduși să vadă „comuniștii care au tras în armata română”, iar unii din țărani strigau „Ucideți-i! Ce rost are să-i transportăm gratis?”⁹⁹

În trenul morții care a plecat de la Iași spre Călărași, din 5.000 de evrei numai 1.011 au ajuns la destinație vii după șapte zile.¹⁰⁰ (poliția română a numărat 1.258 de cadavre, totuși sute de morți au fost aruncați din tren pe drum, la Mircești, Roman, Săbăoani și Inotești).¹⁰¹

Trenul morții spre Podu Iloaiei (15 kilometri distanță de Iași) avea 2.700 de evrei la plecare, dintre care 700 au fost debarcați vii. În raportul oficial, autoritățile române au afirmat că 1.900 de evrei au fost imbarcați în tren și “numai” 1.194 au murit.¹⁰²

---

⁹⁵ Act de acuzare al Tribunalului București, 26 iunie 1948, Arhiva MI, vol 1, 59/USHMM, RG25004, rola 47.

⁹⁶ Mărturie a lui Iancu Florea Rîmniceanu, Tribunalul București, 18 iunie 1948, Arhiva MI, vol 1, 699/USHMM RG 25004M, rola 47.

⁹⁷ *Cartea Neagră*, vol 2, 33

⁹⁸ Mărturie a lui David Bandel, 1944, Arhiva MI, vol 45, 338-339/USHMM RG 25004M, rola 47.

⁹⁹ Mărturie a lui Israel Schleier la Tribunalului poporului, 1945, ibid vol 24, p.85.

¹⁰⁰ Inventar, 7 iulie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, dosar 108233, vol.37: p.281.

¹⁰¹ Raport telefonic doc.6125, 1 iulie 1941, ibid., dosar 40010, vol.89 (doc. p. ilizibil); Raport Trandaf, 1 iulie 1941, ibid., vol.30, p.217 (copie la USHMM, RG 25004, rola 49).

¹⁰² Carp, *Cartea Neagră*, vol.2: doc.64, p.141.

În total, în timpul pogromului de la Iași, au fost uciși 14.850 de evrei. SSI-ul românesc a făcut cunoscut că 13.266 de evrei au murit,¹⁰³ în timp ce cifra avansată de Comunitatea evreiască era de 14.850¹⁰⁴. În august 1942, armata de la Iași care recruta forță de muncă a raportat că nu a găsit 13.868 evrei.¹⁰⁵

Autoritățile românești și rezolvarea ”problemei evreiești”

în Basarabia și Bucovina

„Trimișii speciali ai guvernului Reich-ului și ai domnului Himmler”, după cum i-a numit Mihai Antonescu, au sosit la București în martie 1941 pentru a discuta soarta evreilor din România. Delegația era compusă din mai mulți ofițeri SS, un membru al Gestapo-ului, trimisul special al lui Eichmann în România și un atașat însărcinat cu problemele evreiești la Legația germană. ”Ei mi-au cerut formal... ca în România controlul și organizarea evreilor să fie exclusiv germană, întrucât Germania pregătește soluția internațională a chestiunii evreiești. Am refuzat”¹⁰⁶. Însă acesta era un neadevăr; Mihai Antonescu nu numai că acceptase, dar se și lăudase cu privire la consimțământul pe care el și Conducătorul l-au dat în ședințele Cabinetului. În timpul celei de a treia întâlniri din 12 iunie 1941, în Munchen, Hitler i-a dezvăluit lui Antonescu „liniile directoare privind tratamentul evreilor din est”. Liderul român a menționat mai târziu acest document într-un schimb de mesaje cu ministrul german de Externe¹⁰⁷; și Mihai Antonescu a menționat într-o sesiune de guvern din data de 5 august că a ajuns la o înțelegere cu trimișii lui Himmler privitoare la „problema evreiască”. Acordurile cu SS-ul privitoare la evreii din Basarabia și Bucovina au fost recunoscute în timpul convorbirilor dintre Mihai Antonescu și ministrul de Externe nazist Joachim von Ribbentrop la cartierul general al lui Hitler din Jitomir, la 23 septembrie 1942, când Ribbentrop i-a solicitat lui Mihai Antonescu continuarea cooperării din partea României pentru exterminarea evreilor din Vechiul Regat și sudul Transilvaniei. Mihai Antonescu a fost de acord cu deportarea evreilor din

---

¹⁰³ Raport al SSI Iași, 23 iulie 1943, Consiliul Securității Statului, Fond documentar, dosar 3041, 327; Troncotă, Cristian, *Eugen Cristescu, asul serviciilor secrete românești. Memorii* (București, Roza Vânturilor, 1997), p.119.

¹⁰⁴ AnceI, *Documents*, vol 6, doc. 4, p.49.

¹⁰⁵ Raport al colonelului Ion Georgescu, șef al secției 1 a șefului de Stat Major, către Guvernul român, 8 noiembrie 1941, Arhiva Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, Colecția Cabinet, dosar 86/1941, 251.

¹⁰⁶ Mihai Antonescu către legația României de la Ankara, 14 martie 1944, Arhivele Ministerului de Externe din România, dosarul „Ankara”, vol. 1, pp.108-109.

¹⁰⁷ *DGFP*, vol.13: doc.207, pp.318-319.

România și a răspuns că în Basarabia, Bucovina și Transnistria s-a ajuns la o înțelegere (*Abmachungen*) cu SS-ul pentru aplicarea acestor măsuri¹⁰⁸.

Adoptarea Soluției Finale și-a găsit expresia și în retorica Conducătorului. La 22 iunie 1941, el s-a lăudat că a „abordat cu curaj” procesul de românizare,¹⁰⁹ i-a deposedat pe evrei și a promovat cooperarea cu Germania „în apărarea intereselor permanente ale *spațiului nostru vital*” [sublinierea noastră]¹¹⁰. Anticipând victoria Germaniei, conducătorii României au informat guvernul (la 17/18 iunie 1941) asupra planurilor lor privitoare la populația evreiască din cele două provincii. Conducerea nu a lăsat să planeze nici un dubiu asupra semnificației ordinului secret de „curățare a terenului”. Discursul lui Mihai Antonescu din 3 iulie 1941 de la Ministerul de Interne a fost distribuit în broșura cu tiraj limitat, intitulată „Îndrumări date administrației dezrobitoare”. Punctul zece al Ghidului demonstra intențiile regimului privitoare la evrei: : "Ne găsim în momentul istoric cel mai favorabil și mai larg pentru o totală descătușare etnică, pentru o revizuire națională și pentru purificarea Neamului nostru de toate acele elemente străine sufletului lui, care au crescut ca vâscul ca să-i întunece viitorul. Pentru ca să nu pierdem zadarnic acest moment unic, trebuie să fim implacabili"¹¹¹. El a dezvoltat această temă în timpul ședinței de cabinet din 8 iulie 1941:

Cu riscul de a nu fi înțeleș de unii tradiționaliști care mai pot fi printre dv., eu sunt pentru migrarea forțată a întregului element evreiesc din Basarabia și Bucovina, care trebuie zvârlit peste graniță... Veți fi fără milă cu ei...Nu știu peste câte veacuri neamul românesc se va mai întâlni cu libertatea de acțiune totală, cu posibilitatea de purificare etnică și revizuire națională... Este un ceas când suntem stăpâni pe teritoriul nostru. Să-l folosim. Dacă este nevoie, să trageți cu mitraliera. Îmi este indiferent dacă în istorie vom intra ca barbari... Îmi iau răspunderea în mod formal și spun că nu există lege... Deci fără forme, cu libertate completă¹¹².

---

¹⁰⁸ Notă asupra conversației dintre Mihai Antonescu și Ribbentrop, 23 septembrie 1942, în United Restitution Organization, *Dokumentensammlung*, Frankfurt/M, 1960, vol. 3: p.578.

¹⁰⁹ Românizarea era echivalentul românesc al arianizării.

¹¹⁰ Ion Antonescu către Iuliu Maniu, 22 iunie 1941, în *Antonescu, Mareșalul României și războaiele de reîntregire*, I.C. Drăgan, ed., (Veneția, Centrul European de Cercetări Istorice, 1988), vol. 2: nr. 13, p. 197.

¹¹¹ Mihai Antonescu, „Pentru Basarabia și Bucovina, Îndrumări date administrației dezrobitoare”, București, 1941, pp. 60-61.

¹¹² AnceI, *Documents*, vol. 6:, doc.15, pp. 199-201.

Politica și implementarea purificării etnice în Basarabia și Bucovina

Ordinul de a se extermina o parte dintre evreii din Basarabia și Bucovina și de a deporta restul a fost dat de Ion Antonescu din proprie inițiativă, fără vreo presiune din partea germanilor. Pentru îndeplinirea acestor obiective, el a ales jandarmeria și armata, în special „pretoratul”, acel corp militar care era însărcinat cu administrarea temporară a unui teritoriu. Șeful Marelui Stat Major, Iosif Iacobici i-a ordonat comandantului Secției a II-a a Marelui Stat Major, locotenent colonelul Alexandru Ionescu, să implementeze un plan “pentru înlăturarea elementului iudaic de pe teritoriul basarabean prin organizarea și acționarea de echipe, care să devanseze trupele române”. Implementarea a început pe 9 iulie. "Misiunea acestor echipe este de a crea în sate o atmosferă defavorabilă elementelor iudaice, în așa fel încât populația singură să caute a le înlătura prin mijloacele ce vor găsi mai indicate și adaptabile împrejurărilor. La sosirea trupelor române, atmosfera trebuie deja creată și chiar trecut la fapte."¹¹³ Trimise de Marele Stat Major, aceste echipe chiar i-au instigat pe țărani români, după cum au mărturisit mai târziu mulți supraviețuitori evrei, uimiți că vechi prieteni și vecini de-o viață se întorseseră împotriva lor. Armata a primit „ordine speciale” prin generalul Ilie Șteflea, iar aghiotantul său, generalul Ion Topor, avea însărcinarea de a aplica executarea lor¹¹⁴.

Ordinele speciale au fost reiterate ori de câte ori autoritățile civile sau militare evitau să lichideze evreii din teama de consecințe sau pentru că nu credeau în existența unor asemenea ordine. La Cetatea Albă, de exemplu, maiorul Frigan din garnizoana locală a solicitat instrucțiuni scrise spre a demara executarea evreilor. Pretorul (comandantul) Armatei a 3-a, colonelul Marcel Petală, a călătorit la Cetatea Albă spre a îl informa pe maior asupra prevederilor referitoare la evreii din ghetou. A doua zi, cei 3.500 de evreii găsiți în oraș au fost uciși¹¹⁵.

Armata română

Primele trupe care au intrat în Bucovina au fost mai ales unități de luptă: o brigadă de cavalerie și, de asemenea, batalioanele de infanterie (Vânători) nr. 9, 10 și 16, urmate imediat de Divizia 7 infanterie comandată de generalul Olimpiu Stavrăț.

---

¹¹³ „Plan de înlăturare a elementului evreiesc din teritoriul Basarabiei, Arhiva Ministerului Apărării Naționale (MApN), Colecția Armatei a patra, rola 781, dosarul 0145-0146 (fără pagină).

¹¹⁴ Despre executarea de către Armata României a „ordinelor speciale”, vezi Jean Ancel, *Contribuții la Istoria României, Problema evreiască*, București: Hasefer, 2001, vol. 1, partea a 2-a: pp. 119-125.

¹¹⁵ Ancel, *Documents*, vol. 6: doc.15, p.214.

Drumul pe care aceste unități l-au urmat a fost hotărâtor pentru destinul evreilor din nordul României, regiunea în care erau concentrate unele dintre cele mai extinse așezări evreiești – Herța, Noua Suliță, Hotin și Lipcani – cuprinzând mii de locuitori¹¹⁶. Executarea ordinelor speciale a fost îndeplinită doar de un mic număr de soldați sub comanda pretorului Vartic. Aceste acțiuni au fost înregistrate de Dumitru Hatmanu, secretarul pretorului care a însoțit unitatea, și din acest motiv pot fi redată cu mare precizie¹¹⁷.

Primele asasinat au avut loc în Siret (sudul Bucovinei), la cinci kilometri de noua frontieră cu Sovietele. Evreii din oraș au fost deportați pe jos la Dornești, la 12 kilometri distanță. Zeci de evrei incapabili de marș – cei mai în vârstă și unii infirmi – au rămas în urmă alături de câteva femei care aveau grijă de ei. Acești evrei au fost duși într-o vale, nu departe de oraș, acolo unde femeile au fost violate de mai mulți soldați din Divizia a 7-a. Cei mai bătrâni au fost duși la comandamentul diviziei și acuzați de „acte de spionaj” și de faptul că ar fi ”atacat armata română”. În aceeași zi, toți au fost împușcați la podul de peste Prut, în prezența locuitorilor din Siret, aduși să asiste la execuție.¹¹⁸

La 3 iulie, în satul bucovinean Ciudei, 450 de evrei localnici au fost împușcați¹¹⁹. Mai târziu, în cursul aceleiași zile, două sute de evrei din Storojineț au fost împușcați în casele lor. La 4 iulie, aproape toți evreii din satele Ropcea, Iordănești, Pătrăuți, Panca și Broscăuți, care înconjurau orașul Storojineț, au fost masacrați cu colaborarea activă a localnicilor români și ucraineni¹²⁰. La 5 iulie a fost extins cercul uciderilor, spre a include mii de evrei din satele Stănești, Jadova Veche, Costești, Hlinița, Budineț și Cireș, precum și mulți dintre evreii supraviețuitori din Herța, Vinița și Rostochi-Vijnița¹²¹. Măcelul numeroasei populații evreiești din

---

¹¹⁶ Crimele comise de trupele românești care ocupau Bucovina de Nord la fel ca și crimele de pe Siret sunt descrise detaliat în „Rechizitoriul de acuzare contra generalului Stavrat”, în Ancel, *Documents*, vol. 6. Această informație este confirmată de memoriile supraviețuitorilor și de numeroase mărturii din Arhivele de la Yad Vashem (numite de acum încolo YVA), Colecția 0-3. Altă sursă importantă este Hugo Gold, ed., *Geshichte der Juden in Bukowina: Ein Sammelwerk*, 2 volume. (Tel Aviv: Editura „Olamenu”, 1958).

¹¹⁷ „Rechizitoriul contra generalului Stavrat”, p. 425.

¹¹⁸ Ibid. Vezi și Gold, vol. 2., pp.105-108.

¹¹⁹ Vezi Ancel, *Documents*, vol. 6, pp. 145-153. Vezi și Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p.29.

¹²⁰ Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p.30.

¹²¹ Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, pp. 30-31. Vezi și Marius Mircu, *Pogromurile din Bucovina și Dorohoi*, Colecția Pogrom (București: Editura Glob, 1945), pp. 23-51; și Ancel, *Documents*, vol. 6: p. 148.

Cernăuți, care avea să dureze patru zile, a început tot la 5 iulie, când armatele româno-germane reunite au intrat în oraș¹²².

Herța a fost cucerită de batalionul 9 la 4/5 iulie, după o incursiune de succes. Evreii care au venit să-i întâmpine de bun venit pe soldați au fost bătuți și obligați să se dezbrace. În aceeași zi, Divizia a 7-a, sub supravegherea generalului Olimpiu Stavrat și a aghiotantului său, a intrat în Herța. Vartic a numit imediat un primar nou și a format o „gardă civilă” a cărei unică funcție era de a identifica evreii și de a-i aresta cu ajutorul armatei. În total, 1.500 de evrei au fost adunați în patru sinagogi și o pivniță de către patrurile de soldați și garda civilă, care au bătut crunt victimele¹²³. Identificarea evreilor a fost făcută rapid cu ajutorul unui informator local care cunoștea bine casele acestora.¹²⁴ Noile autorități locale și reprezentantul armatei au redactat o listă de „suspecți” și în ziua următoare, la 6 iulie, a fost făcută o selecție a evreilor destinați împușcării conform ordinelor armatei.¹²⁵ Evreii „suspecți” au fost identificați de un membru al gărzii civile, care de asemenea a scos cu forța tinerele fete evreice din sinagogi și le-a predat soldaților care le-au violat. Evreii – mai ales femeile cu copii mici și persoanele în vârstă – au fost duși la o moară la periferia orașului și împușcați de trei soldați¹²⁶. Împușcarea acestui grup mare a pus unele probleme tehnice, deoarece nu se luase în considerație problema îngropării. Astfel, după execuție, un morman de cadavre zăceau într-o baie de sânge, păzit de un soldat care, „din când în când trăgea câte un foc de armă în grămadă când observa că se mai mișcă un muribund”.¹²⁷ În mod similar, un mic grup de treizeci și doi de evrei, în special tineri bărbați, a fost dus într-o grădină privată unde au fost obligați să își sape propriile gropi. Apoi au fost aliniați cu fața la morminte și uciși prin împușcare. Pe lângă marile acțiuni, au fost și nenumărate cazuri de teroare și crime individuale. De exemplu, rabinul comunității a fost ucis în casa sa împreună cu întreaga familie; o fetiță de cinci ani a fost aruncată într-o groapă și lăsată să moară; iar un soldat care tocmai participase la masacrarea celor treizeci și doi de evrei a împușcat apoi o tânără

---

¹²² Vezi capitolul 20 despre soarta evreilor din Cernăuți, în Jean Ancel, *Contribuții*, vol.1, partea a 2-a, pp.230-278.

¹²³ „Rechizitoriul contra generalului Stavrat”, Ancel, *Documents*, vol. 6, p. 426.

¹²⁴ *Ibid.*, p.426

¹²⁵ *Ibid.*, *Rechizitoriul*, pp. 426-427.

¹²⁶ *Ibid.*, p. 427.

¹²⁷ *Ibid.*

mamă doar pentru satisfacția sa personală.¹²⁸ Toți supraviețuitorii au fost ulterior deportați în Transnistria.¹²⁹

Noua Suliță a fost ocupată la 7 iulie 1941 de batalionul 16, urmat imediat de batalioanele 9 și 10. După doar o zi, 930 de evrei și 5 creștini zăceau morți în curți și pe străzi.¹³⁰ La 8 iulie, Divizia a 7-a a intrat în oraș, pe care l-a găsit într-o stare deplorabilă. Pretorul Vartic a preluat comanda și a dispus deținerea a 3.000 de evrei într-o distilerie.¹³¹ În plus, 50 de evrei au fost împușcați – la cererea lui Vartic și cu aprobarea lui Stavrat – ca preținse represalii față de „un evreu neidentificat (care) trăsesese cu arma în trupe”.¹³² În timp ce locotenentul Emil Costea, comandantul Poliției Militare, și un alt ofițer au refuzat să ucidă evrei, mai mulți jandarmi din Hotin au ucis rapid 87 în locul acestora.¹³³

În ciuda rezistenței rusești, a obiectivului asumat și a greutăților cauzate de natura terenului, evreii basarabeni au suferit cele mai mari pierderi în cadrul campaniei românești de „curățare a terenului”. La 6 iulie, la doar o zi după recucerirea de către români a orașului Edineți, circa 500 de evrei au fost împușcați de trupe, iar alți 60 au fost uciși în Sulița Nouă. Data de 7 iulie a adus cu sine lichidarea evreilor din Pârlita și Bălți, iar în ziua care a urmat mii de evrei au fost împușcați în Briceni, Lipcani, Fălești, Mărculești, Florești, Gura-Kamenca și Gura Cainari¹³⁴. Până la 9 iulie, acest val de exterminări aplicat de forțele reunite româno-germane atinsese așezările evreiești din Plasa Nistrului (lângă Cernăuți), Zonlachie, Rapujineț, și Cotmani în nordul Bucovinei, iar zeci de sate mici au devenit *Judenrein* (curățate de evrei).¹³⁵ La 11 iulie, Lincăuți și satul Cepelăuți-Hotin au fost „curățate” de locuitorii

---

¹²⁸ Ibid., p.427

¹²⁹ Ibid., p.427.

¹³⁰ „Rechizitoriul contra generalului Stavrat”, p. 429. Vezi și Mărturia lui Steinberg din YVA, Colecția română 0-11/89. Această versiune este confirmată, de asemenea, de încă două mărturii din YVA, 0-3/1915, 3446.

¹³¹ „Rechizitoriul”, pp.429-430.

¹³² Ibid., p. 430.

¹³³ Ibid., p.431

¹³⁴ Soarta evreilor din Briceni, Lipcani, Fălești, Mărculești și Florești a fost descrisă în amănunțime de către autor: Vezi J. Ancel și Th. Lavi (redactori). *Pinkas Hakehilot, Enciclopedia comunităților evreiești, România*, în ebraică, vol. 2, Ierusalim, 1980. Vezi și Rechizitoriul de urmărire emis de procurorul general din București împotriva executanților pogromului de la Iași și asasinarea evreilor din Sculeni, Mărculești, Gura Căinari, 28 iunie 1941. Arhiva Yad Vashem 0-11/73; vezi și Ancel, *Documents*, vol.2, doc. 38,p p. 410-411).

¹³⁵ Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p. 35; vezi și Addenda la depoziția lui Jacob Stenzler, YVA 0-11/89, PKR III, pp.261-262.

evrei.¹³⁶ În aceeași zi, *Einsatzgruppe* D și-a început activitatea în Bălți.¹³⁷ La 12 iulie, cei 300 de evrei din Climăuți-Soroca au fost împușcați.¹³⁸ Data de 17 iulie a marcat începutul exterminării și deportării zecilor de mii de evrei din Chișinău. Mai multe mii de evrei, poate chiar 10.000, au fost uciși într-o singură zi.¹³⁹ În luna iulie *Eisantzgruppe* a împușcat încă 682 de evrei în Cernăuți, 551 în Chișinău și 155 în Tighina, iar până la 19 august ucisese 4.425 de evrei în zona dintre Hotin și Iampol.¹⁴⁰ Lichidarea celui mai mare centru evreiesc din Basarabia începuse, așadar, și ea a continuat până ce ultimii evrei au fost exterminați sau deportați la finele lui octombrie 1941. Măcelul evreilor din Cetatea Albă (sudul Basarabiei) a urmat, în mare, același tipar. A fost traseul general al primei faze a Holocaustului din România, implementată cu ajutorul, dar nu sub constrângerea, Armatei a 11-a germană și a *Einsatzgruppe* D.

Jandarmeria

Cu câteva zile înainte de 21 iunie 1941, jandarmeria a primit, în trei locuri din Moldova: Roman, Fălticeni și Galați, ordinul de a curăța terenul.¹⁴¹ În ordinele speciale din 18 și 19 iunie s-a prevăzut desfășurarea legiunilor de jandarmi în Basarabia și Bucovina de sud. Generalul Constantin (Piki) Vasiliu, inspectorul general al jandarmeriei, a dat ofițerilor, la Roman, următoarele instrucțiuni: “Prima măsură pe care trebuie să o luați este de *curățarea terenului*. Prin curățarea terenului se înțelege: „exterminarea pe loc a tuturor evreilor aflați pe teritoriul rural; închiderea în ghetouri a evreilor de pe teritoriul urban; arestarea tuturor „suspecților”, a activiștilor de partid, a acelor care au ocupat funcțiuni de răspundere sub autoritatea sovietică și trimiterea lor sub pază la legiune”.¹⁴² După cum unul dintre subordonații și-a amintit mai târziu, comandantul legiunii de jandarmi din Orhei le-a spus celor din subordinea sa „că trebuie să-i extermine pe evrei de la pruncul în fașă până la bătrânul neputincios, - toți

---

¹³⁶ Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p. 35. Împușcarea evreilor din Cepeleuți-Hotin este mai bine cunoscută datorită mărturiei inginerului Leon Sapira, originar din acest oraș. YVA, Colecția România 0-11/89, PKR III, pp.116-117.

¹³⁷ *Einsatzgruppe* D și-a îndeplinit ordinele privitoare la exterminarea evreilor. La 21 iunie 1941, întregul *Einsatzgruppe* D a părăsit Dieben și a ajuns în România la 24 iunie. Vezi Ereignismeldung UdSSR (raport detaliat al acțiunilor *Einsatzgruppe* D în URSS, citat la procesul de la Nuremberg), doc.37, 29 iulie 1941, referitor la uciderea evreilor din Bălți. Copie în Ancel, *Documents*, vol.5: pp.23-24.

¹³⁸ Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p. 36.

¹³⁹ Ibid. Vezi și Ancel, „Kishinev,” în Pinkas Hakehilot, vol. 2: pp. 411-416.

¹⁴⁰ Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jewry*. Ed. Rev., (New York: Holmes&Meier, 1985), vol.2: p.768.

¹⁴¹ Jean Ancel, „Calea românească de rezolvare a „problemei evreiești” în Basarabia și Bucovina, iunie-iulie 1941, *Yad Vashem Studies* 19, 1988, pp.207-208”.

¹⁴² Ancel, *Documents*, vol.6; doc.41 și 43, pp. 444-445.

fiind periculoși pentru nația română"¹⁴³ La data de 9 iulie, inspectorul general al administrației noului guvern al Basarabiei i-a raportat generalului C. Voiculescu din județul Bălți , că imediat după intrarea jandarmilor și poliției "a început acțiunea de curățire a terenului".¹⁴⁴

La Roman, ordinul de "curățare a terenului" a fost dat Legiunii Orhei de către comandantul acesteia, maiorul Filip Bechi. Acesta a spus deschis că ei merg în Basarabia unde trebuie ca terenul "să fie în întregime curățit de evrei".¹⁴⁵ Tot el le-a comunicat șefilor de secții, că "evreii trebuie împușcați".¹⁴⁶ Câteva zile mai târziu, la ordinele lui Bechi și sub supravegherea adjunctului său, căpitanul Iulian Adamovici, Legiunea din Orhei a fost trimisă în orașul de frontieră Ungheni.

Comandantul de pluton Vasile Eftimie, secretar al Legiunii și comandant al Detașamentului de siguranță a reprodus și a distribuit tuturor șefilor de secții și de posturi, ordinele de "curățare a terenului" , așa cum s-a încheiat la Roman.¹⁴⁷ După aceea, Legiunea Orhei a trecut, în marș, în județul Bălți, și la 12 iulie a sosit la Cârnova, primul sat din județul Orhei unde jandarmii au început să-i împuște pe evreii din localitate. Itinerarul parcurs de Legiunea Orhei, care poate fi determinat cu precizie, servește drept exemplu pentru modul în care au fost date și aplicate ordinele. În zonele rurale, jandarmii au fost principalii executori ai ordinelor de "curățare a terenului". Majoritatea acestora își desfășuraseră activitatea în aceleași sate, înainte de 1940, iar familiarizarea lor cu terenul și cu localnicii evrei le-a ușurat misiunea. La comanda Jandarmeriei s-au aflat inspectorul general pentru Bucovina, colonelul Ion Mânecută, iar pentru Basarabia colonelul Teodor Meculescu. Teritoriul a fost împărțit pe legiuni, fiecare din acestea fiind comandate de un colonel sau un locotenent-colonel. Comandantul jandarmeriei, conștient de scopul misiunii lui – nu numai de ucidere a evreilor, dar și de identificare și arestare a suspecților, a dezertorilor, a ostașilor sovietici abandonăți, a partizanilor și parașutiștilor –, printre alte sarcini, a completat efectivul de jandarmi cu rezerve, cu ostași tineri, mobilizați să-și facă serviciul militar pe o perioadă limitată de timp în jandarmerie, și nu în armata regulată. Tinerii, între 18-21 ani, cunoscuți ca "premilitari", au fost și ei puși la dispoziția jandarmeriei, după o perioadă scurtă de instruire. De asemenea, în

---

¹⁴³ Ancel Jean, *Documents*, vol.6; nr. 43, p. 477.

¹⁴⁴ Locotenent-colonel Popescu către Voiculescu , 9 iulie, Arhivele MApN, colecția Armata a patra, rola 655, dosar 0473.

¹⁴⁵ Ancel, *Documents*, vol.6, p. 207.

¹⁴⁶ Ibid., p.207.

¹⁴⁷ Ibid., doc.41, p.445.

jandarmerie a funcționat și o rețea de informatori, care supravegheau populația încă din 1940, așa cum și voluntarii locali au sprijinit identificarea, arestarea și uciderea evreilor.¹⁴⁸

Primul lucru făcut de jandarmi, la sosirea lor în sate, a fost arestarea evreilor. Majoritatea acestor arestări a fost realizată cu concursul populației locale și a informatorilor. În unele situații, chiar preoții locali au venit în ajutorul jandarmeriei.¹⁴⁹ De regulă, evreii predați jandarmeriei de armată nu aveau nici o șansă de supraviețuire și erau împușcați imediat.¹⁵⁰ Ar putea părea ciudat, dar problema cea mai serioasă cu care s-au confruntat jandarmii ucigași a fost aceea a înhumării victimelor și nu uciderea acestora, care a fost apreciată ca o activitate “curată”.¹⁵¹ Într-un raport trimis de șeful Poliției de siguranță și al SD-ului către von Ribbentrop, la 30 octombrie 1941, se preciza:

Modul în care românii se comportă cu evreii este complet lipsit de metodă. Nu am avea nimic de reproșat numeroaselor execuții dacă pregătirile tehnice și execuțiile ar fi suficient de corecte. În general românii lasă cadavrele celor uciși pe locul în care au fost împușcați, fără să le îngroape. *Einsatzkommando*-ul a dat dispoziții poliției românești să acționeze într-o formă mai metodică în această chestiune.¹⁵²

Dar, în pofida protestelor germane, sistemul de a forța a evreii să-și sape propriile morminte nu s-a generalizat, deoarece jandarmii au folosit inducerea în eroare și subterfugiile pentru a ucide rapid, fără să-și anunțe victimele că trebuie să-și sape gropile. Totuși, în mod frecvent aceștia foloseau tranșeele (anti-tanc și altele) lăsate de sovietici în zilele premergătoare războiului, obligând civilii să acopere cadavrele cu pământ, înainte de a aduce la execuție un nou lot de victime. Râurile Prut și Răut, precum și Nistrul, îndeosebi, au devenit locurile de execuție și înmormântare preferate de jandarmi și de armata română. Primii 300 de evrei, victime din Strojineț au fost împinși în apă de către jandarmi și împușcați, în timp ce 60 de evrei au reușit să-și salveze viața înotând pe malul celălalt al Nistrului.¹⁵³ La 6 august, jandarmii din

---

¹⁴⁸ Ancel, *Documents*, vol.6, doc. 43, pp.512-513.

¹⁴⁹ Ibid., p. 458, 461.

¹⁵⁰ Ibid., p.449. Vezi și ibid., doc. 42, pp.470-471.

¹⁵¹ Ancel, *Documents*, vol.6, pp 211 și. 498.

¹⁵² Documentele de la Nuremberg, NO-2651, Ancel, *Documents*, vol.6, p. 499.

¹⁵³ Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, doc. 20-26, pp. 37, 65-70.

Compania 23 de poliție au împușcat 200 de evrei și le-au aruncat corpurile în Nistru¹⁵⁴. Membrii ai *Einsatzgruppe D* au împușcat 800 de evrei pe malul Nistrului la data de 17 august, deoarece aceștia nu au putut să trească râul pentru a se întoarce în Basarabia, așa cum li se ordonase.¹⁵⁵ Evreii din Noua Suliță, care au ajuns pe malul Nistrului la 6 august, au văzut cadavrele ultimelor victime plutind pe râu.¹⁵⁶

În vara și toamna anului 1941, pe drumurile și câmpiile din Basarabia, evreii se deplasau înșiruiți, însoțiți de jandarmi și urmași de țărani cu lopeți și cazmale, mobilizați de către jandarmi, funcționari și primari, toți mergând spre locurile de execuție. Aceștia așteptau cu răbdare până ce jandarmii împușcau evreii, după care îi îngropau și reveneau acasă cu îmbrăcămintea și alte obiecte personale ale victimelor; obiectele de valoare și banii fiind luați de jandarmi. Destul de frecvent, jandarmii se îmbătau și chefuiau toată noaptea după o astfel de zi de lucru. În satul Grigorievca, din județul Lăpușna, aceștia au petrecut în acest fel după uciderea a 60 de evrei bărbați și, în ziua următoare, când au lichidat alți 140; câțiva jandarmi au rămas la locul execuției “pentru a păzi cadavrele”¹⁵⁷

Întors la București, după eliberarea Basarabiei și Bucovinei și înainte de atacul asupra Odesei, Antonescu și-a expus ideile privitoare la războiul său împotriva evreilor:

Lupta este foarte înverșunată. Este pe viață și pe moarte. Este dusă între noi și germani și evrei... Am să fac o operă de curățire totală de evrei și de toți cei care s-au strecurat la noi... dacă noi nu făceam acest război, *ca să curățim rasa de acești oameni*, care sug viața noastră economică, națională și fizică, noi eram amenințați ca să pierim cu desăvârșire... Prin urmare politica în această privință este să facem *un tot omogen* și în Basarabia și în Bucovina și în Moldova – eu și cu Dv. dacă vom trăi, dacă nu, o va face altul și în Transilvania

Să nu credeți că atunci când am hotărât *deparazitarea* neamului românesc de toți evreii, nu mi-am dat seama că produc o criză economică. Dar mi-am spus că este un război pe care îl duc. Și atunci, ca la război, sunt pagube pentru nație. Dar dacă îl câștig acest război, națiunea obține compensațiile. Trecem printr-o criză pentru că scoatem pe evrei... dacă scăpăm momentul acesta

---

¹⁵⁴ Ancel, *Documents*, vol.5, doc. 35, p. 42. Vezi și Carp, *Cartea Neagră*, vol.3, doc. 23-24, pp. 67-69.

¹⁵⁵ Carp, *Cartea Neagră*, vol.3, p. 38.

¹⁵⁶ Carp, *Cartea Neagră*, vol.3, doc. 20-26, pp. 37, 65-70.

¹⁵⁷ Ancel, *Documents*, vol. 6, doc.37, p. 341.

istoric de acum, l-am pierdut pentru totdeauna. Și dacă câștigă evreii războiul, noi nu mai existăm. [sublinierea noastră].¹⁵⁸

Aplicarea înțelegerilor

Deși Mihai Antonescu a încheiat *Abmachungen*-ul (înțelegeri privind cooperarea în teren) cu SS (de exemplu cu *Einsatzgruppe D*, care a fost activă în zona de operații a trupelor române) și cu alte unități germane, relațiile dintre diferitele unități ale *Einsatzgruppe D* și armata română, jandarmeria, poliția și eșaloanele speciale erau departe de a fi ideale. Germanii erau mulțumiți numai atunci când românii acționau conform directivelor lor. Ori de câte ori camarazii lor români se abăteau de la plan – atunci când nu înlăturau toate urmele execuțiilor în masă și lăsau cadavre neînhumate, atunci când jefuiau, violau, împușcau pe străzi sau primeau mită de la evrei – naziștii erau exasperați. Scrisorile lor, protestele și ordinele pe această temă descriau lipsa de organizare și planificare și nu crimele în sine. De pildă, la data de 11 iulie 1941, comandantul *Einsatzkommando 10b* (o subunitate a *Einsatzgruppe D*) raporta jafuri la Fălești (unde toți evreii au fost împușcați) și consemna că ”măsurile luate împotriva evreilor, înainte de sosirea *Einsatzkommando*, erau lipsite de orice plan”.¹⁵⁹ De fiecare dată când se întreprindeau astfel de acțiuni, nu numai împotriva evreilor, ci și împotriva ucrainenilor din Bucovina și Basarabia, germanii se grăbeau să obiecteze.¹⁶⁰ RSHA a mers până acolo cu plângerea, spunând că soluția la problema evreiască între Nistru și Nipru, nu a fost dată spre rezolvare cui trebuia.¹⁶¹

Deportările pripite

La sfârșitul lunii iulie și la începutul lui august, unitățile germane de exterminare au avansat rapid în Ucraina pe urmele armatei germane, au atacat prin surprindere și au împușcat zeci de mii de evreii ucraineni. În aceste condiții, dată fiind slaba coordonare cu armata germană, bazată numai pe convorbirile care au avut loc la München între Hitler și Antonescu în ziua de 12 iunie, armata română a început deportarea a zeci de mii de evrei, care au fost arestați din orașe și de pe străzi, de-a lungul Nistrului până în regiunea care curând va fi denumită Transnistria. Această

---

¹⁵⁸ Sesiunea Consiliului de Miniștri, 5 septembrie, 1941, în *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, ed. Lya Benjamin, (București, Hasefer, 1996), p. 298-299 (doc. 109).

¹⁵⁹ Documentele de la Nuremberg, NO-2934, 2939.

¹⁶⁰ Documentele de la Nuremberg, NO-2651, 2934, 2938, 2949, 2950.

¹⁶¹ Ibid, NO-52 (Ereignissmeldung UdSSR) și NO-4540.

acțiune a început în momentul când trupele au ajuns la Nistru. Spre sfârșitul lunii iulie, armata română a concentrat aproape 25.000 de evrei lângă satul Coslav, situat pe Nistru.¹⁶² Câțiva dintre ei au fost luați din Bucovina, alții din nordul Basarabiei, în special din satul Briceni și din împrejurimile acestuia. În ziua de 24 iulie, la puțin timp după ce forțele germano-române au intrat în Ucraina, acești evrei au fost trimiși dincolo de râu. Soldații români nu au asigurat aprovizionarea acestor convoaie cu alimente sau apă și i-au închis pe evrei în lagăre improvizate înconjurate cu sârmă ghimpată, așezate în mijlocul unui câmp. Oricine încerca să scape era împușcat. Cei slabi au murit de foame. În acest stadiu, ofițerii germani au ordonat ca aceste convoaie să fie conduse către Moghilev. Jandarmii români au trimis mii de evrei spre Rezina și Iampol și de acolo peste Nistru, deși Transnistria era încă sub ocupație militară germană. În consecință, autoritățile militare germane au început să împingă coloanele de evrei înapoi spre Basarabia. În replică, "Dl. General Antonescu a ordonat să se interzică cu desăvârșire orice pătrundere pe teritoriul nostru. Evreii care au trecut frontiera și care vor mai încerca să treacă (înapoi) să fie considerați spioni și executați".¹⁶³ Reprezentantul Conducătorului în Bucovina, Alexandru Roșianu, a raportat la 19 iulie că, "conform ordinului telegrafic primit", evreii care trec Nistrul înapoi, "sunt executați, din ordinul dat de mine odată cu sosirea mea".¹⁶⁴ Comandantul Armatei a 4-a române a dat instrucțiuni unităților sale și forțelor de jandarmi să nu permită întoarcerea evreilor identificați ca întorcându-se din Ucraina.¹⁶⁵

Soldații români au continuat să conducă convoaiele de evrei din nordul Basarabiei către Nistru, ordonându-se ca în fiecare noapte să aibă loc acțiuni de jaf și viol, urmate de împușcarea a sute de evrei pentru a-i convinge pe ceilalți să treacă repede podurile provizorii. Sute de evrei au fost împinși spre Nistru; oricine încerca să se retragă era împușcat. Alte sute de evrei erau împușcați pe malurile râului și aruncați în apele involburate care începuseră să crească după ploile puternice...Transferul convoaielor dintr-un loc în altul a creat probleme suplimentare, pe care Marele Stat

---

¹⁶² Raportul Președinției Consiliului de Miniștri: 30.000 de evrei din Hotin și Bucovina, 11 august 1941, Arhivele Statului din București, Președinția Consiliului de Miniștri, Colecția Cabinet, dosar 76/1941, p.86; copie la USHMM, RG 25002M, rola 17.

¹⁶³ Antonescu către poliția din Orhei, 6 august 1941, copie în Arhiva Națională a Republicii Moldova, Direcția Generală a Poliției, Arhiva Securității (Arhiva Chișinău), colecția 229, subcolecția 2, dosar 165 (229-2-165), p.79.

¹⁶⁴ Roșianu către Ion Antonescu în Cernăuți, telegramă, 19 iulie 1941, Arhivele Statului din București, Președinția Consiliului de Miniștri, Colecția Cabinetului, Dosar 89/1941, p. 15.

¹⁶⁵ Ancețel, *Documents*, vol. 10, doc. 27, p. 83.

Major român nu le prevăzuse și care i-au înfuriat pe germani, adică mii de cadavre de evrei care erau răspândite peste tot, semnalând rutele și atrăgând țăranii basarabeni care erau nerăbdători să dezbrace cadavrele și să le smulgă dinții de aur.

În ziua de 30 iulie, Armata a 11- a germană a cerut ca Marele Stat Major român să oprească împușcarea evreilor care treceau Nistrul. ”La Iampol se găsesc mai multe mii de jidani, printre care femei, copii și bătrâni, care au fost trecuți de autoritățile române peste Nistru. O pază a acestor mase nu se face și hrana lor n-a fost asigurată...Mulți au început să moară de foame...primejdia bolilor molipsitoare se ivește. Din această cauză Comandamentul Armatei Germane a luat măsuri care să împiedice o trecere viitoare de jidani peste Nistru”.¹⁶⁶ În mod practic, aceste măsuri au însemnat împușcarea a mii de evrei pe malurile râului.

Așa cum s-a spus, Antonescu a protestat în fața ambasadorului Killinger că armata germană îi aduce pe evrei înapoi, pe teritoriul românesc, arătând că aceasta contravine declarațiilor lui Hitler de la München. Oficialii Ministerului de Externe din Berlin nu au îndrăznit să-l întrebe pe Hitler despre ceea ce îi spusese lui Antonescu, insistând că "stenograma oficială a convorbirii...nu cuprinde nimic în acest sens".¹⁶⁷ Cu toate acestea, ambasadorul Karl Ritter, membru al cabinetului lui Ribbentrop, a admis că "este posibil ca problema evreilor din răsărit să fi fost și ea dezbătută" și, în consecință a recomandat "să se ia în considerație cererea generalului Antonescu și evreii să nu fie împinși înapoi în Basarabia."¹⁶⁸ La 4 august, cea mai mare parte a uriașelor coloane de evrei împinși de jandarmi dincolo de Nistru a fost concentrată la Moghilev. Timp de trei zile, germanii au condus "selecțiile" și i-au împușcat pe cei bătrâni și bolnavi, în timp ce tinerii au fost obligați să le sape mormintele. Soldații germani și români au omorât aproximativ 4.500 de evrei. Convoiul a fost condus mai departe de-a lungul malului ucrainean al Nistrului. Cu fiecare oprire, numărul evreilor devenea mai mic din cauza execuțiilor, epuizării, îmbolnăvirilor și a înfometării copiilor. La 17 august, convoiul s-a întors spre Basarabia, la Iampol, prin traversarea unui pod îngust făcut de armata română. Dintr-un convoi de peste 25.000 de evrei, mai puțin de 13.000 au supraviețuit, aceștia fiind închiși în lagărul de la Vertujeni.¹⁶⁹

---

¹⁶⁶ Comandamentul Armatei a 11-a către Cartierul General, 30 iulie 1941, NDM, Colecția Armatei a 4-a, Dosar 781, p. 136; copii în Ancel, *Transnistria*, vol.2: doc.10, și USHMM, RG 25003M, rola 12.

¹⁶⁷ DGFP, vol.13:1, 1979, doc. 207, p.264.

¹⁶⁸ Ibid., doc.332, p.431.

¹⁶⁹ Raportul Cartierului General al Poliției naționale către Serviciul Central de Informații, 27 august 1941, Arhivele Statului din București, Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 71/1941.Referitor la

Lagărele de tranzit și ghetourile

Marele Cartier General a hotărât ca deportările să fie oprite până când se va stabili statutul teritoriului ucrainean care urma să fie dat României. În consecință, lagărele și ghetourile au fost stabilite temporar în Basarabia. Ordinul special pentru acest proiect, dat la 8 august, a reglementat regimul de detenție, a delegat responsabilitățile specifice accentuându-se că evreii nu vor fi întreținuți pe cheltuiala statului. Înainte de a pleca spre Chișinău, guvernatorul Basarabiei, generalul Constantin Voiculescu, a fost convocat de Conducător care i-a adus la cunoștință caracterul politicii sale în cele două provincii și a dat câteva ordine nescrise. Prima problemă pe care guvernatorul trebuia să o rezolve era cea evreiască. Voiculescu i-a raportat după aceea lui Antonescu: "În această ordine de idei, constatând că evreii forfotesc în întreaga Basarabie și în special în Chișinău, la numai cinci zile după sosirea subsemnatului la Chișinău am dat ordin cu privire la înființarea de lagăre și ghetouri".¹⁷⁰

Ghetourile erau o noutate pentru România. În consecință, consilierul prezidențial Stănescu a plecat la Varșovia "pentru a studia concentrarea făcută în cartierele de germani și pentru a folosi experiența lor".¹⁷¹ Varșovia era un model excelent: ghetoul său devenise cel mai mare din lume, cuprinzând până la 350.000 de evrei care așteptau exterminarea. Chiar înainte de întoarcerea lui Stănescu, comandantul militar al orașului Chișinău, colonelul Dumitru Tudose, a pus în aplicare directivele lui Voiculescu. La 12 august, Tudose a raportat mândru: "Am curățit orașul de evrei și resturile inamice, dându-i o față românească și mai ales creștină. Am organizat ghetoul evreesc în astfel de condițiuni ca să nu mai fie nici un pericol prezent sau viitor din partea acestor elemente".¹⁷²

În timpul reluării acțiunilor de deportare, autoritățile române au construit câteva zeci de lagăre și ghetouri, din care evreii au fost evacuați în șapte lagăre mari, și au constituit ghetoul din Chișinău. Spre sfârșitul lui august erau deja aproape 80.000 de evrei în aceste ghetouri: 10.365 la Secureni; 11.762 la Edineți; 2.634 la Limbenii Noi; 3.072 la Rășcani; 3.253 la Răuțel; 22.969 la Vertujeni; 11.000 la

---

acest convoi, vezi corespondența dintre Cartierul general și comandantul armatei în Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, pp. 104-106.

¹⁷⁰ Ancel, *Documents*, vol. 10:doc.61, p. 143.

¹⁷¹ Mihai Antonescu către Ion Antonescu, telegramă, Arhivele Statului din București, Președinția Consiliului de Miniștri, Colecția Cabinetului, Dosar 167/1941, p. 42

¹⁷² Tudose către administrația Basarabiei, 12 august 1941, Arhiva NDM, Dosar 656, p. 13.

Mărculești; 11 525 la Chișinău și 5.000-6.000 în construcții mai mici în sudul Basarabiei.¹⁷³

La sfârșitul lunii august, Voiculescu informa presa că „problema evreiască a fost rezolvată în Basarabia. Astăzi, în satele basarabene nu mai există nici un evreu, în timp ce în orașe au fost ridicate ghetouri pentru cei care au rămas”.¹⁷⁴ Prima fază a exterminării s-a executat în Basarabia și nordul Bucovinei sub comanda directă a lui Antonescu. Comitetul pentru investigarea neregulilor din ghetoul din Chișinău condus de generalul C. Nicolescu (format la cererea lui Antonescu pentru a proba rapidă și inexplicabilă îmbogățire a unor ofițeri și „eșecul” de a confisca aurul deportaților) a constatat că între construirea lagărului – după „curățirea terenului”- și începutul deportărilor, 25.000 de evrei, “au murit de moarte naturală, au evadat sau au fost împușcați”¹⁷⁵.

Soarta supraviețuitorilor primului val de exterminare în ambele provincii a fost decisă de Ion Antonescu și adusă la cunoștință armatei. Această operațiune, lipsită de ordine scrise, nu a lăsat, inițial, nici o urmă, iar pentru îndeplinirea ei nu a fost asumată nici o responsabilitate. Dar corupția din armata română și din cadrul guvernului a dus la investigații ocazionale, la cererea lui Antonescu și a altor ofițeri superiori responsabili cu această campanie. Rapoartele care au rezultat au dezvăluit aproape toate ordinele secrete, inclusiv pe cele verbale. Astfel, regimul Antonescu nu și-a mai putut ascunde responsabilitatea pentru întemnițarea supraviețuitorilor în lagăre și ghetouri, generalizarea terorii și organizarea deportărilor. Condițiile în aceste lagăre – caracterizate prin muncă forțată, foamete, jafuri, suferințe, violuri, execuții și boli – au dus la zeci de mii de morți.¹⁷⁶

Deportările din sudul Bucovinei și din județul Dorohoi

Deportarea evreilor din Bucovina a fost rezultatul deciziei lui Antonescu de a realiza purificarea etnică. Această decizie poate fi confirmată pe baza stenogramelor ședințelor de guvern din 22 iunie 1941 și 8 iulie 1941.¹⁷⁷

---

¹⁷³ Ancel, *Documents*, vol.5, pp. 52, 99, 131-133 și vol. 10, p. 100-102, 138.

¹⁷⁴ *Curentul*, 27 august, 1941.

¹⁷⁵ Raport de anchetă nr. 2 al Comisiei instituită conform ordinului d-lui Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului, pentru cercetarea neregulilor de la ghetoul din Chișinău, în decembrie 1941, Arhiva din Chișinău, 106-1-69, p. 48-55. (Raportul Nicolescu)

¹⁷⁶ Vezi capitolul 18 ”Lagăre și ghetouri în Basarabia și în Bucovina de nord”, capitolul 19 „Ghetoul Chișinău” și capitolul 20 „Cernăuți” în Ancel, *Contribuții*, vol.1, partea a 2-a, pp.143-278.

¹⁷⁷ Benjamin, *Stenograme*, doc. 95, p.242 și doc. 133, p.326.

În cursul anilor 1941 și 1942 din Bucovina de sud au fost deportați 21.229 evrei.¹⁷⁸ Cea mai bine cercetată este deportarea evreilor din județul Dorohoi. În ciuda promisiunii făcute lui Filderman, la 8 septembrie 1941, că îi va trata în mod diferit pe evreii din Regat față de evreii din afara Regatului, Antonescu a ordonat, curând după aceasta, deportarea evreilor din Dorohoi. Evreii din Câmpulung, Suceava și Rădăuți au avut aceeași soartă la puțin timp după aceea.¹⁷⁹ Aceasta a provocat un adevărat cutremur în comunitatea evreiască. După ce a aflat de deportare, populația civilă din Dorohoi a jefuit proprietățile evreilor și s-a mutat în locuințele acestora (chiar și așa, 244 din 607 locuințe evreiești au rămas goale; erau prea puțini români în oraș).¹⁸⁰ Înainte de deportări, autoritățile județului (prefect, primar) au susținut în fața guvernului că evreii trebuie evacuați aducând ca argument “interesul cetățenilor”.¹⁸¹

Filderman a încercat insistent să vorbească cu Antonescu, dar fără succes. Memorandumul lui a fost transmis Conducătorului abia la 3 decembrie 1941 de către președintele Curții Supreme din România, dr. Nicolae Lupu. Antonescu i-a declarat lui Lupu că a fost “afectat” de deportări, că a ordonat o investigație și că ar putea ordona întreruperea acestora.¹⁸² Nici o astfel de investigație nu a avut loc, nici un evreu nu s-a întors acasă până în decembrie 1943, prefectul din Dorohoi a fost promovată și doar ultimul tren cu deportați a fost oprit.

Acordul de la Tighina

La 30 august, statutul Transnistriei a fost, într-un final, clarificat: provincia a fost transferată României, în conformitate cu promisiunea făcută de Hitler lui Antonescu. Generalul Nicolae Tătăranu de la Cartierul General Român și generalul Arthur Hauffe din cadrul Wehrmacht-ului au semnat „Acordul pentru securitatea, administrația și exploatarea economică a teritoriului dintre Nistru și Bug și Bug-Nipru”. Paragraful 7 se referea la evreii din lagărele și ghetourile din Basarabia și Bucovina și la locuitorii evrei ai Transnistriei: "Evacuarea evreilor peste Bug nu este posibilă în prezent. Ei trebuie deci să fie concentrați în tabere de muncă și întrebuințați la lucru, până când, după terminarea operațiunilor, evacuarea lor spre est

---

¹⁷⁸ Arhiva Ministerului Apărării, Fond Central, *Problema evreiască*, vol. 21, p. 131; Ancel, *Documents*, vol. 5, p. 196-197.

¹⁷⁹ Ancel, *Documents*, vol. 3, doc. 74, p.132.

¹⁸⁰ Ibid., vol. 5, doc. 145, 265.

¹⁸¹ Ibid., p. 143

¹⁸² Ibid., vol.3, no.258, p.425

va fi posibilă".¹⁸³ Acest acord confirma, deci, că scopul final era „curățarea” Basarabiei, Bucovinei și a Transnistriei de evrei.

La sfârșitul lui august, Antonescu s-a întâlnit, la Tighina, cu guvernatorii Basarabiei, Bucovinei și Transnistriei, mai precis cu Voiculescu, Corneliu Calotescu și, respectiv, Gheorghe Alexianu. Voiculescu a recapitulat evenimentul: “am primit indicații de felul în care urmează să se execute operațiunea trimiterii evreilor pe Bug”¹⁸⁴ Antonescu a însărcinat Cartierul General Român cu deportarea, sub comanda lui Topor. Nu vor exista formalități administrative și liste nominale de deportați, ci „grupe strict numerice.” Maiorul Tarlef din Marele Stat Major s-a bazat pe un ordin nescris care prevedea "să se ridice de la evrei orice act s-ar afla asupra lor". Într-adevăr, evreii au ajuns în Transnistria fără identitate; actele lor fuseseră arse la punctele de trecere peste Nistru. Colonelul Ion Palade a informat, succint, ofițerii din jandarmerie însărcinați cu transferul convoaielor din lagăre către Nistru: "Din ordinul Marelui Cartier General, evreii care nu se vor putea ține de convoaie, fie din neputință, fie din boală, să fie executați".¹⁸⁵ Astfel, un jandarm urma să fie trimis cu un avans de două zile în fața fiecărui convoi pentru a asigura (cu asistența jandarmeriei din zona rutei de deportare și a tineretului premilitar) îndeplinirea ordinului "să se facă din 10 în 10 kilometri câte o groapă pentru cca. 100 persoane unde vor fi adunați cei care n-au putut ține pasul cu cei din convoi: să fie împușcați și înhumați".

Antonescu a fixat primele deportări pentru 15 septembrie, 1941. În prealabil, Marele Stat Major i-a înaintat lui Topor o cerere urgentă pentru un raport despre "situația exactă a tuturor lagărelor de evrei sau ghetouri aflate în Basarabia sau Bucovina", inclusiv numărul evreilor și unitățile de pază.¹⁸⁶ Aceste rapoarte nu indică nici o implicare germană.

Nistrul a fost traversat în cinci locuri, enumerate aici de la nord la sud: Atachi-Moghilev Podolsk, Cosăuți-Iampol, Rezina-Râbnița, Tighina-Tiraspol și Olănești-Iasca. Cei mai mulți evrei au fost deportați prin primele trei puncte. Deportările au început la 16 septembrie cu evreii din lagărul Vertujeni și s-au încheiat la sfârșitul lui

---

¹⁸³ Gosudartsveni Archiv Odeskoi Oblasti, Ucraina (Arhiva de Stat a districtului Odessa) (de aici înainte Arhiva Odessa), colecția 2361, subcolecția 1c, pp. 45-46; versiunea germană: Nuremberg Documents, PS-3319.

¹⁸⁴ Ancel, Documents, vol.10: doc. 61, p.139.

¹⁸⁵ Comisia Niculescu, raport nr. 2, p. 54

¹⁸⁶ Inspectoratul General al Transnistriei către Topor, 11 septembrie, 1941; Carp, *Cartea Neagră*, pp. 122-123.

decembrie. Palade și subordonații lui s-au bazat pe ordine verbale în ceea ce privește asasinatele și jafurile. Comandantul Companiei 60 de Poliție, care a supervizat deportările către Atachi, a cerut un ordin scris. Căpitanul Titus Popescu a răspuns: "în materia aceasta, a evreilor, nu se lucrează cu acte scrise".¹⁸⁷

La 6 octombrie, Ion Antonescu a informat guvernul despre purificarea etnică din Basarabia: "În ceea ce privește pe evrei, am luat măsura ca să-i scot definitiv și total din aceste regiuni. Măsura este în curs. Mai am în Basarabia aproximativ 40.000 de evrei, care în câteva zile, vor fi trecuți peste Nistru, iar dacă circumstanțele vor permite, vor fi trecuți dincolo de Urali."¹⁸⁸ Conform inspectorului general al jandarmeriei din Basarabia, deportările au decurs „în cea mai perfectă ordine și în liniște.”¹⁸⁹ Atât înainte, cât și în timpul deportării, sute de evrei au murit în fiecare zi de foame, sete, bătăi și tortură; femeile și fetele care s-au opus violurilor au fost omorâte; mulți evrei au fost uciși în timp ce erau căutate lucrurile de valoare. Chiar și înaintea deplasării convoaielor către Nistru existau cadavre la tot pasul, unele fiind lăsate la marginea drumurilor în timpul deportării. Metoda jafului și asasinării a fost unică în contextul Holocaustului: țaranii se apropiau de un jandarm din escortă, arătau un evreu cu haine sau încălțăminte care îi plăceau și propuneau un preț, de obicei cam 1.000-2.000 lei. După o scurtă tocmeală, jandarmul împușca evreul, țaranul plătea suma convenită și dezbrăca rapid cadavrul.

Jefuirea oficială a evreilor a fost ordonată de Antonescu și facilitată de Banca Națională a României. La 5 octombrie, mareșalul a ordonat "*schimbul bijuteriilor și metalelor prețioase pe care le posedă evreii ce se evacuează din Basarabia și Bucovina*", adică jefuirea lor.[sublinierea autorului]¹⁹⁰ Alte ordine înlesneau „schimbarea”¹⁹¹ leilor deținuți de evrei în ruble, apoi în mărci germane de ocupație (RKKS). La 17 noiembrie, după prima fază a acestui jaf, Banca Națională s-a grăbit să-l informeze pe ministrul de Finanțe: "întrucât operațiunea de preluare a obiectelor prețioase de la evreii din Basarabia și Bucovina, s-a terminat, vă rugăm a desemna un delegat al Dv., în prezența căruia să se deschidă lăzile conținând aceste obiecte în vederea inventarierii lor".¹⁹²

---

¹⁸⁷ Ancel, *Documents*, vol. 5: doc. 110, p. 170.

¹⁸⁸ Benjamin, *Stenograme*, p. 326.

¹⁸⁹ Ancel, *Documents*, vol. 5: nr. 44, p. 101.

¹⁹⁰ Colonel P. Davidescu, șeful Cabinetului Militar, către Voiculescu și Calotescu, Arhiva din Chișinău, 1607-1-2, p. 171

¹⁹¹ Această „schimbare” era, în fapt, confiscare.

¹⁹² Ancel, *Documents*, vol. 5: nr. 114, p. 179.

Modul în care Antonescu a tratat evreii nu a scăpat atenției lui Hitler. Cu câteva zile înaintea semnării Acordului de la Tighina, la 30 august, acesta i-a spus lui Goebbels: "În ceea ce privește problema evreiască, se poate stabili acum că un om ca Antonescu acționează în acest domeniu într-un mod mai extremist decât am făcut noi până acum".¹⁹³ Conform rapoartelor secrete, 91.845 de evrei au fost deportați din Bucovina¹⁹⁴, 55.867 din Basarabia și 9.367 din Dorohoi. Unsprezece mii de evrei, care au încercat să fugă de armatele germane și române, au fost prinși de germani în Transnistria.¹⁹⁵ Ceilalți au fost măcelăriți, în principal, de soldați germani. În același timp, autoritățile române au făcut tot posibilul să inducă în eroare puterile occidentale cu privire la purificarea etnică. La 4 noiembrie, după ce s-a întâlnit cu Ion Antonescu și Mihai Antonescu și a protestat împotriva atrocităților antievreiești, ambasadorul Statelor Unite, Franklin Mott Gunther, a raportat Departamentului de Stat din Washington:

Am atras atenția celor mai înalte autorități române, în mod constant și tenace, de reacția inevitabilă a guvernului meu și a poporului american la un astfel de tratament inuman, care include uciderea ilegală a unor oameni nevinovați și lipsiți de apărare, prin descrierea în detaliu a atrocităților îndreptate împotriva evreilor din România. Observațiile mele au declanșat expresii de regret din partea mareșalului Antonescu și a primului ministru interimar, Mihai Antonescu, pentru excesele comise „din greșală” sau de „elemente iresponsabile”, și [promisiuni de] cumpătare în viitor... Programul de exterminare sistematică merge înainte, totuși, iar eu nu întrevăd nici o speranță pentru evreii români atât timp cât actualul regim, aflat sub control german, rămâne la putere.¹⁹⁶

Transnistria: zonă de depozitare etnică

Teritoriul dintre Nistru și Bug, răsplata lui Hitler către Antonescu pentru participarea României în războiul împotriva Uniunii Sovietice, a fost numit „Transnistria.” Conform recensământului sovietic din 1939, populația acestei zone depășea trei milioane de oameni, cei mai mulți ucraineni și ruși, cam 300.000 de moldoveni, 331.000 de evrei și 125. 000 de germani. În ciuda eforturilor sovietice de

---

¹⁹³ Joseph Goebbels, *Tagebücher* 1924-1945 (München: Piper, 1992), vol. 4: pp. 1059-1060.

¹⁹⁴ Calotescu către Președinția Consiliului de Miniștri, 9 aprilie, 1942, Arhiva Ministerului de Externe, Colecția Centrală, vol. 20, pp. 130-131.

¹⁹⁵ Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3: pp. 95-96, 97, 99, 104 (doc. 39, 41, 43, 46, 55); *DGFP*, seria D, vol. 11, vol. 2: doc. 207, pg. 318-319.

¹⁹⁶ Ancel, *Documents*, vol.3: doc.221, p.339.

a eradica identitatea evreiască, în momentul ocupării regiunii de către trupele germane și române, evreii se considerau, încă, evrei. Bărbații evrei fuseseră mobilizați în armata sovietică, dar nu toți au ajuns la unitățile lor. Cei mai mulți evrei nu s-au retras odată cu forțele sovietice, deși o astfel de decizie le-ar fi mărit șansele de salvare. Dar ei nu știau nimic despre persecutarea nazistă a evreilor, iar avansarea rapidă a germanilor de la Lvov către Marea Neagră a blocat orice scăpare, chiar și pentru neevrei.

Regimul de ocupație (excluzând Odessa, care nu fusese, încă, ocupată) a fost inaugurat la Tiraspol la 9 august 1941. Șeful Guvernământului era profesorul de drept Gheorghe Alexianu, prieten și fost coleg al lui Mihai Antonescu și un cunoscut antisemit. Transnistria a fost împărțită în treisprezece județe, fiecare din ele condus de un prefect; toți prefecții fiind colonei sau locotenent-colonei în armată sau jandarmerie. Aceste județe cuprindeau 64 de districte, fiecare administrat de un pretor. La începutul războiului, Antonescu a crezut că Transnistria va fi ocupată pe termen nedeterminat. În ședința de guvern din 16 decembrie 1941, el i-a spus lui Alexianu : "Guvernezi acolo ca și când România s-ar fi instalat pe acele teritorii două milioane de ani. Ce se va întâmpla apoi vom vedea... Dumneata ești suveran acolo. Să-i scoți pe oameni la lucru chiar cu biciul dacă nu înțeleg...iar, dacă va fi nevoie și altfel nu merge, să-i scoți cu gloanțele; pentru asta nu e nevoie de autoritatea mea"¹⁹⁷. Alexianu s-a lăudat lui Antonescu că administrația a urmat *Führerprinzip*, principiul Fuehrer-ului: „un singur om, o singură directivă, o singură răspundere. Voința Conducătorului, a Comandantului de căpetenie al armatei, care este transmisă până la cele mai îndepărtate organe”.¹⁹⁸ Moneda oficială a Transnistriei era RKKS, o bancnotă fără valoare folosită în toate teritoriile sovietice ocupate de germani. Rata de schimb a fost inițial de 60 lei sau 20 ruble pentru o marcă. Pe acest fond, adevărata dimensiune a jefuirii evreilor – chiar și înainte de deportare – devine clară. Banca Națională a României a confiscat banii evreilor, i-a înlocuit cu ruble la o rată de schimb absurdă, apoi a confiscat rublele, pe care le-a transformat (câteodată) în RKKS.

La începutul războiului, în Transnistria au acționat Armatele Române a 3-a și a 4-a. Chiar mai mult decât jandarmeria și poliția, armata era responsabilă pentru pedepsirea, închiderea și persecutarea evreilor. Ofițerii au inițiat măsuri directe

---

¹⁹⁷ *Procesul Marii Trădări Naționale*, București 1946, pp. 148-149.

¹⁹⁸ Alexianu către Antonescu, 12 septembrie 1941, Arhiva Odessa, 2242-1677, pp.18-19b.

împotriva evreilor, supraveghind de aproape aplicarea lor de către autoritățile civile, sau chiar de jandarmi. Când astfel de ordine erau executate necorespunzător, ofițerii cereau pedepsirea celor vinovați. În prima perioadă a ocupației, între august și sfârșitul lui septembrie 1941, forțele române au cooperat cu armata germană și *Einsatzgruppen* la uciderea evreilor – care, după estimările lui Ohlendorf, a ucis aproximativ 90.000 de evrei.¹⁹⁹

Unitățile de jandarmerie, care au „curățat terenul” în Basarabia și Bucovina, au fost atașate armatelor române și răspândite în toată Transnistria. Jandarmii au decis punctele prin care deportații au traversat Nistrul. De asemenea, ei au asistat „transportul, disciplina și supravegherea populației evreiești, adică îndepărtarea evreilor din zonele cu densitate mare de populație și stabilirea lor în zonele slab populate” – cu alte cuvinte, marșul convoaielor, formate atât din evrei deportați, cât și din evrei localnici, către lagărele de pe Bug.²⁰⁰ Temuta poliție ucraineană – sau, mai precis, ucrainenii înarmați de români – a jucat de asemenea un rol important în crimele înfăptuite de administrație în timpul iernii 1941/42 în lagărele de concentrare de pe Bug. Acești oameni păzeau ghetourile și lagărele din toată Transnistria și intrau în acestea oricând ajutorul lor era necesar în îndeplinirea diverselor acțiuni dictate de autoritățile române, cele mai comune fiind execuțiile în masă.

Viața zilnică în Transnistria

La data de 24 decembrie 1941 în districtul Moghilev, aproape de Nistru, existau 56.000 de evrei români. Aici au supraviețuit mai mulți evrei decât în oricare alt loc din Transnistria. Implicarea germană era mai redusă și comunitatea evreiască s-a putut organiza mai bine, în special în orașul Moghilev. Deși erau numeroși mai ales în districtele Moghilev și Balta, deportați evrei din România se găseau în 120 de localități de pe întreg teritoriul Transnistriei; unele dintre acestea primiseră de la unul la șase deportați, în timp ce altele sfârșiseră prin a adăposti mii de deportați ale căror condiții de existență erau extrem de dure. De exemplu, un număr de evrei din Moghilev a fost deportat la Șargorod și în alte localități din apropiere, unde destinul lor a fost cumplit. M. Katz, fostul președinte al comunității evreiești din oraș, relatează următoarele:

---

¹⁹⁹ *Procesele Militare de la Nuremberg*, vol. 4, cazul 9, p. 168.

²⁰⁰ Sarcinile poliției transnistrene, decembrie 1941, Arhiva Odessa, 2242-4-5c, p. 3.

În orașul Konotcăuți, lângă Șargorod, [era] un câmp unde se afla doar un grajd lung și întunecat. Șaptezeci de oameni stăteau întinși peste tot, bărbați, femei, copii, pe jumătate dezbrăcați și lipsiți de orice mijloc de existență ... Toți trăiau din cerșit. În ghetoul din Halcinți oamenii mâncaseră hoitul unui cal care fusese îngropat ... Autoritățile turnaseră acid carbonic pe el, dar chiar și așa, ei continuau să îl mănânce ... Evreii din Grabviți trăiau într-o peșteră Ei nu s-au putut despărți de cele șapte sute de morminte ale celor dragi ... Am găsit scene asemănătoare la Vinoi, Nemerci, Pasinca, Lucineți, Lucinic, Ozarineți, Vindiceni: peste tot, oameni extenuați, distruși; unii lucrau la ferme, dar majoritatea trăia din cerșit²⁰¹.

Evreii deportați din Basarabia și Bucovina mureau din cauza tifosului, foamei și frigului. Distribuția alimentelor era neregulată. Mulți trăiau din cerșit sau din vânzarea obiectelor de îmbrăcăminte contra hrană, ajungând astfel practic goi. Mâncau frunze, iarbă și coji de cartofi și dormeau deseori în grajduri sau cocini, uneori fără a li se dea nici măcar paie. Cu excepția celor din lagărele de la Peciora și Vapniarca și ale celor din închisoarea de la Râbnița, evreii deportați locuiau în ghetourile sau în orașele unde erau distribuiți, obligați să îndeplinească diverse munci grele și supuși unui proces „natural” de exterminare prin înfometare și boli. Această „selecție naturală” a încetat spre sfârșitul anului 1943, când oficialii români au început să-și schimbe atitudinea față de evreii deportați.

În ianuarie 1942 epidemia de tifos exantematic a atins proporții majore. În Țibulovca (județul Balta), din 1.200 de deportați, 1.140 au murit în timpul iernii 1941-1942.²⁰² La 20 ianuarie 1942, din cei 1.200 de evrei internați în noiembrie 1941, doar 100 de bărbați, 74 de femei și 4 copii mai supraviețuiau, majoritatea cu mâinile și picioarele degerate. Unii au reușit, cu bani sau îmbrăcăminte, să obțină permisiunea de a locui în oraș. Din cei 9.000 de evrei care locuiau în Șargorod (județul Moghilev), 2.414 s-au îmbolnăvit de tifos și 1.449 au murit din această cauză. În iunie 1942 epidemia s-a sfârșit dar a izbucnit din nou în octombrie. Dar până atunci comunitatea se pregătise pentru această boală și luase măsuri eficiente pentru a curăța aria de păduchi. Au apărut 92 de cazuri de febră tifoidă, totuși cu o rată mică de mortalitate, ca și 1.250 de cazuri severe de malnutriție, dintre care 50 s-au dovedit a fi

---

²⁰¹ Julius Fisher, *Transnistria: The Forgotten Cemetery* (South Brunswick, NJ: T. Yoselof, 1969), p.105.

²⁰² USHMM/SRI, RG 25004M, fond 40012, vol.1, rola 28.

ireversibile.²⁰³ Condițiile de igienă erau foarte rele și în Moghilev. La 24 aprilie 1942 acolo se înregistrau 4.491 de cazuri de tifos, dintre care 1.254 au fost mortale. Departamentul de sănătate din Moghilev estima existența la un moment a 7.000 de cazuri de tifos în oraș. În timpul iernii temperaturile extrem de scăzute au făcut cu neputință îngroparea cadavrelor, ceea ce a dus la răspândirea în continuare a epidemiei. În afară de boli și de lipsa de mâncare adecvată, îmbrăcăminte și adăpost, deportaților din Transnistria li s-a impus deseori munca forțată. În Ladijin, spre exemplu, 1.800 de evrei din Dorohoi și Cernăuți erau folosiți la munca într-o carieră de piatră, în condiții extrem de aspre.²⁰⁴

Au existat două lagăre în Transnistria, Vapniarca și Peciora. În septembrie 1942 aproape 2.000 de evrei („simpatizanți ai comuniștilor” sau oameni care doriseră să emigreze în URSS în cadrul transferului de populație din 1940) au fost deportați în Transnistria. Unii dintre aceștia au fost omorâți imediat după sosire, dar aproximativ 1.000 au ajuns în lagărul de la Vapniarca unde li s-a dat o varietate de mază furajeră (*tathyrus savitus*), nepotrivită pentru consum uman. Drept urmare, 611 internați s-au îmbolnăvit foarte grav, și unii au paralizat parțial.²⁰⁵ Celălalt lagăr transnistrean, Peciora, avea pusă la intrare inscripția „lagărul morții”.²⁰⁶ Generalul Iliescu, inspector al jandarmeriei din Transnistria, a recomandat ca cei mai sărmani să fie trimiși aici, de vreme ce oricum urmau să moară și nu se intenționa să existe supraviețuitori la Peciora.²⁰⁷ După cum arăta istoricul Matatias Carp, Peciora a fost cel mai groaznic loc de internare al evreilor din toată Transnistria: „Cei care au reușit să scape au povestit lucruri incredibile. Pe malurile Bugului, lagărul era înconjurat cu trei rânduri de sârmă ghimpată și păzit de o puternică gardă militară. Camioanele germane soseau în diverse ocazii din partea germană a Bugului; internații din lagăr erau înghesuți în ele pentru a fi exterminați de partea cealaltă...Neputând să facă rost de alimente, internații mâncau gunoaie și mai târziu chiar cadavre. Optzeci la sută dintre ei au murit și doar douăzeci la sută [care au fugit când garda a devenit mai neatentă] au supraviețuit”.²⁰⁸ Mărturiile supraviețuitorilor de la Peciora raportează și cazuri de canibalism în acest lagăr.

---

²⁰³ Carp, Cartea Neagră, vol.3: p.325.

²⁰⁴ Ibid., 3: p.280.

²⁰⁵ Ibid., pp.210, 376-377.

²⁰⁶ Carp, Cartea Neagră, vol.3, p.285.

²⁰⁷ Ibid., p.285.

²⁰⁸ Ibid., p.368.

Evreii localnici

După primul val de execuții care au urmat ocupației provinciei, evreii localnici care au supraviețuit s-au întors la casele lor distruse și jefuite. Conform rapoartelor jandarmeriei și ale guvernului, din cei 331.000 de evrei ucraineni, numărați la recensământul din 1939, cel puțin 150.000 și probabil peste 200.000 erau încă în viață în acel moment, incluzându-i și pe cei peste 90.000 de evrei din județul Odessa. După intrarea în capitalele de județ, armata română – urmată de unități de jandarmi, apoi de prefecti – a început, imediat și energic, identificarea tuturor evreilor în scopul închiderii lor în ghetouri și lagăre.²⁰⁹

La 4 august, 1941, Armata a 4-a a informat toate unitățile militare, de jandarmerie și de poliție că "evreii din orașele și satele din Ucraina vor fi strânși în ghetouri".²¹⁰ Această decizie a fost luată de Antonescu, transmisă prin Comandamentul de Război și semnată de generalul Tătăranu: "Pentru a preîntâmpina acțiunea de spionaj și terorism a evreilor s-a luat măsura ca ei să fie internați în ghetouri și întrebuințați la muncă"²¹¹ După sosirea în capitalele de județ, prefectii au ordonat evreilor să se înregistreze la noile autorități și să se mute în ghetouri, abandonându-și casele. La 3 septembrie, de exemplu, colonelul Vasile Nica, prefectul județului Balta, le-a dat „tuturor jidanilor” trei zile pentru a se muta în ghetou, o zonă formată din numai patru străzi. A instaurat munca obligatorie pentru evreii între 14 și 60 de ani și a ordonat purtarea semnului galben: "Orice jidan, fie din orașul Balta, fie din județ sau din altă parte, sosit în Balta, se trimite în ghetou. La fel se vor înființa ghetouri și în alte orașe din județ. Orice act de nesupunere, orice încercare de rebeliune sau terorism din partea vreunui jidan din ghetou va fi sancționată cu moartea lui și a douăzeci altora".²¹²

Deportările și Marșurile Morții

La 30 septembrie, 1941, comandantul Armatei a 4-a a pus următoarea întrebare Marelui Stat Major: "Ce se face cu evreii *civili* din Transnistria".²¹³ Răspunsul lui Antonescu a fost clar: "Toți evreii aflați în Transnistria, vor fi internați

---

²⁰⁹ Conducerea militară a Transnistriei, Ordinul nr. 1, Arhiva Odessa, 2730-1-1.

²¹⁰ Armata a 4-a, Ordinul nr. 209.221, 4 august, 1941, Arhiva Chișinău, 693-2-299, p. 26.

²¹¹ Armata a 4-a către Comandamentul de Război, NDM, Colecția Armatei a 4-a, dosarul 781, p. 162.

²¹² Nica, Ordinul nr. 4, 3 septembrie, 1943, Arhiva Odessa, 2358-1-2, p. 4. Ordinul a fost emis în română și rusă.

²¹³ Armata a 4-a către Cartierul General, telegramă, 30 septembrie, 1941, NDM, Colecția Armatei a 4-a, dosar 779, p. 164.

imediat în lagărele de pe Bug, stabilite de Dl guvernator al Transnistriei...Averile lor se iau în primire de autoritățile locale".²¹⁴ La începutul lui octombrie, Antonescu a ordonat deportarea (adică exterminarea) evreilor ucraineni la Bug și jefuirea proprietăților lor. Dar nu numai evreii ucraineni au fost deportați la Bug. Trimisul lui Eichmann, Richter, și-a anunțat superiorii că Antonescu a decis să concentreze, lângă Bug, 110.000 de evrei din Basarabia și Bucovina „cu scopul de a-i extermina.”²¹⁵ Transferul și execuția lor a căzut în sarcina guvernului Transnistriei, care avea la dispoziție unități de jandarmerie și trupe de ocupație. Alexianu a descris operațiunea comandantului Armatei a 4-a la 11 octombrie: "În urma dispozițiilor date, toți evreii din Basarabia și Bucovina sunt evacuați din aceste provincii în regiunea la vest de Bug, unde vor rămâne în toamna aceasta până ce – în conformitate cu convenția încheiată cu Statul German – vor putea fi trecuți la vest de Bug. ...Până acum au intrat în Transnistria peste 15.000 evrei...Sunt în curs de sosire restul până la aproximativ 150.000 pentru această toamna".²¹⁶

Autoritățile române nu și-au asumat responsabilitatea pentru subzistența evreilor, atât în timpul deportării, cât și în lagăre și ghetouri. „Evreii vor trăi pe cont propriu,” era scris. Totuși, ei urmau să fie folosiți pentru munci agricole sau de alte feluri, iar jandarmii îi împușcau fără milă pe cei care lucrau mai încet.²¹⁷

Toate convoaiele au fost jefuite de jandarmi. Femeile tinere și fetele din fiecare convoi au fost violate, în special de către ofițeri, care alegeau locurile de oprire unde puteau organiza orgii. Bandele de ucraineni atacau, și ele, convoaiele de evrei – omorând, jefuind și, câteodată, dezbrăcând sute de evrei și lăsându-i să moară de frig. Comandanții convoaielor nu erau responsabili pentru viețile evreilor, ci doar pentru transferul lor – acești evrei nu aveau nume, nici identitate. Voluntari ucraineni (numiți, mai târziu, poliția ucraineană) însoțeau convoaiele, dând dovadă de mai multă cruzime decât jandarmii. Neobișnuiți cu zona, jandarmii se bazau pe voluntari, încredințându-le rolul parțial de a escorta și îndatoririle de pază. *Einsatzgruppe D* i-a înarmat pe acei ucraineni care au ajutat la uciderea a zeci de mii de evrei.

Transferul evreilor către Bug, în convoaie care numărau mii de oameni, a continuat, rapid, de-a lungul lunilor octombrie, noiembrie și decembrie 1941, într-o

---

²¹⁴ Cartierul General către Armata a 4-a, 6 octombrie, 1941, NDM, Colecția Armatei a 4-a, dosar 779, p. 165.

²¹⁵ Richter către RSHA, 11 octombrie 1941, Documentele de la Nuremberg, PS-3319; copie în Ancel, Documents, vol.5, doc.87, p.110.

²¹⁶ Alexianu către Armata a 4-a, Arhiva Odessa, 2242-2-76.

²¹⁷ „Directive privind organizarea convoaielor,” 6 septembrie, 1941, Arhiva Odessa, 2242-2-680, p. 50

dezordine totală. Mii de evrei au fost lăsați în orașe sau sate unde existau ghetouri sau lagăre temporare. Monitorizând deportarea ca și cum ar fi fost o operațiune militară, Antonescu a remarcat, în timpul unei ședințe de guvern, că a avut destule probleme „cu cei pe care i-am dus pe Bug. *Numai eu știu câți au murit pe drum.*”²¹⁸ La 9 noiembrie, inspectorul de jandarmi, generalul Vasiliu, a înaintat un raport secret către Conducător conform căruia prima etapă a deportărilor din Basarabia și Bucovina a luat sfârșit: 108.002 de evrei "au fost așezați în schița anexată". O hartă care însoțea raportul arăta că evreii fuseseră duși în trei zone de lângă Bug: 47.545 în nord, la Mitki, Peciora și Rogozna; 30.981 în centru, la Obodovca și Balanovca; iar 29.476 la Bobric, Krivoie-Ozero și Bogdanovca.²¹⁹ Sursele lui Richter s-au dovedit precise: într-adevăr, Antonescu a concentrat 110.000 de evrei – cetățeni români – lângă Bug cu intenția de a-i omorî. Între timp, Antonescu a ordonat SSI să investigheze de ce „nu toți evreii au fost evacuați la est de linia de cale ferată Jmerinca-Odesa,” lângă Bug. Investigația a dezvăluit că, în decembrie 1941, 79.507 de evrei care au fost deportați la vest de acea linie erau încă în viață.²²⁰ Dar la începutul ocupației românești, între 150.000-200.000 de evrei erau de asemenea în viață în Transnistria.

Masacrele din districtul Golta

Refuzul autorităților germane de ocupație de a primi și executa evreii români și ucraineni deportați la Bug au forțat administrația transnistreană să rezolve, de una singură, această problemă. Uciderea evreilor ucraineni și români a avut loc în județul Golta, lângă Bug, de la sfârșitul lui decembrie 1941 până în mai 1942. Sub comanda prefectului Isopescu, locotenent-colonel al jandarmeriei, Golta a devenit „Regatul Morții”, locul în care se aflau cele trei mari lagăre de exterminare – Bogdanovca, Domanovca și Acmecetca – și alte zeci de lagăre mai mici. Cam 10.000 de evrei localnici, 30.000 din Basarabia (în special din ghetoul din Chișinău) și 65.000-70.000 din Odessa și din județele din sudul Transnistriei, au fost închiși în aceste lagăre. Chiar și înaintea campaniei de exterminare, mureau atît de mulți evrei în fiecare zi, încât Isopescu a ordonat jandarmilor și primăriilor "ca jidaniii morți să fie îngropați la doi metri sub pământ. Cei îngropați la 1/2 metru se vor reîngropa adânc", adăugând

---

²¹⁸ Benjamin, *Stenograme*, nr. 119, p. 337.

²¹⁹ Vasiliu to Antonescu, December 15, 1941, Ministry of Interior Archive, file 18844, vol. 3.

²²⁰ Raportul Cabinetului Militar, 4 ianuarie, 1942, Arhivele de Stat din București, Președinția Consiliului de Miniștri, Arhiva Cabinetului, dosar 86/1941, pp. 325-327.

că „toți jidanii bolnavi, bătrâni sau copii vor fi trimiși la Bogdanovca.”²²¹ Până la mijlocul lui noiembrie, 1941, Bogdanovca devenise o ladă de gunoi uman.

Când a preluat județul, Isopescu a scris că a găsit mai multe lagăre de evrei „din cei adunați de prin târgurile de aici”(evrei ucraineni), dar cei mai mulți „din cei trimiși de peste Nistru” (deportați din Basarabia și Bucovina). La începutul lui octombrie, „vreo 15.000” de evrei au fost „adunați” (închiși) în satul Vazdovca, în subdistrictul Liubasevca, iar alți 3.000 în Krivoie-Ozero și la Bogdanovca. „În cei din Vazdovca a dat tifosul și au murit vreo 8.000,” a raportat Isopescu. Primarul și regimentul de infanterie staționat în sat au cerut ca lagărul să fie mutat „fiind un veșnic pericol de infecție”. Slăbiți de foame și contaminați de tifos, evreii nu-și puteau îngropa cadavrele, iar soldații și sătenii refuzau să se apropie de lagăr.²²²

Isopescu a transferat cei aproape 10.000 de evrei rămași în Vazdovca și Krivoie-Ozero „în grajdurile de porci ale sovhozului” din Bogdanovca. Dar chiar și înaintea sosirii „transportul de jidani de la Vazdovca”, au fost trimiși „din direcția Odesa, vreo 9.000 de jidani, așa că astăzi din ce a fost acolo și din ce a mai venit sunt 11.000 jidani în grajdurile colhozului, unde încăpeau doar 7.000 porci”.²²³ Isopescu a continuat: „Azi a venit primarul cu șeful de colhoz, sperați, căci li s-a spus că mai sunt în drum vreo 40.000 [de evrei] din direcția Odessa. Cum sovhozul nu mai poate găzdui pe toți, iar cei de afară omoară pe cei din grajduri pentru a le lua locul, iar poliția [ucrainiană] cu jandarmii nu prididesc a dirija înmormântările și cum apa Bugului este folosită ca apă potabilă, în curând se va întinde molima în întreaga regiune.”²²⁴ Mai mult de 67.000 de evrei au fost concentrați la Bogdanovca și, parțial, la Domanovca, împreună cu 30.000 de deportați din Basarabia, după cum se arăta într-un raport al jandarmeriei.²²⁵

Pentru a înțelege detaliile menționate de Isopescu, trebuie amintit că primul îngheț din anul 1941 a venit la 4 noiembrie, iar temperaturile au continuat să scadă, coborând până la minus 35° C, în decembrie. Cei care n-au reușit să se strecoare într-unul din grajdurile mizerabile, pline de păduchi și fecale, au murit de frig în timpul nopții; acesta este motivul luptei acerbe pentru găsirea unui loc în grajduri.

---

²²¹ Isopescu către locotenent major Mircea Bivolaru, 4 noiembrie, 1941, Derjavnii Archiv Mikolaisvoi Oblasti, Ucraina (Arhiva Centrală a districtului Nicolaev) (de aici înainte Arhiva Nicolaev), 2178-1-66, p. 90.

²²² Isopescu către guvernământul Transnistriei, 13 noiembrie, 1941, *ibid.*, p.155.

²²³ *Ibid.*, p.151b.

²²⁴ *Ibid.*, pp. 151-151b.

²²⁵ Vasiliu către Antonescu, 15 decembrie 1941, Arhiva M.I., dosar 18844, vol.3.

Suprapopularea lagărului a continuat, cei mai mulți evrei fiind bolnavi de tifos. Cinci sute dintre ei mureau zilnic la Bogdanovca, în timp ce alte două sute aveau aceeași soartă la Domanovca. Atât Isopescu, cât și Alexianu, sperau că germanii o să-i ia pe evrei și o să-i extermine pe teritoriul lor. Așa cum guvernatorul îi raporta lui Antonescu la 11 decembrie, 1941: "Pentru rezolvarea problemei evreiești din Transnistria suntem actualmente în tratative cu autoritățile germane pentru trecerea lor [a evreilor] peste Bug. În unele puncte, cum este Golta, parte din evrei au și început să treacă peste Bug. *Nu vom avea liniște în Transnistria până nu vom executa dispoziția din înțelegerea Hauffe-Tătăranu pentru trecerea jidanilor peste Bug.*" [sublinierea autorului]"²²⁶

Unitățile militare cu cartierul în districtul Golta au cerut prefecturii „îndepărtarea” lagărelor, dar nu s-a găsit nici un spațiu disponibil în acest scop.²²⁷ Ucraina lui Antonescu se sfârșea la Bug și, la mijlocul lui decembrie, mase uriașe de evrei – vii, morți sau muribunzi – au fost concentrate în lagărele de la Bogdanovca și Domanovca: cel mai groaznic coșmar al lui Isopescu se adevărase. El estimase că sunt cam 52.000 de evrei în Bogdanovca și cam 20. 000 în Domanovca. Unii erau înghesuiți în grajduri (nu existau mai mult de 50 de grajduri), în cocini și barăci, în timp ce ceilalți stăteau afară, răspândiți de-a lungul a trei kilometri pe malul de vest la Bugului. Silozurile erau pline de cadavre, iar atât cei vii, cât și cei morți, erau înghesuiți în grajduri și barăci în frigul ucigător al iernii.

Asasinarea a mai mult de 70.000 de evrei supraviețuitori de la Bogdanovca și apoi de la Domanovca, a fost ordonată de Antonescu. În ședința de guvern din 16 decembrie, Alexianu l-a informat că 85.000 de evrei aduceau tifosul „în satele în care veniseră. Trebuie să-i dezinfectez, altfel o să-i infecteze pe toți.” Recomandarea lui Antonescu a fost scurtă: "Lasă-i să mai moară pe aceia".²²⁸

Un alt factor în decizia de a executa zeci de mii evrei și de a le incinera corpurile a fost natura relațiilor cu autoritățile germane de ocupație din Ucraina și nemulțumirea *Einsatzgruppe* față de dezorganizarea părții române și mai ales față de incapacitatea acesteia de a îngropa cadavrele. Subdistrictul Landau din districtul Berezovca număra zeci de mii de localnici germani – *Volksdeutsche* –, iar alte zeci de

---

²²⁶ Alexianu către Antonescu, 11 decembrie, 1941, Arhiva Odessa, 2242-1-677, p. 197.

²²⁷ Colonel I. Georgescu, comandant al Regimentului de Infanterie 20, către prefectura din Golta, Arhiva Nicolaev, 4 decembrie, 1941, 2178-1-12, p. 22.

²²⁸ Ședință de guvern, 16 decembrie, 1941, Ministerul de Interne, Arhiva Operativă, dosar 40010, vol. 78, p. 358.

mii trăiau pe malul estic al Bugului, în partea ocupată de naziști a fostului district sovietic Nicolaev. La 5 februarie 1942, *Gebietskommissar* Schlutter al Nicolaevului, omologul lui Isopescu, l-a avertizat pe Alexianu despre imensa catastrofă epidemiologică, ai cărei autori erau autoritățile române de pe malurile Bugului. Germanii nu au cerut omorârea evreilor, ci "eventual transportarea lor atât de departe în interiorul Transnistriei, încât trecerea evreilor peste Bug să devie imposibilă".²²⁹

Deși autoritățile naziste de dincolo de Bug doreau în mod evident ca românii să-și rezolve propria „problemă evreiască,” Alexianu se baza pe Acordul de la Tighina, care i-ar fi obligat pe *germani* să-i lichideze pe evreii concentrați lângă Bug: “Se va răspunde că potrivit Convenției de la Tighina din 30 august 1941, art. 7 urmând ca evreii din Transnistria să fie evacuați la est de Bug, atunci când operațiile vor permite, îi ținem aici și nu putem a-i reîntoarce în interior, în vederea trecerii Bugului. Rugăm a ni se comunica dacă este posibil executarea convenției.”²³⁰ Cum răspunsul românilor întârzia, Schlutter a trimis încă o telegramă care reitiera cererea de evacuare): "Zilnic moare un număr de evrei care abia se îngroapă în mod superficial. Această stare cu totul imposibilă constituie un eminent pericol pentru satele germane din Transnistria și pentru teritoriul învecinat al Comisariatului german din Ucraina. Pentru a salva trupele, administrația germană și populația vă rog a lua măsuri energice."²³¹ ”Ce răspuns s-a dat?”, a notat Alexianu pe telegrama tradusă. Întrebare la care locțiitorul său, secretarul general Emanoil Cercavschi, a scris următoarele: "S-a răspuns Comisarului General Oppermann că am luat măsuri să ardem cadavrele evreiești."²³²

Polițiștii ucraineni aduși din județul Golta, ajutați de jandarmi locali, au împușcat cam 48.000 de evrei la Bogdanovca. Masacrul a început la 21 decembrie și a continuat până în dimineața zilei de 24 decembrie. După o pauză de Crăciun, execuțiile au fost reluate la 28 decembrie, continuând până la 30 decembrie reluându-se apoi între 3 și 8 ianuarie 1942. Evreii au fost obligați să se dezbrace și apoi au fost împușcați în partea dorsală a gâtului de către ucigași îmbătați cu samagon, o băutura

---

²²⁹ Schlutter către Alexianu, telegramă, 5 februarie 1942 (versiunea germană și traducerea română), Arhiva Odessa, 2242-1-1486, pp.180-180b.

²³⁰ Ibid.

²³¹ Schlutter către Alexianu în Tiraspol, telegramă, 14 februarie, 1941, versiunea germană și traducerea română, Arhiva Odessa, 2242-1-1486, pp. 200-200b.

²³² Ibid.

alcoolică obținută din sfeclă.²³³ Dinții de aur au fost smulși cu lovituri de pușcă sau clește, iar inelele au fost smulse, la nevoie chiar odată cu degetele. Corpurile au fost arse de o echipă de 200 de tineri evrei aleși special pentru această activitate, dintre care 150 aveau să fie, la rândul lor, împușcați în cele din urmă. Un supraviețuitor a descris procesul în acest fel: "Făceam stive la arderea cadavrelor. Un rând de paie, [pe] care așezam oameni circa 4 metri lățimea, înălțimea mai mult de un om; lungimea cam 10 metri. La margine și la mijloc puneam lemne, și iarăși un rând de oameni și un rând de paie cu lemne; aprindeam o stivă și pregăteam altă stivă, așa că a durat circa două luni până ce am prefăcut [în] cenușă frații noștri. În geruri mari ne încălzeam cu cenușă caldă."²³⁴

La Domanovca, o așezare evreiască pe drumul care unește Odessa cu Golta, se aflau aproximativ 20.000 de evrei din Odessa și din târgurile învecinate. Între 10 ianuarie și 18 martie 1942, 18.000 au fost uciși de poliția locală ucraineană și de jandarmii români. Cu toate că acele cadavre au fost inițial îngropate, ulterior s-a procedat la dezgroparea lor și la incinerare spre a se evita pericolul epidemiilor.

Pretorul Teodor Iliescu raporta:

În Domanovca există un lagăr de evrei, care prezintă un pericol permanent pentru autorități și populația autohtonă din localitate, din cauza mizeriei în care trăiesc și a insectelor de care sunt plini, fiind cel mai bun mediu de răspândire al tifosului, holerei, și al altor boale. Cum în această comună s-au împușcat un număr însemnat de evrei, care au fost îngropați în gropi neconforme cu regulile cerute, fiind săpate la o adâncime de cel mult 1/2 m și care prin infiltrarea apei în pământ odata cu topirea zăpezii va prezenta un pericol pentru sănătatea publică ...vă rugăm să binevoiți a dispune mutarea lagărului la Bogdanovca.... Nu pot produce absolut nimic, iar din cauza mizeriei mor zilnic între 30-50...²³⁵

Isopescu a notat decizia sa pe marginea raportului: Să se procedeze conf. ord.

23. Cadavrele să fie arse pentru a nu se extinde molima.²³⁶

---

²³³ Această execuție în masă și incinerarea cadavrelor au fost analizate în detaliu în timpul procesului lui Isopescu în 1945. Descrierea a fost confirmată de documente românești descoperite în arhivele din Nicolaev și Odessa. Vezi *Actul de acuzare, Rechizitoriile și replica acuzării la procesul primului lot de criminali de război*, (București: Apărării Patriotice, 1945).

²³⁴ Mărturia lui Haim Cogan, 24 aprilie 1963, YVA, PKR, doc.4, p.70.

²³⁵ Iliescu către prefectura Golta, Arhiva Nikolaev, 2178-1-58, pp.358-358b.

²³⁶ Ibid.

Acmacetca se afla pe Bug, la 18 kilometri sud de Bogdanovca, 18 kilometri nord de Domanevca și 60 kilometri de orașul Golta. Cu toate că documentele o descriu ca pe un sat, Acmacetca era în realitate o mare fermă de porci.

Aflat la depărtare de alte zone populate și păzit cu strictețe, acest loc a fost preluat de Isopescu la începutul lui martie 1942 în scopul încarcerării acelor evrei incapabili de muncă și de prestarea altor servicii, inclusiv a celor mai bătrâni și a copiilor.²³⁷ Evrei sănătoși au fost și ei trimiși acolo, ca pedeapsă pentru neascultare, pentru că s-au opus violurilor de către jandarmi și personal guvernamental român sau pentru că au refuzat să predea valorile, de exemplu. Mai multe sute de orfani s-au alăturat deținuților, iar Acmacetca a ajuns curând să cuprindă 4.000 evrei.

Lagărul, întins doar într-o parte a fermei, cuprindea patru cocini pentru porci – expuse în întregime vântului, zăpezii și ploii – și un depozit de mari dimensiuni. Cocinile erau despărțite prin scânduri în compartimente și aproximativ 1.000 persoane erau înghesuite în fiecare cocină. Depozitul era rezervat orfanilor. Acmacetca era înconjurată de trei rânduri de sârmă ghimpată și de tranșee adânci și era păzită de poliția ucraineană subordonată jandarmilor români.²³⁸ Scopul principal al lagărului era exterminarea prin izolare. Hrana era absolut insuficientă și evreei „stăteau zile întregi întinși pe pământ sau pe paturi și nu se puteau mișca.”²³⁹ După câteva săptămâni, cei mai mulți au murit de inaniție, iar restul erau epuizați la extrem.²⁴⁰

La început, un deținut a fost pus să țină ordinea în lagăr. Însă această sarcină a devenit inutilă deoarece evreei erau prea slăbiți ca să mai scape. Paza exterioară a fost de asemenea relaxată, iar polițiștii ucraineni intrau în lagăr doar ocazional pentru a efectua inspecții de rutină. Jandarmii români cumpărau haine ale evreilor plătind în schimb cu câțiva cartofi, iar poliția ucraineană a început să procedeze la fel, deși această “afacere” era interzisă. Din cauza foamei, cei mai mulți deținuți au rămas curând dezbrăcați, înveșmântați în zdrențe sau în hârtie de ambalaj. Puținii evrei aleși de polițiști, în iarna lui 1942, spre a lucra în lagăre și în zona respectivă, erau desculți.²⁴¹

Înfometarea nu era singurul ucigaș în Acmacetca. Cei mai mulți deținuți au suferit de pe urma febrei tifoide, a dizenteriei și furunculozei. Malaria și tetanosul au

---

²³⁷ Ilya Ehrenburg et.al., *Cartea Neagră* (București, Institutul Român de documentare, 1946), p.103.

²³⁸ *Actul de Acuzare*, p.30.

²³⁹ *Ibid.*, p.70-71.

²⁴⁰ Carp, *Cartea Neagră*, p.255.

²⁴¹ Mărturia lui Golda Israel născută Zilberstein, Ramat Gan, 14 iulie 1994, înregistrată de Jean Ancel.

duș, și ele, la pierderea de vieți. Nu era oferit nici un fel de tratament medical. Din cei aproximativ 4.000 de evrei trimiși inițial în lagăr, doar câteva sute erau încă în viață în luna mai. În ciuda ratei crescute a mortalității, de regulă se aflau permanent în lagăr câteva sute de evrei, în orice moment, de când Isopescu se afla la conducerea întregului “gunoi uman” - evreii trimiși în mod regulat de guvern la Acmetca - “regatul morții”. S-a înregistrat și altă recrudescență a tifosului în district, în cursul acelei luni și, la 24 mai, prefectul a trimis o telegramă cartierului general al jandarmeriei din Transnistria: „În locul lagărului Bogdanovca am destinat pentru jidani Acmetca, tot în raionul Dumanovca. Ca atare rugăm a nu mai trimite jidani cu destinația Bogdanovca ci Dumanovca, de unde sunt escortați în lagăr la Acmetca.”²⁴²

Acmetca a adus teroarea în inimile tuturor evreilor din Golta – supraviețuitori ai acțiunilor de ucidere în masă săvârșite de români, precum și cei mai de curând veniți dintre deportați, care au fost aduși în zonă până la începutul lui 1943. Locțiitorul prefectului se folosea de numele Acmetca spre a stoarce bani de la evreii trimiși direct din România la Golta, în vara lui 1942. Amenințarea lui putea fi sintetizată într-o propoziție “[Moartea] te așteaptă la Acmetca.”²⁴³

Masacrele de la Odessa

Supliciuul celor 120.000 de evrei din Odessa a rivalizat cu cel din lagărul de pe Bug. Contrar propagandei românești, evreii - în număr de 90.000 până la 120.000 în momentul ocupării Odesei - nu erau favoriții regimului sovietic. În timpul asediului antisemitismul a sporit, mai ales în mediile clasei muncitoare, atingând apogeul în ajunul evacuării orașului. La mijlocul lunii septembrie, după ce avioane germane lansaseră fluturași cu propagandă antisemită, tineri huligani au organizat în unele cartiere mitinguri antievreiești, scandând vechiul slogan țarist: “Bateți pe evrei și salvați Rusia.”²⁴⁴

Divizia 10 infanterie, care a intrat în oraș pe 16 octombrie 1941, a primit ordinul de a-i aduna “toți bărbații evrei între 15-50 ani și pe evreii care au fugit din

---

²⁴² Telegrama nr. 3572 de la Isopescu către cartierul general al jandarmeriei din Transnistria, 24 mai 1942, Arhivele de la Nicolaev, 2178-1-4, p.478.

²⁴³ *Actul de acuzare*, p. 71

²⁴⁴ Alexander Dallin, *Odessa, 1941-1944: Un studiu de caz asupra teritoriului sovietic sub ocupație străină*, Santa Monica, Rand Corporation, 1957, p.42.

Basarabia la Odessa.”²⁴⁵ S-au comis câteva asasinat lângă port, fiind vorba de victime care nu reușiseră să se îmbarce în ultimele vapoare ce părăsiseră Odessa. La 17 octombrie, autoritățile militare române au ordonat efectuarea unui recensământ, fiind fixate mai multe centre de înregistrare și verificare în oraș. La 18 octombrie, soldații români au început să ia ostatici, în special evrei. Unii dintre aceștia au fost târați afară din case, în timp ce alții au fost reținuți la punctele de control. Închisoarea municipală s-a transformat într-un mare lagăr pentru evrei. Din 18 octombrie 1941 până la mijlocul lui martie 1942, militarii români din Odessa, ajutați de jandarmi și poliție, au ucis cel puțin 25.000 de evrei și au deportat peste 35.000.

În seara de 22 octombrie, sectorul central și partea dreaptă a clădirii în care se afla Comandamentul trupelor române în Odessa a explodat, omorând șaisprezece ofițeri români (inclusiv pe comandantul militar al orașului, generalul Ion Glogojanu), patru ofițeri germani de marină, patruzeci și șase de membri ai forțelor armate române și mai mulți civili.²⁴⁶ Comandamentul Diviziei 10 adăpostise anterior cartierul general al NKVD (poliția secretă sovietică). Existaseră avertismente, încă din luna septembrie, conform cărora „unitățile comuniste în retragere au minat anumite clădiri și locuri, au instalat mecanisme de sabotaj în anumite obiecte, și chiar în jucării”²⁴⁷ De îndată ce a aflat de dezastru, Antonescu i-a ordonat generalului Iosif Iacobici, șeful Marelui Stat Major și comandant al Armatei a 4-a „să ia măsuri drastice de pedepsire”.²⁴⁸ În acea noapte, Iacobici a telegrafiat la Cabinetul militar al lui Antonescu că începuse acțiunea ordonată: „Ca represalii și pentru a da un exemplu populației s-au luat măsuri a spânzura în piețele publice un număr de evrei și comuniști suspecți”²⁴⁹ În acea noapte, Iacobici l-a trimis la Odessa pe generalul Nicolae Macici, comandant al corpului doi de armată din cadrul Armatei a 4-a. Locțiitorul generalului Tătăranu, colonelul Stănculescu, i-a trimis lui Trestioreanu Ordinul Secret nr.302826 al lui Antonescu, cerând „suprimarea celor aproximativ

---

²⁴⁵ Jipa Rotaru, et. Al., Mareșalul Ion Antonescu, *Am făcut războiul sfânt împotriva bolșevismului*, Oradea, Editura Cogito, 1944, p.177.

²⁴⁶ Vezi lista victimelor (aparent provizorie), 24 octombrie 1941, NDM, pp.673-679.

²⁴⁷ Circulară de la Comandamentul Poliției din Transnistria (semnată de Alexianu), 22 septembrie, 1941, Arhiva Odessa, 2242-1-1067.

²⁴⁸ Telegramă de la Cabinetul militar la cartierul general al Armatei a 4-a, semnată de șeful de cabinet, colonelul Radu Davidescu, 22 octombrie 1941, Arhivele MApN, Fond MApN, Armata a 4-a, copie în USHMM/RG 25003M, rola 12, colecția Armatei a 4-a, dosarul 870, p.634. Din 27 ianuarie până în 22 septembrie 1941, Iacobici fusese ministru al Apărării Naționale, ulterior deținând și funcția de șef al marelui stat major și comandant al cartierului general de război. La 9 septembrie, Antonescu l-a numit și comandant al Armatei a 4-a, după tentativa nereușită a generalului Nicolae Ciupercă de a cuceri Odessa.

²⁴⁹ Telegramă de la Iacobici către Cabinetul militar, 22 octombrie 1941, *ibid.*, p.633.

18.000 evrei din ghetouri și în fiecare sector de regiment – suprimarea a cel puțin 100 de evrei prin spânzurătoare în piețe în fiecare sector de regiment”.²⁵⁰

La amiază, Stănculescu i-a telegrafiat din nou lui Tătăranu, raportându-i despre măsurile punitive: „Represiunea s-a executat în interiorul orașului prin împușcare și spânzurare și afișarea unor placarde pentru prevenirea tuturor celor ce se vor deda la acte teroriste..., iar executarea evreilor din ghetouri este în curs pentru efectivul raportat.²⁵¹ Evreii au fost încolonați și conduși în acele locuri de către armată, jandarmerie și poliție (care venise din România). Cele mai multe execuții au fost comise în vecinătatea Dalnic-ului sau în drumul spre Dalnic; zeci de mii de evrei fuseseră aduși acolo în acest scop. Cu toate că germanii se oferiseră să trimită la fața locului un batalion SS ca să ajute la „dezactivarea minelor” și curățarea Odesei „de evrei și bolșevici”, autoritățile române au decis să acționeze singure.²⁵² Cei executați, inclusiv ostatici și localnici care nu ascultaseră ordinele, nu beneficiaseră de nici o judecată și au fost spânzurați de balcoanele de pe străzile principale. După explozie, lungi șiruri de evrei au fost spânzurați pe stâlpii de electricitate ale troleibuzelor.²⁵³ Circa 10.000 evrei deja arestați au fost încarcerați și nu executați imediat. Generalul Iacobici s-a grăbit să trimită Cabinetului Militar un raport asupra situației, care detalia acțiunile represive efectuate: „acțiunea de represiune s-a executat în interiorul orașului, prin împușcare și spânzurare, și afișarea de placarde pentru avertizarea celor ce vor mai îndrăzni și încerca astfel de terorism”.²⁵⁴ Până a doua zi dimineața, sute de cadavre de evrei atârnav în piețele orașului și la intersecții.²⁵⁵

Carnagiul nu s-a oprit aici. Cel puțin 25.000 evrei au fost mânați de jandarmi pe câmp. Unul dintre supraviețuitorii acestui episod, pe atunci o fetiță de șaisprezece ani, a povestit că acel convoi din care ea făcea parte era atât de întins, încât nu-i putea zări „începutul și capătul.”²⁵⁶ Circa 22.000 de evrei de toate vârstele au fost înghesuiți

---

²⁵⁰ Telegramă de la Stănculescu către Tătăranu, 23 octombrie 1941, pp.654-656.

²⁵¹ Telegramă de la Stănculescu către Tătăranu, 23 octombrie 1941, ibid., pp.651-653.

²⁵² Ibid.

²⁵³ Dallin, *Odessa*, p.77.

²⁵⁴ Raportul lui Iacobici către Cabinetul Militar, 23 octombrie 1941, NDM, fondul Armatei a 4-a, rola 12, dosar 870, pp.665-665.

²⁵⁵ Dallin, *Odessa*, p.77.

²⁵⁶ Mărturia Milei Morduhovici, Tel Aviv, 31 august 1995, înregistrată de Jean Ancel, spre a fi încredințată Centrului Yad Vashem (de aici încolo, “mărturia lui Morduhovici”). Morduhovici s-a îmbolnăvit de tifos în lagărul Bogdanovca și a fugit la Odessa. A dat mărturia când era acasă, în convalescență, cu ajutorul unui doctor rus. În februarie 1942 a fost din nou deportată, cu trenul, împreună cu familia ei.

în nouă magazii (barăci), operație care a continuat și după căderea nopții, pe 23 octombrie. Masacrul a avut loc după cum urmează:

Una după alta magaziile au fost ciuruite cu foc de mitralieră și pușcă, udate cu gazolină și incendiate, cu excepția ultimei care a fost aruncată în aer. Haosul și imaginile oribile care au urmat nu pot fi descrise: oameni răniți arzând de vii, femei cu părul în flăcări ieșind afară prin acoperiș sau prin găurile din barăcile aprinse, în încercarea nebunească de a se salva. Dar magaziile [erau] înconjurate pe toate laturile de soldați, cu armele ațintite. Primiseră ordinul să nu lase să scape nici un civil. Oroarea era atât de mare încât a șocat profund pe toată lumea, soldați și ofițeri.²⁵⁷

Camioane transportând gazolină și kerosen erau parcate în afara magaziiilor. Aceste clădiri au fost rapid incendiate, una după alta, deoarece soldații trebuiau protejați. După aceea, trupele s-au retras la circa 50 de metri și au înconjurat perimetrul spre a preveni evadările. Un ofițer român a descris ceea ce văzuse:

Când focul a izbucnit, unii dintre cei aflați în magazie, ușor răniți sau încă nevătămați, au încercat să scape sărind pe fereastră sau ieșind prin acoperiș. Soldații primiseră ordinul să împuște imediat pe oricine s-ar încumeta să facă asta. În încercarea de a scăpa de agonia focului, unii s-au arătat la geamuri și le-au cerut, prin semne, soldaților să-i împuște, arătând către capete și inimi. Dar când au văzut armele îndreptate către ei, au dispărut de la geamuri pentru un moment, reapărând însă după câteva secunde și făcându-le iar semne soldaților. Apoi s-au întors cu spatele la fereastră spre a nu vedea soldații trăgând în ei. Operația a continuat de-a lungul nopții, iar chipurile vizibile în lumina flăcărilor erau și mai înspăimântătoare. În acest timp, cei care apăreau la geamuri erau goi, deoarece își smulseseră hainele arzânde. Câteva femei și-au aruncat copiii pe fereastră.²⁵⁸

Una dintre magazii a fost aleasă spre a îndeplini dorința expresă a lui Antonescu de a arunca în aer o clădire înțesată cu evrei.²⁵⁹ Explozia s-a produs pe 25 octombrie

---

²⁵⁷ Raportul lui Iacobici către Cabinetul Militar, 23 octombrie 1941, pp.662-663, telegrama nr. 302.861, de la Iacobici către cartierul general de război din Tighina, pp.664-665.

²⁵⁸ Carp, Cartea Neagră, doc. 122, pp.210-211.

²⁵⁹ Ordinul nr. 563 (302.858), 24 octombrie 1941, NDM, fondul Armatei a 4-a, dosar 870, p.688; copie la USHMM, RG-25003M, rola 12.

1941, la ora 5.45 p.m., momentul exact în care clădirea Cartierul General al armatei române din Odessa explodase cu câteva zile în urmă. Forța deflagrației a împrăștiat bucăți din corpuri în tot perimetrul din jurul magaziei. Deleanu, Niculescu-Coca, căpitanul Radu Ionescu și Bălăceanu i-au împușcat cu toții pe evreii care încercau să scape și chiar au aruncat grenade sovietice de mână în magazine. Unii soldați îngroziți și chiar și ofițeri au făcut tot ce puteau spre a nu împușca flăcările umane. „Cei mai mulți dintre ofițerii ce erau la fața locului erau impresionați la lacrimi de ceea ce erau nevoiți să facă și unii dintre ei abandonau poziția, eschivându-se sau chiar ascunzându-se printre alți soldați [aflați acolo] fără misiune.”²⁶⁰ Sursele germane – un ofițer din *Abwehr* a vizitat Odessa la finele lunii octombrie și a pregătit un raport detaliat asupra exploziei cartierului general militar român – confirmă obiectivul și natura operațiunii românești din Odessa. Totuși, sursele au pus accentul pe acțiunea de minare a agenților sovietici, insistând mai puțin pe represaliile românești contra evreilor.²⁶¹

Spre sfârșitul lunii noiembrie, românii au dus prizonierii de război la Dalnic „pentru a săpa gropi în apropierea magaziiilor, pentru a scoate cu cârlige cadavrele și să le îngroape”. După eliberarea Odesei, Comitetul regional al Partidului Comunist, Obkom, a raportat că în cele nouă gropi erau „peste 22.000 de cadavre, printre care și cadavre de copii care au murit sufocați. Parte din cadavre aveau semne de gloanțe, membre sfărtecate și cranii sfărâmate”²⁶² La o reuniune a cabinetului din 13 noiembrie, Conducătorul l-a întrebat întâmplător pe guvernatorul Transnistriei dacă acțiunile de represalii împotriva evreilor din Odessa au fost suficient de severe, la care Alexaianu a replicat că mulți au fost uciși și spânzurați pe străzi.²⁶³

Primele coloane de deportați evrei originari din Odessa s-au pus în mișcare dinspre Dalnic către Bogdanovca la sfârșitul lui octombrie 1941 trecând prin Berezovca la începutul lui noiembrie.²⁶⁴ Sătenii evrei de-a lungul drumului de deportare erau și ei obligați să intre în aceste mari convoaie. Ulterior au fost

---

²⁶⁰ Actul de acuzare, p.53.

²⁶¹ “Bericht über Wahrnehmungen in Odessa”, 4 noiembrie 1941, U.S. National Archives, RG 242, T 501, rola 278.

²⁶² Partidul Comunist din Ucraina, Comitetul din Districtul Odessa (Obkom), Înregistrare finală și date generale ale Comisiei Regionale către Comisia de Stat Extraordinară asupra Daunelor și Victimelor Ocupației Fasciste a Regiunii în timpul Marelui Război Patriotic (1941-1944), 3 decembrie 1944, Arhivele Partidului Comunist din Odessa, II-II-52, p.22.

²⁶³ *Actul de acuzare*, pp. 64-65.

²⁶⁴ Până la deschiderea arhivelor ex-sovietice (1993) și descoperirea Milei Morduhovici, nu se știa practic nimic despre acest capitol din lichidarea evreilor din oraș. Descrierea marșului de la Dalnic la Bogdanovca în octombrie-noiembrie 1941 se bazează pe mărturia lui Morduhovici.

repartizați în grupuri mai mici și mai ușor de manevrat și au fost escortați de către jandarmii români, cu sprijinul zelos al poliției ruse și ucrainene, care și-au oferit serviciile la zece zile după ce românii ocupaseră Odessa.

Convoaiele au fost obligate să mășăluiască de-a lungul drumului Odessa-Berezovca, timp de mai multe zile. După o zi sau două în Berezovca, au continuat marșul la picior până la Mostovoie și de acolo la Domanovca, trecând prin Nicolaevca. Timp de două săptămâni, convoaiele au parcurs circa 200 kilometri (124 mile) spre Bogdanovca, de cele mai multe ori pe timp ploios și extrem de rece. Nu au primit nici mâncare și nici apă, iar cei care rămâneau în urmă au fost împușcați de jandarmi. În timpul nopții, evreii erau duși pe câmpuri și obligați să stea pe solul noroios, iar femeile și fetele erau violate de jandarmi și de miliția ucraineană. Jandarmii, în căutarea bijuteriilor și aurului, efectuau percheziții și luau bunurile de valoare, inclusiv hainele. Dimineața, convoiul se regrupa, iar cei care nu se ridicau sau nu se puteau mișca erau împușcați de jandarmi, iar cadavrele erau lăsate neîngropate. În ciuda șirului de cadavre care indica drumul deportării, convoaiele se măreau în timp ce parcurgeau drumul, deoarece absorbeau evreii din județul Odessa.²⁶⁵ Regruparea acestor evrei de-a lungul drumului era una dintre primele îndatoriri ale jandarmilor din momentul sosirii în zonă.²⁶⁶

A doua etapă a deportărilor – cele efectuate cu trenul – a început pe 12 ianuarie 1942, când 856 de evrei au plecat din Berezovca. Comandamentul general al jandarmeriei aprecia că 40.000 de evrei au rămas în Odessa.²⁶⁷ Petală (locoțiitorul șefului Biroului de Evacuare din Odessa) a supravegheat operațiunea de acolo, iar Ciurea (omologul său civil) a stat o vreme chiar la prefectura din Berezovca spre a dirija acțiunea în teren. Colonelul Matei Velcescu, șeful Biroului central de evacuare a evreilor din Odessa, a coordonat diversele autorități din Odessa spre a grăbi deportările. „Fiecare din șefii de autorități de mai sus [municipalitatea, poliția, armata, justiția și căile ferate] își avea însărcinarea lor în privința strângerii și cazării și transportului populației evreiești, având în acest scop pe teren personalul necesar”²⁶⁸

Fiecare transport începea cu o selecție aleatorie a 1.000-2.000 evrei dintre cei care fuseseră duși la Slobodca și dintre cei duși în fața comisiilor de deportare din

---

²⁶⁵ Comandantul legiunii de jandarmi din Berezovca către prefect, 31 ianuarie 1942, Arhiva Odessa, 2361-1-39, p.15; mărturia lui Morduhovici.

²⁶⁶ Comandantul legiunii de jandarmi din Berezovca către prefect, 31 ianuarie 1942, Arhiva Odessa, 2361-1-39, p.15.

²⁶⁷ Ancel, *Documents*, vol. 5: doc. 133a, p. 216.

²⁶⁸ Declarația lui Velcescu, 1 aprilie 1950, în Dosarul Pânteia, p.171.

Odessa. Acești evrei au fost jefuiți imediat de reprezentanții autorităților și de un emisar al Băncii Naționale a României, care sosise de la București chiar în acest scop.²⁶⁹ Apoi jandarmii au împins și înghiontit mulțimea spre platforma de mărfuri din Sortirovca (Sortirovocnia), la circa 10 kilometri de ghetou și chiar mai departe de centrele de deportare din oraș. Deportarea a început la o temperatură de -20° C și a continuat în ciuda viscolului, chiar și când temperaturile au coborât la -35° C.²⁷⁰ Singurele întreruperi erau cauzate de oprirea serviciilor de cale ferată datorată frigului extrem, cărbunelui de calitate slabă cu care erau alimentate locomotivele și marilor căderi de zăpadă care blocau șinele. Până la sfârșitul lui ianuarie, evreii au fost transportați în trenuri oferite de germani prin Comandamentul de Legătură al Wehrmacht-ului din Tiraspol.²⁷¹ Ei erau transportați în vagoane de marfă, în fiecare vagon fiind înghesuite 120 de persoane. „Erau atât de mulți evrei în vagon încât era greu chiar să stai în picioare”.²⁷² Mulți au murit prin îngheț în ghetou, în drumul către gară, sau în timp ce așteptau pe platforma de încărcare să sosească trenurile. Alte sute au pierit în timp ce dormeau pe străzile ghetoului din cauză că nu mai găsiseră camere libere în case. De teama unei epidemii de tifos, Departamentul Sănătății al Administrației și personalul medical al Armatei României au ordonat ca toate cadavrele să fie îndepărtate din oraș.²⁷³ Astfel, corpurile înghețate au fost și ele încărcate în trenuri. Neexistând loc pentru a le întinde pe podeaua vagoanelor, corpurile au trebuit să fie puse în poziție verticală – morții înghețați lângă cei vii și cei care au murit pe drum. La 13 februarie 1942, colonelul Matei Velcescu raporta că 31.114 evrei au fost evacuați cu trenul la Berezovca.²⁷⁴ Acești evrei au fost împușcați de unități de exterminare germane în cooperare cu jandarmii români, iar corpurile lor au fost arse de germani. Per total, 35.000 evrei din 40.000 au fost deportați, după cum afirma dr. Tătăranu în aprilie 1942.²⁷⁵

---

²⁶⁹ Telegrama lui Alexianu către Cabinetul civil-militar, 13 ianuarie 1942, Arhiva Odessa, 2242-11486, p.36

²⁷⁰ Carp, *Cartea Neagră*, vol.3: doc.137, pp.221-222.

²⁷¹ Comandamentul de legătură cu Wehrmacht-ul din Transnistria către Alexianu, 1 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1084, p.2.

²⁷² Starodinskii, *Odesskoe Getto*, p.35; și Ehrenburg, p.98.

²⁷³ Tătăranu, „Tifosul exantematic în Transnistria”, aprilie 1942, Arhiva Nikolaev, 2178-1-424, pp.4-5. (de aici încolo, raportul Tătăranu).

²⁷⁴ Velcescu către Alexianu, Arhivele de la Odessa, 2242-1-1487, pp. 132-132b.

²⁷⁵ Raportul Tătăranu, p.4

Conform lui Vidrașcu, 20-25% dintre deportați au murit prin îngheț înainte și în timpul deportărilor.²⁷⁶ Cifra ar fi putut fi mult mai mică dacă jandarmii lacomi și alți oficiali nu le-ar fi luat evreilor tot ceea ce aveau, hainele și mai ales paltoanele (în special cele făcute din piele sau țesătură fină). Jandarmii și soldații care au adus evreii la Sortirovca se refereau la trenurile deportării ca la un „tren -dric”. Un ofițer român care a călătorit cu acest tren pe 18 ianuarie (într-un vagon special pentru militari) și-a însemnat aceste amintiri:

Era o iarnă cumplită, cum numai în Rusia se poate întâlni. Zăpada călătoare se înălța în văzduh, lăsând pământul gol-goluț și negru, pentru ca în clipa următoare să astupe tot ce era pe jos. Dune de zăpadă se mutau din loc în loc, iar promoroaca îngroșa în flori de gheață firele de telefon, ramuri și bărbile trecătorilor. Vânt nebun, nouri bosumflați și grăbiți scuturau cerul Odesei... Era în amurg... 1.200 de femei, copii, bătrâni din Odessa sunt ridicați între baionete, de nemți, și aduși în coloană la gară... Bătrâni cu bărbile albe de promoroacă femei bătrâne și tinere cu și fără copii în brațe, copii de toate vârstele, pe jos, pe sănii, în brațe, înfășurați în plăpumi, în paltoane... Pe trei sănii trase de femei erau aduși cinci moșnegi, care au uitat să moară acasă... Pentru evrei erau destinate 10 vagoane de marfă. Deci 120 de oameni de vagon. Iar pe vagoane [era] scris: „8 cai sau 40 oameni”. Au încăput totuși câte 120. Împinși, presați cu drugi de fier, turtiți, dar au încăput. Iar când ușile „laterale” au fost trase, prin ferestrele cu zăbrele ieșeau nori de abur ca la etuve. În timpul îmbarcării un bătrân și trei femei au încetat din viață. Cadavrele au fost totuși urcate în tren... și în noaptea sură o boccea se desprinsese de pe platforma unui vagon... Legătura se prăbuși [brusc] în sunet de piatră lovită, pe caldarâmul peronului, iar din ea săriră câteva cioburi. Erau bucăți de copil înghețat [care căzuse] din brațele mamei. Iar mama înnebunită urla pe platformă și-și sfâșia cu unghiile obraji... Trenul s-a pus apoi în mișcare. Spre moarte. Era trenul dric.²⁷⁷

Maiorul Apostolescu, delegat de Marele Stat Major al armatei române spre a supraveghea deportarea și confiscarea, a raportat pe 18 ianuarie 1942 că jandarmii

---

²⁷⁶ Depoziția lui Vidrașcu, 17 iunie 1950, copie la USHMM, RG 25004M, rola 30; mărturia lui Bogopolski că temperaturile scăzuseră sub -40 grade C în timpul deportărilor.

²⁷⁷ V. Ludușanu, „Trenul-dric”, Curierul Israelit nr.9, 12 noiembrie 1944 (de aici încolo, trenul-dric).

români au fost însărcinați cu operația respectivă și că parte din evrei mor în tren din cauza frigului”. Ofițerul a confirmat că zece evrei au murit în primul transport și șaiszeci în al doilea „din cauza gerului și viscolului puternic”.²⁷⁸ În plus, plecând fără mâncare, evreii mureau de foame pe capete, în drumul dinspre ghetou spre gară. Toți evreii, a consemnat ofițerul, erau fie bătrâni, copii sub 16 ani, fie femei: „Nu există nici un bărbat sub vârsta de 41 de ani, între 41 și 50 sunt extrem de puțini. Toți sunt într-o stare de mizerie ceea ce arată în mod prea evident că sunt dintre evreii cei mai săraci care au fost în Odessa”. Între recomandările sale: „Față de timpul cu totul defavorabil pentru transport și avându-se în vedere și impresia făcută de numărul destul de însemnat de evreii morți în ghetou, pe drum și pe C.F., ar fi mai bine ca transporturile să nu se efectueze în zilele prea friguroase... Să se interzică ridicarea și luarea de către familii, a cadavrelor celor căzuți în ghetou sau pe drum”.²⁷⁹

În ciuda frigului, muncitorii germani de la calea ferată (până pe 31 ianuarie) și jandarmii ce însoțeau transporturile au răscolit prin lucrurile evreilor în căutare de valori. Platforma era plină de perne, păături, paltoane și șoșoni, în dezordine, lucruri pe care evreii nu primiseră permisiunea să le ia cu ei. Jandarmii au împușcat pe oricine care a încercat să alerge de-a lungul platformei, de regulă încercând să ajungă la familie, în alt vagon. În tot acest timp, soldații germani fotografiau scenele. Călătoria la Berezovca, conform ofițerului român care se afla în tren, a luat o noapte întreagă în locul celor trei ore obișnuite. În timpul lungilor opriri, a auzit „șipetele disperate” ale deportaților.²⁸⁰ Odată ce ușile vagoanelor se închideau, întunericul absolut devenea stăpân.

La Berezovca, conform ofițerului citat mai sus, morții aduși de la Odessa și încă alți cincizeci, care au decedat în timpul tranzitului, au fost coborâți din tren. „În gară, i-au așezat în stivă, i-au stropit cu petrol, și le-au dat foc”.²⁸¹ Era imposibil să fie săpată o groapă comună, deoarece solul era înghețat bocnă, astfel încât s-a preferat arderea corpurilor în încercarea Serviciului de Igienă de a evita altă epidemie de tifos.

Mulți evrei care supraviețuiseră tuturor ororilor de la Odessa au sucombat, în cele din urmă, la Berezovca. Imaginea trupurilor cuprinse de flăcări a evidențiat, pentru prima dată, că ei înșiși erau condamnați. Focul și duhoarea nopții le-au luat și

---

²⁷⁸ Raportul lui Apostolescu, cu o scrisoare anexată către colonelul Dumitrescu Polichron, șeful statului major al Armatei a 3-a, 18 ianuarie 1942, Arhivele din Odessa, 2242-1-1486, pp.10-11.

²⁷⁹ Ibid., p.11.

²⁸⁰ Trenul-dric.

²⁸¹ Ibid.

ultima rămășiță din dorința de a trăi: „Ușa vagonului se deschide cu scârțâit și suntem orbiți de roșeața flăcărilor unor focuri. Văd oameni zbatându-se, cuprinși de flăcări. Se simte miros pătrunzător de benzină. Oameni sunt arși de vii”.²⁸² Cei mai mulți din evreii aruncați pe rug erau deja morți, dar unii doar păreau astfel deoarece erau complet înghețați; căldura focului i-a readus la viața pentru scurt timp, înainte de a le lua viețile. Nu toate transporturile de deținuți se opreau la Berezovca. Un număr necunoscut a fost dirijat către nord la Veselinovo, un târg germano-ucrainean relativ mare, controlat de unități speciale ale SS-ului local²⁸³.

Atât aici, cât și în Berezovca, jandarmii români i-au așteptat pe deportați, lovindu-i cu bastoanele ca să-i zorească. Jandarmii le-au ordonat evreilor să coboare cadavrele din tren și să le aranjeze în mormane, cu toate că deportații erau ei înșiși semi-înghețați. Descărcarea a avut loc pe un câmp din apropiere. La Berezovca și Veselinovo, convoaiele au fost divizate în mod arbitrar, fără a se ține seama de unitatea familiilor, și imediat au fost trimise pe jos în direcții diferite. Evreilor nu li s-a permis nici un fel de odihnă.

La 17 ianuarie, la cinci zile după începerea operației, comandantul jandarmeriei transnistrene, colonelul Emil Broșteanu, a trimis un raport asupra evoluției situației administrației din Transnistria și Inspectoratului general al jandarmeriei din București. Acest document aruncă o lumină asupra aspectelor tehnice ale deportării. Datorită importanței sale, raportul este citat aici intergal:

Am onoarea a vă comunica că începând din ziua de 12 ianuarie cr. a început evacuarea evreilor din Odessa. Conform Ordonanței date de Guvernământului Transnistriei, evreii ce urmează a fi evacuați se strâng în ghetouri, după ce fiecare trece pe la comisia de Evaluarea averilor (bijuterii) și schimbarea monedelor ce posedă în mărci germane R.K.K.S.

Din ghetou se formează convoaie de 1.500-2.000 de indivizi care se îmbarcă în trenurile germane și se transportă în regiunea Mostovoi-Vasilievo, din județul Berezovca.

Din gara Berezovca se escortează în regiunea de plasare. Până în prezent au fost evacuați 6.000, transportul continuându-se zilnic.

În comunele de plasare, li se găsește cu foarte mare greutate loc de cartiruire, întrucât populația ucraineană nu-i

---

²⁸² Ehrenburg, citând un martor, p.100.

²⁸³ Comandantul statului major de legătură a Wehrmacht-ului în Transnistria către comandamentul Armatei [române] a 3-a din Tiraspol, 20 martie 1942. Arhiva specială din Moscova, 492-1-5, p. 262.

primește, astfel că mulți rămân o zi adăpostiți de grajdurile colhozurilor.

Din cauza gerului care coboară până la -20 de grade, precum și din cauza lipsei de hrană, a vârstei și stării lor șubrede, mulți cad pe drum, unde îngheață.

Legiunea Berezovca este concentrată pentru această operațiune, însă din cauza gerului mare escortele trebuie schimbate continuu.

Pe traseul ce se parcurge rămân cadavre care se îngroapă în șanțurile antitanc din acea regiune. Pentru îngroparea acestor cadavre oamenii din regiune se scot cu greutate căci caută pe cât posibil a se sustrage de la asemenea operațiuni.

Cu mersul acestei operațiuni vom ține Inspectoratul General la curent.²⁸⁴

Comandamentul general al jandarmeriei a repetat aproape cuvânt cu cuvânt cele spuse mai sus în primul său rezumat de raport asupra operației, actualizând doar numărul deportaților: până la 22 ianuarie au fost evacuați 12.236 evrei din totalul de aproximativ 40.000”.²⁸⁵

Convoaiele epuizate s-au îndreptat către diverse destinații. Circa 4.000-5.000 evrei au fost trimiși la Bogdanovca, unde operația de lichidare a fost dusă la capăt, dar arderea de cadavre era încă în toi. Unii dintre noii sosiți erau conduși direct la groapă, împușcați și arși. Alți evrei au fost duși la Domanovca, acolo unde Pădure conducea acțiunile de selectare și separare a „meseriașilor și specialiștilor” de restul deținuților. Zeci de mii de evrei din Odessa aduși în aceste două lagăre în noiembrie 1941 fuseseră deja măcelăriți. La Domanovca, lichidarea a continuat, iar ultimele convoaie au avut parte de aceeași soartă ca și cele de dinainte.

Mai multe transporturi au fost conduse către fermele de stat din zonă, care trecuseră în mâinile românilor, acolo unde nu erau locuite de săteni germani. Grosul convoaielor au fost, în orice caz, conduse în lagăre improvizate în satele din Berezovca locuite de etnici germani. Marșul către aceste lagăre era prelungit spre a mai rări rândurile deținuților sau, după cum a spus unul dintre supraviețuitori, pentru a spori numărul celor morți de “moarte naturală”.²⁸⁶ Convoaiele trimise în lagăre la optsprezece kilometri (unsprezece mile) de gara Berezovca erau obligate să mășăluiască în cerc timp de trei zile de-a lungul întinsului ținut înghețat și acoperit de

---

²⁸⁴ Ancel, *Documents*, vol.5: doc. 129, p. 222.

²⁸⁵ Inspectoratul jandarmeriei din Transnistria, raport de sinteză a activităților între 15 decembrie 1941 și 15 ianuarie 1942. Ancel, *Documents*, I, nr. 133 a, p. 216.

²⁸⁶ Ehrenburg, p.99.

zăpadă, unde cei mai mulți dintre adulții și copiii extenuați se stingeau pe câmp. Fiecare convoi era jefuit de jandarmi, care luat tot ceea ce părea de valoare: „Ei ne-au luat ultimele lucruri. Am ajuns la Domanovca asemenea unor cerșetori”²⁸⁷

Masacrele de la Berezovca

În Transnistria se găsea cea mai mare concentrație de *Volksdeutschen*, sau etnici germani, din Ucraina. Un recensământ organizat de naziști la începutul lui 1943 a evidențiat că 130.866 germani trăiau în regiune, față de 169.074 în întregul *Reichkommissariat*-ul Ucrainei.²⁸⁸ Circa 100.000 dintre cei ce trăiau în Transnistria erau împrăștiați în satele și orașele ce mărgineau Odessa. Sub sovietici, Odessa Mare cuprinsese aproape tot sudul Transnistriei.²⁸⁹ Localnicii germani din regiunea Odessa constituiau circa patruzeci la sută din germanii sovietici sub ocupație nazistă. Pe baza cifrelor furnizate de germani, Transnistria cuprindea în componența sa mai mult de treizeci de sate germane a căror populație depășea, fiecare, 1.000 de locuitori.²⁹⁰

Convoaie cu evrei din Basarabia au mers prin satele germane de la nord de estuarul Nistrului, la nord-vest de Odessa și la est de Tiraspol. De asemenea, convoaiele pedestre ale deportaților ce veneau din Transnistria de sud înspre districtul Golta au străbătut zeci de așezări germane. Un martor a descris setea de sânge evreiesc a noilor recruți germani ai SS, care au tras focuri de armă în mulțimile de evrei.²⁹¹ Un alt corp nazist ce opera printre etnicii germani în interiorul și în împrejurimile Odessei era *Einsatzgruppe D*, numărând aproximativ 500 de oameni. Unități auxiliare au ajuns în zonă la finele lui august 1941, după ce au condus campanii de exterminare în Bucovina și Basarabia.²⁹² *Einsatzkommando 12* terorizase regiunile Bergdorf – Glückstahl, la est de orașul Dubăsari; Hoffnungstal, în districtele

---

²⁸⁷ Ehrenburg, p.98.

²⁸⁸ Cifrele sunt luate din recensământul etnicilor germani, citat în Meir Buchsweiler, *The Ethnic Germans in the Ukraine toward the Second World War* (in Hebrew), (Tel Aviv: Diaspora Research Institute, Society for Jewish Historical Research, 1980), pp.345-348. Această cercetare, împreună cu documentația găsită după deschiderea arhivelor din Rusia și Ucraina, au ajutat la alcătuirea unei imagini mai complete a exterminării evreilor din Odessa la Berezovca.

²⁸⁹ K. Stumpp, “*Verzeichnis der deutschen Siedlungen in Gebiet Odessa (mit Karte)*” (Survey of the German settlements in the Odessa county [with map]), in *Heimatbuch der Deutschen aus Russland* (Homeland book of the Germans from Russia), 1956, pp. 181-193. Identification of the German villages is problematic, since the Soviet regime renamed some as part of Russification, while the Nazis—and, to a certain extent, the Romanian occupation authorities—used the German place names predating the revolution of 1917.

²⁹⁰ Vezi Buchsweiler, *Ethnic Germans*.

²⁹¹ Mărturia Malcăi Barbălată din Bolgrad, înregistrată în Nahariya, 2 aprilie 1967, YVA, PKR/V, pp.1263-1265.

²⁹² Buchsweiler, *Ethnic Germans*, p.267.

Tiraspol și Ananiev, la nord de orașul Katarzi; și Speyer-Landau, în secțiunea estică a districtului Berezovca, lângă Bug.

Einsatzkommando 11b a operat în regiunea Seltz (la sud-est de Tiraspol, lângă Nistru); în zona populată de germani, cunoscută sub numele de Kutshurgan, la sud și sud-vest de orașul ucrainean Rasdelnia, pe ambele părți ale șinelor de cale ferată ce duceau acolo; în regiunea Gross-Liebenthal, la sud-vest de Odessa, lângă frontiera cu Basarabia; și în jurul Odessei ocupate. După cum am arătat deja, Odessa însăși fusese încredințată românilor. *Einsatzgruppen* s-a mutat rapid la Simferopol și în Crimeea. Cu toate acestea, fiind încă în apropiere, *Einsatzgruppen* a organizat noua administrație, s-a ocupat cu problemele de sănătate și educație și a emis certificate ce atestau descendența rasială germană. În octombrie, *Einsatzgruppe* D a părăsit cea mai mare parte a Transnistriei și s-a mutat în Crimeea, iar în districtul Dubăsari a rămas o unitate auxiliară de mici dimensiuni, cunoscută sub numele de *Nachkommando* SS, spre a continua lichidarea populației evreiești²⁹³

Un alt treilea corp nazist acționând în regiune era *Volksdeutsche Mittelstelle* (VoMi), care servea ca “Institutul de legătură pentru problemele etnicilor germani”. VoMi i-a organizat pe localnicii germani în roțițe ale angrenajului de exterminare. Heinrich Himmler a instruit VoMi să “exercite controlul” asupra germanilor de la fața locului în zonele ocupate din URSS”.²⁹⁴ În Transnistria, VoMi a creat *Sonderkommando Russland* (SkR), o unitate de exterminare compusă din localnici germani membri ai SS.²⁹⁵ SS *Oberführer*-ul (Comandant) Horst Hoffmeyer, care fusese promovat la rangul de *Brigadierführer* (comandant de brigadă SS) la 9 noiembrie 1943, a înființat cartierul general în orașul german Landau, din districtul Berezovca. Landau se afla în mijlocul unei regiuni germane dens populate lângă Bug. Unități auxiliare au sosit la Halberstadt, un sat german la est de Landau pe Bug, dar și în alte părți. VoMi-ul original era compus din cei optzeci de inși care înființaseră SkR; dar, la finele lui 1942, rândurile acestora se îngroșaseră și ajunseseră la 160 – cu toții agenți SS. Zonele germane fuseseră împărțite în optsprezece sub-regiuni, fiecare dintre ele condusă de un om al SS-ului, asistat de cel puțin trei membri ai SkR.²⁹⁶

---

²⁹³ Statul Major de legătură al Wehrmacht-ului din Tiraspol către guvernatorul Transnistriei, 3 aprilie 1942. Idem, 2242-1-1086, p. 64. .

²⁹⁴ Heinrich Himmler, “Erfassung der deutschen Volkszugehörigen in der Gebieten der europäischen Sowietunion” (Recensământul etnicilor germani în regiunile europene ocupate de sovietici), 11 iulie 1941, Documentele de la Nuremberg, NO-4274.

²⁹⁵ Buchsweiler, *Ethnic Germans*, p.274.

²⁹⁶ Ibid.

SkR a început să opereze în Transnistria pe 20 septembrie 1941.²⁹⁷ Chiar înainte ca vreo înțelegere să fie semnată cu autoritățile românești, unitatea a pus pe picioare un stat în stat și a recrutat populație locală în serviciul Reich-ului. Cu excepția patrulelor, nici jandarmii români nu aveau acces la regiunea controlată de *SkR*. Acest teritoriu se afla în prelungirea satelor și orașelor germane, din momentul în care germanii au pus mâna pe – sau au cerut și primit – o parte din pământul care le aparținuse înainte de Revoluția Bolșevică. Din acest motiv, satele germane (reprezentând o minoritate într-o regiune ucraineană vastă) se aflau în poziția de a domina mai mult spațiu decât teritoriul lor și au creat “enclave” germane în care acoliții lui Himmler domneau în voie. Districtul Berezovca cuprindea patruzeci și două de astfel de sate – inclusiv douăsprezece în subdistrictul Berezovca, treisprezece în Mostovoie, și douăsprezece în Landau –, iar populația lor se ridica la circa 16.200 de germani.²⁹⁸

Statutul comunităților germane din Transnistria a fost negociat la București și Odessa. Corespondența dintre ambasadorul german Manfred von Killinger și Antonescu în noiembrie 1941 a evidențiat pentru partea română faptul că doar *VoMi* va reprezenta etnicii germani din Transnistria. Alexianu și prefectii săi urmau să coopereze cu Hoffmeyer și cu comandanții subregionali în ceea ce îi privea pe germani.²⁹⁹

Alexianu și Hoffmeyer s-au întâlnit la 8 decembrie la Odessa, iar pe 13 decembrie la Tiraspol au consacrat în mod oficial existența statului în stat ce opera deja în Transnistria. În final, guvernul român a recunoscut unitățile de auto-apărare „care se înarmează și se instruiește de către *Voldeutsche Mittelstelle*...Organizarea și comanda se găsește exclusiv sub ordinele *Volkdeutsche Mitteste*”.³⁰⁰

Odată cu deschiderea arhivelor fostei Uniuni Sovietice, la Nicolaev s-a descoperit un schimb de scrisori între administrația transnistreană și *Gebietskommissar* (șeful districtului). Contrar a ceea ce se crezuse anterior, convoaiele aduse mai ales de la Odessa la Berezovca și Veselinovo nu au fost imediat

---

²⁹⁷ Buchsweiler, *Ethnic Germans*, p.274.

²⁹⁸ Lista satelor germane din Berezovca alcătuită de prefectură la începutul anului 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1087, p.114; lista comunităților germane în acest district, Arhiva Odessa, 2361-1c-2, p.240.

²⁹⁹ Corespondență între Killinger și M. Antonescu, 14-15 noiembrie 1941, Arhiva Odessa, 2359-1-24, p.3.

³⁰⁰ Versiunea română a înțelegerii, Tiraspol, 13 decembrie 1941, Arhiva Odessa, 2359-1-24, pp.4-8; versiunea germană, U.S. National Archives, T 175, rola 194, 233076-2733072.

conduse în satele germane de acolo; mai degrabă, evreii au fost puși să meargă direct la Bug, cu scopul de a-i trece pe malul opus, indiferent cum. La 5 februarie, *Gebietskommissar*-ul Schlutter din Nicolaev i-a trimis prefectului Loghin de la Berezovca o telegramă în care atrăgea atenția asupra catastrofei ecologice produse de români:

În fața localității Mihailovca și Odessa-Nouă (circa 60 km spre nord de Nicolaev pe Bug) se găsesc comasați 70.000 de evrei pe partea opusă [românească] a Bugului, cam 20 km. în interiorul provinciei [Transnistria]; paza militară română se zice că a fost desființată, așa că evreii sunt lăsați în seama soartei, murind de foame și de frig. În rândurile evreilor s-a răspândit exantematicul – ei încearcă în toate părțile să schimbe obiecte de îmbrăcăminte contra alimente – prin aceasta este periclitat și teritoriul german la care se ajunge ușor peste Bugul înghețat.

Comisarul ținutului Nicolaev roagă a se hotărî cât se poate de repede [cu privire la] soarta [acestor] evrei, eventual a-i transporta pe evrei atât de departe în interiorul Transnistria ca trecerea evreilor peste Bug să devină imposibilă.³⁰¹

Răspunsul guvernatorului, scris pe marginile scrisorii prefectului, cerea onorarea acordul existent:

Se va răspunde telegrafic că potrivit Convenției de la Tighina din 30 August 1941, art. 7 urmând ca evreii din Transnistria să fie evacuați la est de Bug, atunci când operațiile [militare] vor permite. Îi ținem aici și nu putem a-i reîntoarce în interior, [în Transnistria] în vederea trecerii Bugului. Rugăm a ni se comunica dacă este posibil executarea convenției.³⁰²

Schlutter a primit într-adevăr o asemenea telegramă de la secretarul-general al Guvernământului, Emanoil Cercavschi-Jelita.³⁰³ Mesajul, care fusese redactat în conformitate cu instrucțiunile lui Alexianu, explica faptul că adunarea evreilor în lagăre de concentrare (*Konzentrationslager*, în original) de-a lungul Bugului fusese executată conform Acordului de la Tighina (Articolul 7) semnat de generalul Hauffe:

---

³⁰¹ Telegramă de la Schlutter, 5 februarie 1942, Arhivele din Odessa, 2242-1-1486, pp. 180-180b; traducerea românească prezentată lui Alexianu se găsește la pag. 179.

³⁰² Loghin către Alexianu, 8 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1486, p.178.

³⁰³ Telegramă de la Cercavschi către Schlutter, 14 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1486, p.177.

„Retragerea evreilor în interiorul Transnistriei nu este acum realizabilă din motive tehnice”.³⁰⁴ La 16 februarie, Alexianu a primit o traducere a unei a doua telegramme și a întrebat: “Ce răspuns s-a dat?” Cercavski i-a răspuns: „S-a răspuns comisarului general Oppermann că am luat măsuri pentru arderea cadavrelor evreești”.³⁰⁵

Alexianu și Hoffmeyer s-au întâlnit periodic spre a pune la punct aranjamente practice și a supraveghea uciderile, îngropările și incinerarea. Aceste “aranjamente” au fost încheiate oral, iar românii, în general, au evitat menționarea arderii cadavrelor și execuțiile în masă în documentele trimise germanilor. Oricum, pe marginea scrisorilor, rapoartelor și telegramelor se află comentarii și instrucțiuni referitoare la ardere, la cadavrele aruncate pe câmpuri, la acordurile ce permiteau românilor să ducă convoaiele de zeci de mii de evrei peste Bug. Pe agenda unei întâlniri a celor doi, din 7 martie, se discuta despre: ”Rastadt în județul Berezovca – evrei împușcați și neîngropați”³⁰⁶

Odată ce cooperarea în domeniul exterminărilor din județul Berezovca a devenit rutină - și în momentul în care aproape toți evreii din Odessa erau morți – Eichmann a supervizat redactarea unui memorandum-analiză asupra “Deportării evreilor români în Reichkommissariat-ul Ucraina”.³⁰⁷ În acest document, cel mai de seamă expert nazist în lichidarea evreilor a scos în evidență deosebirea dintre metodele germane de genocid și cele românești. Eichmann lauda dorința românilor de a-și elimina evreii dar nu agreea operațiunea românească “din momentul de față”. Era de acord cu deportările “în principiu”, dar critica evacuarea “neplanificată și prematură” a mii de evrei la Reichkommissariat-ul Ucraina, fapt ce amenința nu doar forțele germane, ci și rezidenții locali, cu epidemii, hrană insuficientă, etc. Eichmann a scris: „Printre altele, aceste evacuări *neplanificate* și *premature* ale evreilor români spre teritoriile ocupate din est reprezintă o amenințare serioasă pentru operațiunile de deportare care au loc în

---

³⁰⁴ Traducerea română a telegrammei lui Opperman, comentariul lui Alexianu din 16 februarie și răspunsul lui Cercavski din 18 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1486, p.199.

³⁰⁵ Ibid. Una din dificultățile căutării în arhivele transnistrene a documentației privind uciderea evreilor este aceea că documentele nu sunt clasificate și sunt amestecate cu alte mii de pagini de corespondență referitoare la alte subiecte.

³⁰⁶ Chestiunile discutate în conferința de la Odessa în ziua de 7 martie 1942 de Domnul Guvernator cu Domnul Oberfuhrer Hoffmeyer”. Arhiva Odessa 2242-1-1085, p. 4. Pagina 5, este intitulată „Soluții date cererilor delegației germane” dar nu se menționează ce s-a hotărât cu privire la cadavrele din Rastadt.

³⁰⁷ Eichmann către Ministerul de Externe, 14 aprilie 1942, Documentele de la Nuremberg, NG-4817.

prezent printre evreii germani. Din aceste motive, cer o intervenție pe lângă guvernul român pentru a pune capăt acestor transporturi *ilegale* de evrei.³⁰⁸

Dacă românii continuau să deporteze evrei peste Bug, Eichmann propunea ca SD (Serviciul nazist de securitate) să aibă mână liberă spre a face față situației. În orice caz, Eichmann, deși era un oficial de rang înalt în RSHA, nu avea jurisdicție asupra poliției de securitate din Ucraina, *Einsatzgruppen*, sau *VoMi*; doar Himmler avea așa ceva.³⁰⁹ La București, von Killinger s-a întâlnit cu Mihai Antonescu, care apoi l-a convocat pe Alexianu pentru a-l pune la curent cu situația din teren, promițând un răspuns grabnic.³¹⁰ Ministrul de Externe din Berlin i-a răspuns lui Rosenberg la 12 mai că a apelat la guvernul României. Ambasada din București a transmis înapoi că Alexianu va răspunde pe scurt lui Mihai Antonescu, după care „vicepreședintele Consiliului de Miniștri va clarifica poziția României”. Cu toate acestea, un oficial din Ministerul de Externe german a adăugat că „28.000 de evrei au fost aduși în satele germane din Transnistria. Între timp ei au fost lichidați”.³¹¹ Această cifră reprezenta majoritatea evreilor din Odessa deportați cu trenul.

Se știe acum că 14.500 evrei – un transport de 6.500 și altul de 8.000 –, cu toții din Basarabia și Bucovina, au fost luați duși cât mai aproape de Bug, în zona Nicolaev, și predați germanilor pe malul celălalt al fluviului. Odată ajunși în teritoriile germane, au fost uciși de către localnicii germani, organizați în bande naziste pe ambele maluri ale Bugului. Autoritățile germane nu au vrut să aibă grupuri de evrei morți în apropierea lor, deoarece exista o prezență germană consistentă pe ambele maluri ale fluviului.³¹²

Conform recensământului nazist din 1943, districtul Nicolaev (sub administrație sovietică) era căminul a 27.078 etnici germani.³¹³ După ce tentativa de a băga evreii din Odessa pe gâtul germanilor a stârnit o opoziție atât de puternică - cu toate că cei 14.500 mai sus menționați au fost uciși – transporturile către Voznesensk au fost întrerupte. Convoaiele care ajungeau la Berezovca și Veselinovo erau duse în

---

³⁰⁸ Ibid.

³⁰⁹ Transcriere a interogatoriului luat lui Eichmann de către Poliția israeliană, YVA: Police d'Israel, Adolf Eichmann, *Tonbandskription und Maschine*, pp. 1123-1125, 3038.

³¹⁰ Rademacher către Eichmann, Berlin, 12 mai 1942, Documentele de la Nuremberg, NG-4817.

³¹¹ Rademacher către Ministerul Teritoriilor Estice (Sovietice) Ocupate, 12 mai 1942.

³¹² Protocolul conversației dintre Davidescu și Stelzer, 13 martie 1942, Arhiva Ministerului de Externe, rola 6, p.58; copile la USHMM, RG 25006M, rola 6. Stelzer a ceut ca România să nu-i mai împingă pe evrei pe teritoriul german de dincolo de Bug, de vreme ce 14.500 deja trecuseră râul, și urmau alți 60.000 din districtul Berezovca.

³¹³ Buchsweiler, *Ethnic Germans*, p.347. Recensământul sovietic a găsit acolo 30.911 germani, adică 6,2% din populație (vezi *Ethnic Germans*, harta nr.3).

altă zonă, nu departe de linia Berezovska-Veselinovo, într-un soi de triunghi format din Berezovca, Mostovoie, și Lichtenfeld și Rastadt.

Aceste convoaie s-au târât zile întregi pe platourile acoperite de zăpadă până la Bug în timpul iernii aspre din 1941-1942. De-a lungul drumului, sergenții de jandarmerie erau înlocuiți. Acești evrei au adus mărturie despre săptămânile de mers în cerc fără nici o destinație. Frigul era insuportabil, iar deportații nu aveau nici un adăpost; convoaiele rămâneau în câmp să se descurce, în timp ce jandarmii se grăbeau în căutarea celui mai apropiat sat.³¹⁴ Evreii nu aveau unde să fugă în micul regat german de pe Bug, iar cei mai mulți ucrainenii nu doreau sau nu îndrăzneau să îi ajute. După cum Schlutter a raportat în telegrame, evreii erau lăsați nepăziți, și zilnic mureau foarte mulți. Morții rămâneau pe câmp; problema îngropării s-a pus abia primăvara.³¹⁵

Cele mai multe convoaie erau în cele din urmă conduse în satele ucrainene din districtul Berezovca, unde evreii erau cazați în grajduri nefolosite, magazii și alte construcții din cadrul fermelor. Alții au sfârșit în ruinele satelor pustiite de război și de evacuarea de către *SkR* a sătenilor ucrainenii. Jandarmii s-au retras, lăsând miliția ucraineană să îi păzească pe evrei. Știri despre soarta lor nu au mai parvenit deloc. Jandarmii, împrăștiați între sutele de sate, supravegheau mai ales fermele și erau prea puțini la număr ca să mențină ordinea. Pe deasupra, după cum nota un ofițer SS de la cartierul general al *SkR* din Landau, românii “nu voiau să-și murdărească mâinile”;³¹⁶ chiar și exterminările în masă în “regatul morții” se bazau pe miliția ucraineană. Astfel, convoaiele erau dispersate în afara satelor germane din Berezovca pentru ca alții să facă treaba murdară (adică să-i ucidă pe evrei).

Prima exterminare - despre care se știe - a unor evrei aduși din Odessa a avut loc la 31 ianuarie 1942 în satul Podoleanca, lângă enclava Novo America, la nord de Veselinovo și Rastadt. Zece „polițiști civili germani”, adică membri ai *Selbschutz* din satul german „au scos din acel lagăr 200 de evrei pe care i-au dus la marginea satului și i-au executat prin împușcare”. Cadavrele celor uciși au fost arse, iar lucrurile rămase de la evreii împușcați au fost duse la Novo America.³¹⁷

---

³¹⁴ Vezi „The Killing Grounds”, in Berezovka District, Ancei, *Transnistria*, vol.1, pp.313-320.

³¹⁵ Buchsweiler, *Ethnic Germans*, p.322.

³¹⁶ Ibid., p.322.

³¹⁷ Raportul Serviciului de Informații nr.82, de la Popescu către Comandamentul jandarmeriei din Transnistria și către prefectul din Berezovca, 11 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2361-1-7, p.96.

Prima veste despre ce-i așteaptă pe evreii din Odessa a sosit la 1 februarie de la maiorul Ion Popescu, comandantul jandarmeriei de la Berezovca: „Poliția Rastadt a împușcat 130 de evrei din comuna Novaia-Uman, au ars cadavrele, și au împărțit lucrurile [evreilor] populației din comunele germane.”³¹⁸ Peste două săptămâni, Popescu raporta:

Plutonul jandarmi Mostovoi ne informează că evreii din colonia Gradovca, în număr de 800 au fost executați prin împușcare de către poliția germană din comuna Rastadt. De asemenea, [plutonul] raportează că evreii folosiți [la muncă] în comunele Dvoreanca Kriniski, Cudznea, Maitovca, Cotonea și Ripeaki nu au loc în aceste sate pentru cartuire și [plutonul] propune a se aproba transferarea evreilor în număr de 650, aflați în acele comune, în locul liber rămas din comuna Gradovca, unde se pot caza în bune condițiuni.³¹⁹

În următoarele câteva luni, buletinele jandarmeriei fac trimiteri la miile de evrei măcelăriți de *SkR* și de *Selbstschutz*. Românii i-au transportat pe evrei și au împiedicat evadarea acestora, în timp ce exterminarea era executată de *Selbstschutz*, la ordinele *SkR*. Jandarmii au adunat evreii oriunde unitățile germane ale morții puteau opera cât mai repede și eficient. Bunurile personale ale victimelor au revenit celor care i-au executat. Contrar românilor, germanii ardeau trupurile imediat, spre a evita răspândirea epidemiilor. *SkR* a apelat la autoritățile române pentru a bloca trecerea convoaielor prin, sau de-a lungul satelor germane.³²⁰

La 9 martie, echipele germane ale morții din Mostovoie și Zavadovca au ucis 772 de evrei din lagărul evreiesc din satul Cihrin. La 13 martie, în exteriorul satului german Cartaica, șaptesprezece germani “membri ai unităților SS” au împușcat 650 evrei din lagărul Julievca. „Înainte de executare evreii au fost dezbrăcați până la cămașă, iar obiectele de valoare, banii și îmbrăcămintea aflate asupra lor, au fost ridicate de poliția germană și duse în comuna Cartaica. Cadavrele celor uciși au fost arse”³²¹ La 16 martie, s-a raportat că 120 de evrei din lagărul Catousea au fost

---

³¹⁸ Popescu către prefectul din Berezovca, 1 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2361-1-7, p.96.

³¹⁹ Popescu către prefectul din Berezovca, 1 februarie 1942, Arhiva Odessa, 2361-1-7, p.98.

³²⁰ Vezi cererea *SkR* de a nu duce convoiul cu evrei în apropierea satului german Cartaica, și un raport despre uciderea și arderea cadavrelor a 60 de evrei în satul Mihailovca, Arhiva Odessa, 2361-1-7, pp.102-105.

³²¹ Carp, *Cartea Neagră*, vol.3: doc.144, p.226. Raportul original reprodus în Ancel, Documents, vol.5:doc.144, p.263. În unele dintre rapoartele publicate de Carp în *Cartea Neagră* au fost trimise de

lichidați de “o unitate a poliției SS” compusă din șaisprezece germani din satul german Nova Candeli, la est de Berezovca; acești evrei, de asemenea, au fost jefuiți chiar înainte de a fi omorâți. Acest raport indică gradul de cooperare româno-germană în exterminarea evreilor: După execuție, 300 de evrei cuprinși de panică au fugit din lagărul Lisinovca, dar „legiunea de jandarmi a primit ordin să-i prindă și să-i readucă în lagăr”.³²² Pe scurt, jandarmeria s-a îngrijit ca evreii să rămână pe loc, în timp ce *SkR* i-a ucis.

La 18 martie, s-a aflat că 483 de evrei “aduși la (Bernadovca) de la Odessa” fuseseră uciși de o unitate germană de poliție din acel sat.³²³ De data aceasta *SKR* nu a trebuit să se deplaseze, deoarece jandarmii i-au adus pe evrei la fața locului. Iar la finele lunii mai, noul comandant al jandarmeriei, colonelul M. Iliescu, a raportat că poliția SS din Lichtenfeld ucisese 1.200 de evrei aduși la ferma colectivă Suha-Verba.³²⁴

Deoarece dispunem acum de toate rapoartele jandarmeriei asupra lichidării evreilor din Odessa, știm că *SkR* a transmis următoarele către RSHA la Berlin, aproape ca o concluzie: Până la începutul lunii mai au fost exterminați cei 28.000 de evrei transportați în satele germane din Transnistria, fapt ce explică dispariția celor mai mulți evrei din Odessa, deportați cu trenul. Nici un supraviețuitor n-a fost identificat. Localnicii etnici germani din regiune, care s-au refugiat în Germania, SUA și Canada, nu au recunoscut niciodată participarea lor la genocid. Procuratura Germaniei Occidentale a afirmat în 1961 că nu a fost identificat nici un evreu în zonele germane de colonizare care să fi supraviețuit erei *VoMi*.³²⁵

În septembrie 1942, 598 de evrei, bărbați, femei și copii – majoritatea basarabeni – au fost deportați din București la Mostovoie. Iar la începutul lunii octombrie, 150 de evrei – pretins comuniști – au fost, de asemenea, transportați în Transnistria. Predați de către jandarmi echipelor germane ale morții, la Rastadt, primul grup a fost imediat executat prin împușcare. Doar șaisprezece persoane au

---

Broșteanu superiorilor săi din București. Această corespondență a fost prezentată la procesele criminalilor de război români în 1945-1946.

³²² Carp, *Cartea Neagră*, vol.3: doc.145, pp.226-227. Vezi originalul în Ancel, *Documents*, vol.5: doc.145, p.264.

³²³ Carp, *Cartea Neagră*, vol.3: doc.146, p.227

³²⁴ Carp, *Cartea Neagră*, vol.3: doc.147, p.227. Vezi originalul în Ancel, *Documents*, vol.5: doc.153, p.274.

³²⁵ Citat în Buchsweiler, *Ethnic Germans*, p.317.

supraviețuit.³²⁶ În mai 1942, Cartierul General al Armatei a adresat Conducătorului întrebarea dacă polițiștii germani (*SkR*) au dreptul de a împușca mii de evrei în județul Berezovca și apoi să le ardă cadavrele. Antonescu a răspuns: “nu este rostul Marelui Stat Major de a se ocupa de asemenea probleme”.³²⁷

În timpul verii 1943, echipa morții din Rastadt a executat mai mult de 1.000 de evrei adunați în sat. Pentru întâia dată, după câte se pare, un martor a supraviețuit și a descris uciderile. Astfel, dispunem acum de unica mărturie cunoscută - în afară de rapoartele jandarmeriei – privitoare la metodele de exterminare folosite de *Selbstschutz* sub comanda *VoMi*. Evreii predați *SkR*-ului au fost mânați de jandarmii români în curtea interioară a legiunii de jandarmerie din Berezovca. Li s-a spus că vor fi transferați la Mostovoie, dar apoi deportații au fost aduși la Rastadt. Satul, conform martorului de mai sus, se afla pe un deal de lângă Mostovoie:

Ajunși aici alături de marele convoi care era acolo ni s-a ordonat să ne dezbrăcăm și în același timp să depunem toate lucrurile prețioase... după aceasta au spus să ne așezăm în linie în fața unor gropi în care nu se vedea decât ceva negru (era smoală), noi eram în pantă, iar nemții erau masați, în hainele lor negre cu banderole strălucitoare, pe deal. Am stat acolo mii [de fapt sute], de oameni în câmp liber în picioare... În acest timp bestiile au luat o înghițitură de alcool și au început să-și bată joc de toate femeile și fetele frumoase. Au făcut panică între noi, împușcând câțiva copii mici, trași de la sânul mamei lor și după aceasta beți, fără să mai aibă conștiința limpede au început să secere sufletele așezate în ordine, la ordinul unui comandant. Împușcăturile erau urmate de zgomote stridente și totodată de jalea și urletele care se auzeau în întreaga colonie nemțească (aceasta era o serbare pentru ei – o distracție) și rând pe rând ucidea unul sau mai mulți deodată, în gropile care erau amenajate și ele se umpleau [repede] fiindcă nu erau așa de adânci, ci mai mult făcute în lungime.... Pe la orele 6 seara execuția a luat sfârșit, poate unul sau doi [evrei] au mai rămas în picioare și iată-l că unul din ei este legat de o mașină și tras în viteză mare, iar al doilea călcat în viteză de o motocicletă condusă de un ofițer nazist beat turtă. Toate acestea acum se petrecea în fața ochilor noștri... Nemții au dat foc la cadavre și ele

---

³²⁶ Inspectoratul general de jandarmerie către Ministerul de Interne; lista celor 598 de evrei deportați în Transnistria pentru că au cerut repatriere în URSS în 1940; lista anterioară, a celor 18 care trăiau la 1 septembrie 1943 în Ancel, *Documents*, vol.5: doc.211-212, pp.442-454.

³²⁷ Notă a Cabinetului militar și observațiile lui Antonescu, 12 mai 1942, Ancel, *Documents*, vol.5: doc.30, p.193.

ardeau ca paiete fiindcă au turnat benzină și la fundul gropii era smoală. Veselia era mare în tabăra nazistă.³²⁸

Imediat după război, sursele sovietice au estimat că 20.000 de evrei fuseseră uciși în acest fel în Rastadt și Suhaia (Suha) Balca, un sovhoz la nord de Mostovoie.³²⁹ Frica de epidemii a determinat urgentarea arderilor, iar smoala avea, se pare, rolul de a evita contaminarea surselor de apă. Obiceiul românesc de a arunca leșurile în Bug generase critici severe din partea oficialilor germani, deoarece râul servea pentru aprovizionarea cu apă potabilă. Evident, germanii au început să ardă corpurile în gropi comune, în vara lui 1942 sau chiar mai târziu. Până atunci, este posibil ca incinerarea cadavrelor să fi avut loc în facilități special construite.

Informațiile despre arderea corpurilor de către localnici germani au apărut în interogatoriile luate lui Alexianu în aprilie 1946, înaintea procesului intentat acestuia la București. Uciderea evreilor nu era în centrul atenției, dar anchetatorii l-au întrebat pe fostul guvernator unde s-au petrecut aceste atrocități. El a răspuns: „Au fost arși [evrei] la Rostov. Germanii au îngropat cadavrele în șanțurile antitanc. Apoi s-a adus benzină și cadavrele au fost arse”³³⁰ Alexianu, un profesor de drept care a corectat toate erorile tipografice în declarațiile sale, a “confundat” Rostov cu Rastadt. Rastadt era un sat german din Transnistria, în care evreii erau aduși de jandarmii români ce îi raportau direct lui; Rostov era un oraș rusesc la circa 750 de kilometri (466 de mile) la est. Nimeni n-a remarcat “eroarea”, deși, în februarie 1942, Alexianu și Hoffmeyer discutaseră problema evreilor împușcați și lăsați neîngropați în Rastadt.

Transferul evreilor către unitățile SS de pe partea cealaltă a Bugului

În graba lor de a-i lichida pe evreii ucraineni, în toamna lui 1942 germanii au descoperit că duc lipsă de mână de lucru forțată, necesară construcției *Durchgangstrasse IV*, șoseaua strategică ce lega Polonia de Ucraina de Sud. De aceea, administrația transnistreană a început să furnizeze deportați din România, precum și evrei localnici, regimului nazist din Ucraina și echipelor SS formate din localnici germani. Șoseaua se întindea de la Lvov la Stalino, la nord de Marea Azov și la est de Rostov (poarta de acces la Munții Caucaz și Stalingrad). A trecut și prin

---

³²⁸ Mărturia lui Max Haimovici, 1961, YVA, 0-33779, pp.23-25.

³²⁹ Ehrenburg, p.105.

³³⁰ Transcrierea interogatoriului lui Alexianu, 14 aprilie 1946, p.12, Arhiva M.I., dosar 40010, vol.45: p.246.

Bratslav (la vest de Bug) și prin Nemirov, Gaysin, Ivangorod și Kirovograd (la est de Bug). Mii de evrei români au pierit în lagărele de muncă din aceste orașe. Echipelile SS au trecut periodic pe partea românească a Bugului și au luat înapoi cu ei mii de evrei spre a-i pune să muncească la construirea șoselei. Miliția ucraineană și voluntarii din Lituania au ajutat la pază și, ulterior, la lichidarea evreilor pe partea germană a râului. Au fost cel puțin 15.000 de evrei predați de români și lăsați apoi pradă morții.³³¹

În august 1942, prefectul de Tulcin (și fost prefect de Berezovca), Loghin, a cerut permisiunea lui Alexianu de a preda peste 5.000 de evrei către SS pentru construirea segmentului de șosea Nemirov-Bratslav-Seminki-Gaysin. Prefectul a cerut ca guvernatorul să aprobe cererea „comandamentului unităților SS”, deoarece el însuși nu avea nevoie de acei evrei pentru nici un proiect de mare amploare în județul său și nu dorea să-i hrănească în continuare.³³² Alexianu a aprobat transferul.³³³ Prima “livrare” a constat în circa 3.000 de evrei, cei mai mulți deportați din Cernăuți cu două luni înainte. La 18 august, o unitate SS comandată de SS *Hauptsturmführer*-ul (căpitan) Franz Kristoffel i-a transferat în partea germană. Copiii și bătrânii au fost primii executați, iar în octombrie 1943 majoritatea evreilor fuseseră omorâți – chiar și cei apti de muncă.

La 2 august 1942, 200 de evrei care lucrau la fermele din Tulcin au fost predați germanilor și încărcăți în camioane pentru a fi trecuți pe malul de est al Bugului. Cincizeci și doi de copii au fost salvați deoarece părinții lor i-au aruncat din camioane: evreii și fermierii locali i-au adus pe tineri în ghetoul din Tulcin. Autoritățile române au trecut cu vederea salvarea acestora în schimbul unei mari sume de bani. Când copiii au ajuns, pe jos, în lagăr, erau deja orfani.³³⁴

Alți 100 de deportați din Cernăuți au fost încredințați germanilor, la 1 martie 1943. Un supraviețuitor a descris transferul său în lagărele de muncă de la Seminki, lângă Bratslav:

Se știa că germanii care lucrau în lagărele de muncă
de pe Bug – și în...locurile destinate muncii pe malul

---

³³¹ Vezi “The Transfer of Jews to SS units across the Bug,” în: Ancel, *Transnistria*, pp.322-330.

³³² Telegramă lui Loghin către cabinetul guvernatorului, 5 august 1942, *ibid.*, Arhiva Odessa, 2242-1-1088, p.150.

³³³ Alexianu către Comandamentul jandarmeriei din Transnistria, 11 august 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1088, p.151; aprobarea administrației către Loghin, 11 august 1942, Arhiva Odessa, 2242-1-1088, p.148.

³³⁴ Carp, *Cartea Neagră*, vol.3: p.300. Prefectul de Tulcin, care emisese hotărârea de a-i înmâna pe cei 200 de evrei era col. Constantin Năsturaș, poet român cunoscut sub numele de Poiana Volbură.

(românesc), precum Seminki și Bratslav – foloseau metode bestiale spre a ucide mulți dintre deportații evrei care le erau predați. Din acest motiv, deportații considerau transferul lor la germani ca o sentință de condamnare la moarte, finală și ireversibilă. Pe partea românească ne torturau, ne înfometau și ne lăsau să murim prin îngheț, dar exista întotdeauna o șansă de a putea supraviețui.³³⁵

Taberele de muncă germane de dincolo de Bug merită un studiu separat. De când au fost deschise arhivele din Ucraina, putem examina rolul autorităților române în transferarea evreilor către unități SS din *Reichkommissariat*-ul Ucraina. Administrația din Transnistria a înțeles semnificația acestui act și nici un evreu nu a fost predat fără aprobare din partea română. Alexianu a văzut aceste transferări atât ca pe o lichidare, cât și ca un mijloc de a-i amenința pe deportați: muncește, altfel... Pe 20 septembrie 1942, în Odessa, guvernatorul s-a adresat celei de a opta Conferințe a prefecților și oficialilor cu rang înalt din administrație: Prefecții ce au evrei și țigani să organizeze munca lor în orice fel de întreprinderi, în conformitate cu Ordonanța [23] și a instrucțiunilor date. Cine nu vrea să muncească va fi trecut peste Bug, unde sunt primiți.”³³⁶ Prefectul Isopescu din Golta nu a putut satisface cererea germană de evrei, deoarece el – la fel ca și vecinii dinspre est - își “epuizase stocul” de evrei în vara lui 1942. În martie 1943, i-a scris lui Alexianu: „Autoritățile germane de peste Bug ne cer 2.000-3.000 de jidani pentru lucru în schimbul hranei. Rugăm răspundeți dacă în principiu se aprobă cererea lor, dând dezlegare județului Berezovca să ne dea din lagărul Mostovoi un anumit număr de jidani, căci noi nu avem suficienți. Am trimite pe cei recalcitranți, suspecti și inutili”. Alexianu a autorizat transferul deportaților de la Mostovoie, Slivina și Vapniarca. Oricine știa că acești evrei nu se vor mai întoarce niciodată.³³⁷ Alt proiect se referea la construcția unui nou pod peste Bug, pentru a lega sudul Transnistriei cu *Reichkommissariat*-ul Ucraina. Partea românească a podului lega Trihaty și orașul Oceakov, iar construcția a fost încredințată firmelor germane din Reich. Lucrul a început în primăvara lui 1943 și s-a încheiat în luna decembrie a aceluiași an. Patru mii de evrei, cei mai mulți deportați din România, au fost predați echipelor SS și ținuți în trei lagăre de pe partea românească a Bugului (Trihaty, Varvarovca și Kolosovca) și două de pe malul german (Kurievca, Matievca). La început, germanii au solicitat 1.500 de “lucrători civili”; Antonescu însuși a hotărât să ofere evrei³³⁸. Românii au trimis tineri și meșteșugari din districtele în care mai existau încă evrei:

---

³³⁵ Mărturia lui Shimon Rosenrauch din Cernăuți, noiembrie 1959, YVA, 03-1536, pp. 7-8. Artistul evreu Arnold Dagan, care a fugit din Transnistria exact înainte ca ultima acțiune de ucidere să aibă loc, a descris fidel interacțiunea dintre evreii vorbitori de germană și ucigașii lor din lagărele de peste Bug; Dagan, *Groapa este în livada de vișini*, (București, 1947); publicată în Germania sub titlul *Lasst mich leben* (Lasă-mă să trăiesc), trad. Siegfried Rosenzweig (Tel Aviv, 1960).

³³⁶ Procesul-verbal nr. 8 de la cea de-a opta conferință a conducătorilor guvernământului din Transnistria, 20 septembrie 1942. Arhiva Odessa 2242-1-22, p. 69, sublinierea în original.

³³⁷ Isopescu către Alexianu, 24 Martie 1943, Arhivele din Odessa, 2242 – 1-1496, p. 161. Guvernatorul a aprobat în scris pe margine.

³³⁸ Oficiul Primului Ministru către Alexianu, 13 mai 1943, Arhivele din Odessa, 2264-1c-40, p.157.

Moghilev, Tulcin, Balta, Jugastru și Râbnița. Balta a oferit peste 800 de evrei germanilor: 700 de muncitori necalificați și 130 de profesioniști.³³⁹ Moghilev a trimis mai multe “încărcături navale”, totalizând 829 de evrei³⁴⁰. Tulcin a dat 1.000 – 2.000, iar celelalte după nevoi.³⁴¹

Chiar și districtului Golta i s-a cerut, printr-o scrisoare de la guvernator, să-i pună la dispoziția germanilor pe toți țiganii între 20-40 de ani” care au mai rămas precum și pe toți evreii valizi”³⁴² În octombrie 1943, aproximativ 2.000 de evrei erau încă în viață în districtul Golta; administrația a mobilizat doar cincizeci, restul fiind bolnavi și infirmi.³⁴³ Autoritatea Română a Căilor Ferate din Transnistria a predat peste 400 de evrei „apți și sănătoși”, recrutați din ghetouri spre a menține linia Juralevka–Tulcin. Administrația a ordonat ca „acești evrei vor fi puși la dispoziția Organizației Einsatzgruppe-Russland Süd”³⁴⁴ După un examen medical, aceștia au fost preluați de jandarmi. În octombrie, un reprezentant al jandarmeriei i-a transferat către *Sonderkommando* în Varvarovca, unde au început să instaleze traverse de cale ferată între Kolosovca și Trihaty. La începutul lui decembrie, rămăseseră circa 100 de lucrători “valizi”. Inginerul Autorității Căilor Ferate care aprobase plecarea acestora, cu două luni mai înainte, a solicitat ca supraviețuitorii să fie supuși imediat unui examen medical efectuat de „un medic român autorizat și toți cei bolnavi sau cei care nu vor putea rezista iernii să fie înapoiați ghetourilor din care au fost aduși și în locul lor să fie trimiși alții”³⁴⁵.

Planuri românești și germane de lichidare a evreilor din Regat și din sudul Transilvaniei

Din februarie 1941 până la 23 august 1944, viețile evreilor români au depins doar de dorințele, capriciile și starea sufletească a lui Antonescu, precum și de vederile și aprecierile sa despre felul în care prezența evreilor ar fi putut servi intereselor naționale. Odată cu sosirea în aprilie 1941 a consilierului nazist pentru probleme evreiești, Gustav Richter, abordarea “problemei evreiești” în România s-a

---

³³⁹ Administrația către Cartierul General german de legătură din Transnistria, 24 iunie 1943, Arhiva Odessa, *ibid.*, p.18.

³⁴⁰ Administrația către Cartierul General german de legătură din Transnistria, 10 iunie 1943, Arhiva Odessa, *ibid.*, p. 166.

³⁴¹ Carp, *Cartea Neagră*, nr. 215, p. 386.

³⁴² Administrația către Isopescu, 7 august 1943, Arhivele din Nikolaev, 2178-1-372.

³⁴³ Șeful Autorității pentru Muncă din Districtul Golta, 27 octombrie 1943, *ibid.*, 2178-1-372.

³⁴⁴ Constantin Sidorovici către prefectura Berezovca, 1 octombrie 1943, Arhivele din Odessa, 2361-1-591, p.92.

³⁴⁵ Supervisorul de intendență al căilor ferate române din Transnistria către inspectorul general al căilor ferate, 15 decembrie 1943, Arhivele din Odessa, 2361-1-592, p.4.

schimbat. În raportul său, Richter a subliniat opțiunile pentru viitoarea politică; dar a făcut acest lucru fără să ia în calcul specificul țării în care fusese trimis, personalitatea dictatorului român și relațiile speciale dintre acesta și Hitler. Nu a realizat nici dimensiunea dependenței Germaniei de petrolul și cerealele românești.³⁴⁶

Ambasadorul german von Killinger a informat Berlinul, la sfârșitul lunii august 1941, că Antonescu a concentrat 60.000 de bărbați evrei din Regat pentru muncă forțată și că intenționa să-i trimită în est "în zonele cucerite de curând".³⁴⁷ Această informație a îngrijorat serios autoritățile germane responsabile cu anihilarea evreilor. Era primul semnal că Antonescu, la rândul său, era decis să rezolve imediat problema evreiască din Regat. Conform unui memoriu intern al Ministerului German de Externe trimis unui director din Reichsbank, s-a ajuns la concluzia că deportarea tuturor evreilor români va afecta economia românească și angajamentele pe care țara le luase față de Reich, deoarece evreii încă dețineau poziții-cheie în economie. Mai mult, "arianizarea" se afla încă în faza de debut, iar mulți dintre români fuseseră recrutați. S-a ajuns la avertismentul că deportarea evreilor "va lovi în schimbul de mărfuri și în noile inițiative de afaceri germane".³⁴⁸

Legatia germană a acționat imediat, și la circa o săptămână după **ce ordinul lui** Antonescu a fost emis, lui Mihai Antonescu i s-a cerut să acționeze în vederea deportării evreilor într-un mod sistematic și lent".³⁴⁹ Editoriale nesemnate ce reflectau poziția oficială a guvernului au apărut în presa românească la sfârșitul lunii octombrie 1941. Acestea îi informau pe români că "problema evreiască a intrat în faza soluției finale și că nici un om din lume și nici o minune nu pot împiedica soluționarea ei". Guvernul a anunțat că România "s-a înscris printre națiunile care sunt hotărâte să colaboreze efectiv pentru rezolvarea definitivă a problemei evreiești, nu numai locale dar și europene".³⁵⁰ Antonescu a pledat pentru expulzarea tuturor evreilor din România: "Nimeni și nimic nu mă va împiedica, atâta timp cât voi trăi, de a împlini opera de purificare" [a evreilor].³⁵¹ Adresându-se miniștrilor săi, a rezumat obiectivele

---

³⁴⁶ Ancel, *Documents*, vol.2: doc.129, pp.401-403.

³⁴⁷ Documentele de la Nuremberg, NG-3989, 1 septembrie 1941; copie în Ancel, *Documents*, vol.3:doc.51, p.102.

³⁴⁸ Ministerul german de Externe către inspectorul Reichsbank, Hopp, Berlin, 12 august 1941, NG 3106.

³⁴⁹ Ibid.

³⁵⁰ „Rezolvarea problemei evreiești”, *Unirea*, 10 octombrie 1941; copie în Ancel, *Documents*, vol.3: doc. 208, p.318.

³⁵¹ „Răspunsul d-lui. Mareșal Antonescu la scrisoarea profesorului I. Găvănescu”, *Curentul*, 3 noiembrie 1941; copie, ibid., doc.219, p.332.

interne ale războiului: „Domnilor, dv. știți că una dintre luptele pe care m-am angajat s-o duc este să prefac acest neam. Voi face din neamul românesc un grup omogen. Tot ce este străin, încet-încet, trebuie să plece... Îi împing spre Bug și de acolo vor trece mai departe...”³⁵²

La mijlocul lui 1942, Antonescu credea cu adevărat că victoria va fi obținută în acel an și că este vorba de un ultim și mare efort pentru a zdrobi URSS. Politica sa față de evrei s-a bazat pe această convingere. Dorea să izbutască în acțiunea de a omogeniza România, așa cum le promisese miniștrilor; aceasta includea nu doar evreii, ci și romii, deși evreii erau marea sa îngrijorare. Către sfârșitul acelei veri a început să pregătească planul de a deporta toți evreii din sudul Transilvaniei. La 10 iulie 1942, șeful de cabinet militar al Conducătorului i-a prezentat ministrului de Interne decizia lui Antonescu ca, în scopul de „a face loc, adăposti și caza pe refugiații români din Ardealul cedat” guvernul să pregătească o estimare a evreilor care trăiesc actualmente în sudul Transilvaniei și ”să se cerceteze posibilitatea trimiterii [deportării] peste Bug a tuturor evreilor din sudul Transilvaniei – cu excepția intelectualilor necesari pentru nevoile noastre (medici, ingineri etc.) și a industriașilor necesari pentru conducerea diferitelor întreprinderi.”³⁵³ În vara și toamna 1942, următoarele grupuri se aflau în pragul deportării: cei mai mulți dintre evreii rămași în Cernăuți și sudul Transilvaniei; oamenii care încălcaseră legile și ordinele muncii forțate; comuniștii evrei sau toți cei catalogați ca atare de regim, plus simpatizanții acestora; nou-converșiții la creștinism; evrei care solicitaseră în toamna/iarna 1942 să fie repatriați în Basarabia după ce regiunea fusese anexată cu forța la URSS; și romii. Astfel, circa 95.000 – 100.000 de evrei au fost sortiți Transnistriei. Însă acest plan nu a fost aplicat.

În același timp, negocierile cu Gustav Richter și cu guvernul german asupra deportării generale a evreilor din România în lagărul Belzec din Polonia se apropiau de finalizare. Acestea erau ținute secrete de către români spre a evita apariția panicii

---

³⁵² Stenograma ședinței guvernului din 11 octombrie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, vol. 11, p. 47.; copie la USHMM, RG 25004M, rola 32.

³⁵³ Col. Radu Davidescu către ministrul de Interne, 10 iulie 1942, Arhivele Statului, Biroul primului ministru, cabinet, dosar 104/1941; copie la USHMM, RG 25005M, rola 18.

printre evrei și pentru a ține departe de cercurile opoziției, mai ales de șeful partidului Național Țărănesc – Iuliu Maniu și colegii săi – orice aluzie referitoare la negocierile asupra deportării populației evreiești. Când secretul deportării iminente a devenit cunoscut publicului, Maniu a intervenit, într-adevăr, pentru a o bloca.³⁵⁴

Destinația finală: Belzec

Lagărul de exterminare Belzec din districtul polonez Lublin, în care evreii erau uciși folosindu-se locomotive Diesel care emiteau monoxid de carbon, fusese ales de RSHA și de Ministerul German de Externe spre a servi ca groapă comună pentru evreii români. În iunie 1942, lagărul a fost renovat, iar capacitatea sa de exterminare a fost sporită prin construcția a șase camere de gazare mai mari decât primele trei; puteau de acum să cuprindă 1.000 – 1.200 de victime odată - jumătate din transportul zilnic de 2.000 de persoane – și să îi ucidă în 20-30 de minute.³⁵⁵ În septembrie 1942, exterminarea unui transport zilnic de 2.000 de evrei români era posibilă în circa trei ore.

Richter nu era conștient de faptul că Ion Antonescu fusese informat direct de către Hitler despre Soluția Finală, sau că el și Mihai Antonescu, precum și toate misiunile diplomatice românești în Reich și în țările ocupate de germani știau despre existența lagărelor de exterminare din Polonia. Planul românesc de deportare în Transnistria l-a deranjat pe Richter și a ruinat planul său și pe acelea ale superiorilor săi, deoarece i-a agitat pe evrei și i-a împins să ceară sprijinul oamenilor de stat români care serviseră în cadrul precedentelor administrații.³⁵⁶

Prima informație despre acordul românesc de deportare la Belzec este datată 26 iulie 1942. Șeful Gestapo-ului și șeful Secției IV a RSHA, Gustav Müller, l-a informat pe subsecretarul Martin Luther din Ministerul de Externe că deportarea evreilor români în trenuri speciale “la est” urma să înceapă la 10 septembrie 1942. Müller și-a exprimat speranța că nu va exista vreo împotrivire din partea Ministerului de Externe față de această acțiune.³⁵⁷ În timpul interogatoriului luat la Ierusalim, Eichmann a mărturisit că el personal compusese scrisoarea care conținea semnătura

---

³⁵⁴ Referitor la Iuliu Maniu și la intervenția sa și a colaboratorilor din cadrul partidului său împotriva deportărilor evreilor români, vezi Ancel, *Contribuții*, vol.2, partea a 2-a: pp. 245-248.

³⁵⁵ *Encyclopaedia of the Holocaust* (Hebrew), Jerusalem, Yad Vashem, Sifriyat ha-Po'alim, 1990, pp.190-193.

³⁵⁶ Ancel, *Documents*, vol.10: doc.99, p.242.

³⁵⁷ Ancel, *Documents*, vol.4: doc.41, p.78.

superiorului său, Müller.³⁵⁸ La 11 august, Luther i-a indicat lui Müller că Ministerul de Externe nu are nici o obiecție față de deportarea evreilor români în est și că persoana însărcinată cu problema evreiască la București (“Ministerialdirektor”), Radu Lecca, va sosi la Berlin spre a discuta personal “condițiile planificatei deportări”.³⁵⁹ Luther a mai notat că: „Există o aprobare din partea vicepreședintelui Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu care este de acord, în conformitate cu voința Mareșalului Antonescu, ca autoritățile germane să organizeze evacuarea evreilor din România și să înceapă imediat transporturi din județele Arad, Timișoara și Turda”³⁶⁰

Aceasta este prima mențiune a existenței unui angajament scris pe care Mihai Antonescu l-a scris din partea lui Ion Antonescu. În același timp, Emil von Rintelen de la Ministerul German de Externe a scris un memorandum superiorului său, Luther, despre pregătirile pentru deportarea evreilor din România. Conform instrucțiunilor RSHA, Mihai Antonescu și-a dat consimțământul în scris pentru efectuarea deportărilor, iar Rintelen a adăugat o fotocopie a înțelegerii.³⁶¹ În timpul procesului lui Adolf Eichmann de la Ierusalim, acesta a afirmat că Richter primise instrucțiuni în vederea obținerii unui asemenea angajament în scris.³⁶² La 23 august, Eichmann l-a convocat pe Richter la Berlin să participe la o reuniune care urma să se desfășoare pe 29 august la cartierul general al RSHA.³⁶³

Președinția Consiliului de Miniștri a pregătit un plan detaliat privind operațiunile de deportare care specifica: „Operațiunile de evacuarea trebuie să cuprindă întreaga populațiune evreiască”, stipulând foarte puține excepții³⁶⁴. Deportarea fusese ordonată de către Antonescu și pregătită în cele mai mici amănunte de Ministerul Afacerilor Interne pe baza indicațiunilor date de Domnul Mihai Antonescu”³⁶⁵. Radu Lecca a prezentat pe scurt intenția regimului Antonescu: “În programul nostru este de a evacua toți evreii găsiți inutili în câmpul muncii naționale în Polonia”.³⁶⁶ Astfel că Ministerul Românilor a depus mult zel în a

---

³⁵⁸ Stenograma interogatoriului luat lui Eichmann de Poliția israeliană, pp.1768-1773, YVA. Eichmann a recunoscut că termenul de *Sonderbehandlung* (“special treatment”) care apare în corespondența despre tratamentul evreilor din România însemna execuție.

³⁵⁹ Ancel, *Documents*, vol.4: doc.56, pp.104-105.

³⁶⁰ Ancel, *Documents*, vol.4, doc.60, p.111

³⁶¹ Ancel, *Documents*, vol.4: doc.65, p.120.

³⁶² Interogatoriul lui Eichmann, p.2217, Yad Vashem Archives.

³⁶³ Ancel, *Documents*, vol.4: doc.71, p.131.

³⁶⁴ Ancel, *Documents*, vol.4, nr.85, p.165-167.

³⁶⁵ Ibid., nr.119, p. 252-253.

³⁶⁶ Ibid., nr.138, p.276.

anticipa spațiul locativ care va fi obținut după "descongestionarea Capitalei, deci a locuințelor de evrei, prin expulzări și emigrări".³⁶⁷

Cu excepția celor 17.000 de evrei considerați "utili" pentru economia națională sau posedând privilegii speciale, regimul Antonescu a acceptat deportarea întregii minorități evreiești din România – 292.149 persoane, conform recensământului din mai 1942 – în lagărul de exterminare Belzec. În timp ce presa din România a păstrat tăcerea totală asupra celor legate de deportarea evreilor, presa germană nu a procedat astfel.³⁶⁸ Trebuie notat faptul că șefii locali ai poliției, ca și Siguranța, au arătat că deportarea evreilor va fi dăunătoare finalmente intereselor românești din Transilvania. Siguranța din Timișoara raporta că evreii din oraș au intrat în panică și s-au pregătit să își vândă proprietățile din momentul în care au aflat de posibila deportare.³⁶⁹

La 22 septembrie, Mihai Antonescu a plecat să se întâlnească cu Hitler, Ribbentrop și comandanți militari germani la Vinița. Întâlnirea a fost decisivă, după cum s-a dovedit, pentru soarta evreilor români. În septembrie 1942, Mihai Antonescu s-a temut nu doar pentru soarta Transilvaniei de nord, dar și pentru regimul Antonescu, în general. Venise la Vinița spre a-i cere lui Hitler "garanții pe plan politic" (recuperarea nordului Transilvaniei) și echiparea completă a diviziilor românești cu arme. Toate aceste cereri au fost respinse, cu excepția promisiunii personale a lui Hitler care garanta frontierele din acel moment ale României. Ribbentrop i-a cerut lui Mihai Antonescu să onoreze angajamentul pe care îl luase când îi scrisese trimisului lui Eichmann în România – de a-i preda pe evreii români naziștilor.³⁷⁰ În același timp, cererile românești au fost refuzate pe rând, și chiar și promisiunile lui Keitel și Hitler de a furniza arme au rămas neonorate. Pe deasupra, Mihai Antonescu s-a întors fără nici o promisiune referitoare la nordul Transilvaniei. România dăduse totul și nu primise în schimb nimic. Ungaria dăduse doar o parte din armata sa și încă nu își predase evreii.

La întâlnirea lui Mihai Antonescu cu Hitler la Vinița, Ucraina, pe 22-23 septembrie, s-au abordat problemele militare, dar și deportarea evreilor români. Mihai Antonescu a simțit că această întâlnire era atât de importantă, încât a decis să falsifice

---

³⁶⁷ Ibid.

³⁶⁸ Rumanien wird judenrein, *Bukarester Tageblatt*, 8 august, 1942.

³⁶⁹ Raport al Siguranței din Timișoara despre problema evreiască, septembrie 1942, Securitate, dosar 2710, vol.23:pp.239-240.

³⁷⁰ Protocolul discuției dintre Ribbentrop și Mihai Antonescu, 23 septembrie 1942. United Restitution Organizatin, Sammlung, Frankfurt am Main, 1960, IV, doc.13, p.578.

protocolul. Minutele germane luate după aceste convorbiri arată că Ribbentrop i-a cerut lui acestuia să continue activitatea de exterminare a evreilor, la fel ca și în trecut. Mihai Antonescu s-a întâlnit de trei ori cu Ribbentrop la Vinița, iar acolo problema deportării s-a pus explicit, iar el nu a respins Soluția Finală. Cu ocazia acestor reuniuni, totuși, încrederea în capacitatea Germaniei de a câștiga războiul a început să se clatine.³⁷¹

Ulterior, într-o reuniune de guvern ținută la 13 octombrie 1942, Mihai Antonescu a anunțat o schimbare în politica referitoare la evrei: transporturile de evrei dincolo de Nistru urmau să fie suspendate.³⁷² La suprafață se părea că Mihai Antonescu – spunând că “trebuie acționat sistematic” - adoptase sugestia lui Richter cuvânt cu cuvânt; de fapt, înțelegea ceva total diferit. Antonescu se referea, în schimb, la revocarea autorității de a deporta evrei pentru Statul Major General, Ministerul de Interne și toate celelalte oficii care avuseseră de-a face cu evreii, proprietatea și munca acestora. Cuvinte precum deportarea, evacuarea, și transportul vor dispărea, de acum înainte, din comunicatele oficiale.

Legătura dintre încetarea deportărilor în Transnistria și suspendarea deportării în Polonia a fost redactată în scris de locțiitorul directorului general al cabinetului Antonescu, Gheorghe Basarabeanu, la 4 noiembrie 1942, într-o notă trimisă Autorității Românești a Căilor Ferate (CFR). Ca răspuns la o întrebare din partea șefului CFR dacă evreii din România vor fi deportați către Guvernământul General, Basarabeanu a afirmat: “În Consiliul de Miniștri de la 13 octombrie 1942 au sistat deportările de evrei”³⁷³.

Suspendarea planului nu a rezultat din vreo umanizare latentă, ci din conștientizarea faptului că interesele germane și cele românești nu mai coincideau: Armata României se afla într-o situație dificilă la Stalingrad și – în ciuda tuturor sacrificiilor materiale (hrană, petrol, resurse naturale) și umane – Hitler nu va înapoia niciodată României Transilvania. Se părea că România a dat totul și nu a primit nimic, în timp ce Ungaria dăduse puțin, însă nu renunțase la evrei, încă, și păstrase Transilvania.

---

³⁷¹ Referitor la respingerea planului german pentru Soluția Finală în România, vezi Ancel *Contribuții*, vol.2, partea a 2-a, pp.208-274.

³⁷² Stenograma ședinței guvernului din 13 octombrie 1942, Arhiva Statului, Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinetul, dosar (II) 473/1942, pg. 859-860.

³⁷³ Ancel, *Documents*, vol.10, nr. 96, pg. 236.

Situația evreilor care trăiau în străinătate

Ministerul Afacerilor Externe a fost afectat de haosul legislativ provocat de instrucțiunile contradictorii ale administrației Antonescu privitoare la statutul legal al evreilor români care trăiau în străinătate. În conformitate cu convenția internațională, consulatele românești trebuiau să protejeze cetățenii români din străinătate, fără să țină cont de “naționalitatea” lor. În mai 1941, această protecție a fost retrasă evreilor a căror cetățenie fusese “revăzută” precum și evreilor născuți în Basarabia și nordul Bucovinei (deținute acum de URSS); în toamna lui 1942, România a revenit asupra deciziei și i-a considerat pe evreii născuți în Basarabia și nordul Bucovinei ca fiind cetățenii săi³⁷⁴.

În ianuarie 1942, evreii români din Amsterdam urmau să-și declare averile înaintea apropiatelor deportări. Consulatul Român a cerut instrucțiuni, la 12 februarie, și a aflat că generalul Vasiliu se opunea repatrierii lor.³⁷⁵ În martie, cetățenii români de origine evreiască din Germania și Austria au fost obligați să poarte steaua galbenă, la ordinele Gestapo-ului. Această măsură discriminatorie s-a aplicat evreilor croați și slovaci (alături de cei germani și austrieci), dar nu și celor maghiari, bulgari, turci, italieni sau elvețieni. Mai mult, evreii români din Berlin au fost nevoiți să-și predea blănurile, articolele din lână, mașinile de scris, bicicletele și aparatele de fotografiat. Consulatele române din Berlin și Viena, asigurate de oficiali germani de existența unei „înțelegeri” dintre guvernul român și cel german, au cerut clarificări de la Ministerul Român al Afacerilor Externe care, la rândul lui, a înaintat această cerere Legației Germane din București³⁷⁶. În timp ce schimbul birocratic continua, primele familii evreiești cu pașapoarte românești, din Boemia și Moravia ocupate, au fost internate la Theresienstadt³⁷⁷.

În timpul unei întâlniri la Berlin, în iulie 1942, cu consilierul Văleanu, oficialul Biroului German de Legături Externe, Kligenfuss oficial al Ministerului de Externe, a afirmat că Ion Antonescu „a convenit cu ambasadorul von Killinger ca evreii cu cetățenie română din Germania și din teritoriile ocupate să fie tratați în același mod precum evreii germani”.³⁷⁸ În același mod a procedat și consilierul

---

³⁷⁴ Ibid., p.131

³⁷⁵ USHMM, RG 25006M, fond germania, vol.33, rola 18.

³⁷⁶ Ibid., fond Germania, vol.32, rola 17; Ancel, *Documents*, vol.10: pp.792-793; Calafeteanu, „Regimul”, p.130.

³⁷⁷ Ancel, *Documents*, vol.10: pp.182-183; Calafeteanu, „Regimul”, p.130.

³⁷⁸ Ibid., pp.131-132.

Steltzer al Legației Germane din București, la 8 august, în timpul întâlnirii cu Gheorghe Davidescu de la Biroul Român de Legături Externe. În noiembrie 1941, von Killinger a transmis către *Auswärtiges Amt* (Ministerul de Externe al Reich-ului) că Antonescu aprobase intenția Reich-ului de a deporta evreii români aflați sub jurisdicție germană în ghetouri aflate la est, împreună cu evreii germani, întrucât guvernul „nu are nici un interes să-i readucă în România pe evreii români.”³⁷⁹

În timpul discuțiilor ținute la 10 august, 1942, între Mihai Antonescu, Radu Lecca și Richter, ofițerul SS a menționat înțelegerea dintre Ion Antonescu și Killinger. Concluzia lui Mihai Antonescu a fost aceea că trebuie să realizăm că România nu are nici un interes în întoarcerea evreilor români care s-au stabilit în străinătate, și ca atare trebuiau urmate următoarele instrucțiuni:

1. În ceea ce privește pe evreii germani de la noi, pașapoartele germane ar trebui retrase și înlocuite cu certificate provizorii. În ce privește averea imobilă a acestora, ar trebui instituită obligațiunea ca imobilele să fie declarate și ținute într-o evidență specială.
2. În ceea ce privește pe evreii români din Germania, din protectorat, din Guvernământul polon și din țările ocupate, urmează a se comunica Legațiunei Berlin și Oficiilor Consulare interesate că măsurile ce se iau sunt stabilite de acord cu guvernul român. Rugăm Legațiunea Berlin și Consulatele în subordine să dreseze un registru inventar al persoanelor susmenționate.

Chestiunea ce ne interesează este aceea a averii imobile a acestor supuși români în străinătate, a regimului ce se stabilește, precum și a mijloacelor eventuale de lichidare.³⁸⁰

Impactul direct al acestei înțelegeri și al schimburilor dintre Mihai Antonescu și Richter de la 10 august a fost deportarea a aproape 1.600 de cetățeni români de origine evreiască din Germania și Austria (ultimele noastre statistici pentru anul 1939 indică 1.760, din care 618 se găseau în fosta Austrie)³⁸¹; a unui număr necunoscut din Boemia și Moravia ocupate, Polonia și Olanda; și a încă 3.000 din Franța. Cei mai mulți au murit în lagăre de concentrare³⁸². Conform estimărilor din septembrie 1942 ale responsabilului român la Berlin, M. Stănescu, cei mai mulți rezidenți români de origine evreiască fuseseră, deja, deportați³⁸³. La 15 octombrie, 1942, au fost arestați

---

³⁷⁹ Ibid.

³⁸⁰ USHMM, RG 25006M, fond Germania, vol.32, rola 16; Ancel, *Documents*, vol.9: p.421.

³⁸¹ USHMM, RG 25006M, fond Germania, rola 16.

³⁸² Jean Ancel, „Simpozion științific romano-israelian, Ierusalim, 12-14 ianuarie 1986”, *Anale de istorie* 3 (1986), p.139.

³⁸³ Calafeteanu, „Regimul”, p.133.

toți evreii români din Praga.³⁸⁴ Deportarea masivă a evreilor români din Franța a început la finele lui septembrie 1942. (Deportările evreilor români începuseră înainte). Mai mult de 3.000 de cetățeni români de origine evreiască au fost deportați între 27 martie, 1942, când primul convoi care includea și un evreu român a părăsit Franța, și 25 septembrie 1942, când a plecat cel de-al treizeci și șaptelea convoi, de această dată format preponderent din evrei români. Un număr de evrei români s-au găsit printre alți 2.000 de coreligionari deportați din Malines, Belgia.³⁸⁵ La 25 martie 1943 a fost demarată curățarea Vienei de evreii români³⁸⁶, iar la 6 aprilie a început adunarea evreilor croați, slovaci și români din Berlin; evreii maghiari, bulgari și suedezi au rămas neatinși.³⁸⁷ Cu aprobarea lui Mihai Antonescu, Legația română din Berlin a început să acorde vize de intrare și a cerut autorităților germane să ofere evreilor români un tratament similar cu cel al evreilor maghiari.³⁸⁸

Datorită schimbării politicii guvernului român de la sfârșitul primăverii anului 1943, în ceea ce privește protecția evreilor români din străinătate, autoritățile ocupației germane din Franța și Belgia au încetat arestarea evreilor români. Doisprezece din aceștia din urmă au fost repatriați din Belgia.³⁸⁹ În noiembrie 1943, arestările evreilor români în Franța au continuat, dar numai pentru un scurt timp: la 8 noiembrie, ambasadorul român la Vichy a afirmat că arestările au luat sfârșit și le-a cerut tuturor evreilor români să se întoarcă în România până la 31 decembrie.³⁹⁰ La 3 decembrie, același reprezentant s-a adresat șefului poliției din Lyon pentru a nu se mai interveni în procesul de repatriere.³⁹¹ Se estimează ca mai mult de 4.000 de evrei români din Franța au supraviețuit datorită unor astfel de demersuri diplomatice, mai multe sute dintre ei fiind repatriați cu un tren care a traversat teritoriul Reich-ului³⁹². Deși evreii repatriați urmau să fie deportați în Transnistria, Ion Antonescu a consimțit ca ei să rămână în România.³⁹³

---

³⁸⁴ USHMM, RG 25006M, fond Germania, vol.32, rola 17.

³⁸⁵ Ibid., fond Belgia, vol.28, rola 15.

³⁸⁶ Președinția Consiliului de Miniștri, Numărul evreilor din Transnistria la 15 noiembrie, 1943, după locul de origine (Basarabia, Bucovina, Dorohoi și Regat), Arhivele Ministerului de Externe, „Problema evreiască”, vol. 22, p. 589.

³⁸⁷ Ibid., fond Germania, vol.32, rola 16.

³⁸⁸ Ibid.

³⁸⁹ Ibid., p.135

³⁹⁰ Ibid., p.136

³⁹¹ Ancel, Documents, vol.4, p.702.

³⁹² Ancel, „Simpozion”, pp.138-139.

³⁹³ Ibid.

Date statistice privind Holocaustul din România și teritoriile aflate sub control românesc

În 1930, în România Mare trăiau 756.930 de evrei. Ei reprezentau 4,2% din cele optsprezece milioane de locuitori ai țării. În 1940, în România locuiau ceva mai puțin de 800.000 de evrei, conform directorului general al Institutului Central de Statistică al României. Acest număr, apărut în primele actualizări publicate de institut, se bazează pe rezultatele recensământului din 1930.³⁹⁴ Materialele de arhivă, colectate înainte și după deschiderea arhivelor din țările foste comuniste, au fost utilizate pentru a evalua numărul victimelor de origine evreiască, al deportaților și al supraviețuitorilor; aceasta include date din arhivele române, ca și din arhive sovietice (Chișinău, Odessa, Nicolaev, Moscova-Ossobi). Còpii ale documentelor originale pot fi găsite în arhivele Muzeului Memorial al Holocaustului din Statele Unite și Yad Vashem din Israel. În afara informației furnizate de aceste documente în ce privește soarta evreilor sub conducerea română, ele dezvăluie și că regimul antonescian monitoriza atent procesul de exterminare.

Numărul evreilor din Basarabia și Bucovina în august 1941

Basarabia. La sfârșitul lui august 1941, după emiterea și executarea parțială a ordinului de „curățare a terenului”, jandarmeria română a numărat 55.887 de evrei rămași în Basarabia și Bucovina. Totuși, au existat evrei care nu au fost incluși în numărătoare. „Dezordinea” din ghetoul din Chișinău – jefuirea evreilor mai degrabă în interes personal decât pentru profitul statului – l-a deranjat pe Antonescu, care a ordonat înființarea unei comisii de anchetă condusă de colonelul Nicolescu.³⁹⁵ Raportul comisiei includea, de asemenea, ordinele administrației lui Antonescu pentru omorârea evreilor; acesta confirma, practic, numărul evreilor din Basarabia (55.867, fără cei din districtul Hotin) și menționa alți 25.000 de evrei „care au murit de moarte naturală, au evadat sau au fost împușcați”.³⁹⁶ Numărul total al evreilor care se găseau, atunci, acolo, ajungea la aproape 80.000.

La sfârșitul lui iulie 1941, înaintea capitulării oficiale a Transnistriei în fața administrației române, soldații români și jandarmii au concentrat zeci de mii de evrei

---

³⁹⁴ Samuil Manuilă, „Considerațiuni asupra prezentării grafice a etnografiei României”, Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, seria a 3-a, vol.21, memorandumul 14, anexa 3.

³⁹⁵ Comisia Nicolescu, raportul nr.2, decembrie 1941, Arhiva Chișinău, 706-1-69, p.49.

³⁹⁶ Carp, Cartea Neagra, vol.3, doc.19, pp.62-63; copie în Ancel, Documents, vol.5, doc.124, p.193. Documentul original poate fi găsit în Arhiva Centrala a Republicii Moldova, 106-1-69, pp.48-55.

în nordul Basarabiei, pe care i-au forțat să părăsească Basarabia peste râul Nistru, împușcând sute din ei și aruncându-le cadavrele în râu. Aproape 32.000 de evrei au fost forțați să traverseze Nistrul la sfârșitul lui iulie și începutul lui august 1941. Acest număr este dedus din diferitele rapoarte și ordine primite de jandarmi pentru a preveni întoarcerea acestor evrei în Basarabia. Din aproximativ 32.000 de evrei, numai 12.600 au scăpat; ei au fost, în cele din urmă, aduși în Basarabia din Ucraina via Cosăuți, apoi internați în lagărul de la Vertujeni.³⁹⁷ Între 8.000 și 20.000 de evrei au fost omorâți pe malul ucrainean al Nistrului de soldați români și germani.³⁹⁸ Astfel, 32.000 de evrei trebuie adăugați la cei aproximativ 80.000 găsiți în Basarabia de armata română. Asta înseamnă că existau, în momentul ocupației, 112.000 de evrei în Basarabia. Dar această cifră este incompletă. În Ucraina, până la 16 august 1941, armata germană capturase cel puțin 11.000 de evrei care încercau să fugă în Rusia.³⁹⁹ Așadar, la începutul ocupației române a Basarabiei, existau acolo cel puțin 122.000 de evrei.

Bucovina. Conform unui raport al guvernatorului Bucovinei din 9 aprilie 1942, înainte de deportare locuiau în această provincie 103.172 de evrei, iar în Dorohoi locuiau 11.923 de evrei.⁴⁰⁰ În total erau 170.962 de evrei care trăiau în Basarabia și Bucovina la începutul deportărilor și după implementarea ordinului de curățire a terenului.

Numărul evreilor omorâți în timpul „curățirii terenului” în lagărele de tranzit

---

³⁹⁷ Documentele române contemporane discută deportarea a aproximativ 30.000 de evrei peste Nistru, în 1941. De exemplu, vezi: Raportul SSI re: cei 30.000 de evrei din districtul Hotin și Bucovina, Arhivele Naționale, Președinția Consiliului de Miniștri, Administrația Antonescu, dosar 76/1941, p. 86 (copie în USHMM, RG 25002M, rola 17). Raportul declară că „din cei trimiși de oficialități pe malul celălalt al Nistrului, unii s-au întors, dar oficialitățile au continuat să trimită evrei.” Comandamentului General i s-a cerut, de asemenea, să clarifice urgent statutul evreilor, la 18 august 1941. La 19 august, SSI raporta că 30.000 de evrei se găseau în lagăr și că „nici unul... nu s-a întors la vest de Nistru,” Ibid. p. 91. La 27 August, Comandamentul General al Poliției raporta că armata germană a întors 12 600 de evrei în Basarabia în doua convoaie, apoi au fost închiși în lagărul de la Vertujeni; ibid, p. 91. Aceștia au fost singurii supraviețuitori ai „deportărilor pripite”. Cei rămași au fost împușcați de poliția SS și de armata germană.

³⁹⁸ Raportul Direcției generale a Poliției către Serviciul Central de informații, 27 august 1941, Arhivele Naționale, Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinet Antonescu, dosar 71/1941, p.91. Referitor la acest convoi, vezi și corespondența dintre Cartierul general al comandantului armatei, în Carp, *Cartea Neagră*, vol.3, pp.104-106.

³⁹⁹ Killinger catre Ministerul de Externe din Berlin, 16 august 1941, *Documents on German Foreign Policy*, seria D, vol.13, doc.207, pp.318-319.

⁴⁰⁰ Rapoarte către Președinția Consiliului de Miniștri, 1942, Arhiva Ministerului de Externe, Problema 33, vol. 22, p.130 (USHMM, RG 25006, rola 11).

și în timpul deportărilor

Numărul exact al evreilor omorâți, de la începutul lui iulie până la sfârșitul lui august 1941, rămâne necunoscut, precum și numărul evreilor care au reușit să fugă în Uniunea Sovietică. Ceea ce știm din documentele guvernului este că majoritatea evreilor din satele și orașele din sudul Bucovinei și din Basarabia au fost uciși de armata română și populația locală. De asemenea, se știe că *Einsatzgruppe D* a omorât mii de evrei în Cernăuți și Basarabia. Singurele cifre referitoare la numărul evreilor uciși sunt cele menționate în documentele române: 25.000 în Basarabia (raportul Nicolescu) și aproximativ 20.000 din perioada „deportărilor făcute în grabă”.⁴⁰¹ În plus, salvatorul Traian Popovici menționează aproximativ 15.000 de evrei din satele și orașele din nordul Bucovinei care au fost uciși de vecinii lor și de armata română.⁴⁰² Mai mult de 45.000 de evrei – numărul este probabil mai apropiat de 60.000, au fost uciși în Basarabia și Bucovina.

Numărul evreilor deportați

În 1941 au fost deportați 147.712 evrei, conform rapoartelor guvernatorilor Bucovinei și Basarabiei adresate Ministerului Administrației Bucovinei, Basarabiei și Transnistriei (CBBT). Din aceștia, 91.485 erau din Bucovina (incluzând districtele Hotin și Dorohoi) și 55. 867 din Basarabia.⁴⁰³

Este posibil ca numărul real să fie mai mare. La 15 decembrie 1941, raportul generalului C.Z. Vasiliu, inspector-general al Jandarmeriei, arăta că 108.002 evrei din Basarabia și Bucovina au fost deportați în trei districte (*județe*) în estul Transnistriei, de-a lungul râului Bug: 47.545 au fost închiși la Tulcin; 30.981 în Balta; și 29.476 în Golta.⁴⁰⁴ La 24 decembrie 1941, SSI i-a raportat lui Antonescu că în vestul Transnistriei – la vest de linia de cale ferată Jmerinka-Odessa, mai precis – existau

---

⁴⁰¹ Raportul Direcției generale a Poliției către Serviciul central de informații, 27 august 1941, Arhivele Statului din București, Președinția Consiliului de Miniștri, colecția Cabinet, dosar 71/1941, p.91. Referitor la acest convoi, vezi și corespondența dintre Direcția generală și pretorul armatei în Carp, *Cartea Neagră*, vol.3, pp.104-106.

⁴⁰² Carp, *Cartea Neagră*, vol.3, p.182

⁴⁰³ Rapoarte către Președinția Consiliului de Miniștri, 1942, Arhiva Ministerului de Externe, Problema 33, vol. 22, p.130 (USHMM, RG 25006, rola 11).

⁴⁰⁴ Raportul lui Vasiliu, 9 decembrie 1941, Arhiva Ministerului de Interne, dosar nr. 18844, vol. 3 (USHMM, RG 25004M, rola 64). Gustav Richter, trimisul lui Eichmann în România, raporta la 17 octombrie, 1941, că Antonescu trimisese 110 000 de evrei din Basarabia și Bucovina în Transnistria, de-a lungul râului Bug, „în scopul exterminării lor”; Nuremberg Documents, PS-3313, *Der Prozes gegen die Hauptkriegsverbrecher von dem Internationalen Militärgerichtshof Nürnberg* (Procesul marilor criminali de război înaintea tribunalului militar de la Nuremberg), vol. XXXI, Nuremberg: n.p., 1949, pp. 183-184. Germanii au refuzat să primească evreii de pe partea cealaltă a râului, iar acești 108.002 evrei au dispărut, în cele din urmă, din toate documentele și statisticile despre deportați.

56.000 de evrei din Basarabia și Bucovina și un număr mic de evrei din alte districte.⁴⁰⁵ Cele două rapoarte au fost elaborate în același timp și se refereau la două zone diferite de deportare. Ele sugerează că, în decembrie 1941, erau cel puțin 164.000 de evrei în Transnistria. La această cifră trebuie adăugați 6.737 de evrei deportați în timpul anului 1942 – 4.290 din Bucovina,⁴⁰⁶ 231 din Basarabia și 2.216 din Regat și din sudul Transilvaniei.⁴⁰⁷ După această deportare, numai 17.159 evrei au fost lăsați în Bucovina (fără a include județul Dorohoi), din care 16.794 trăiau în Cernăuți. Împreună cu evreii din Dorohoi, ei formau o populație evreiască de 19.475 de persoane.⁴⁰⁸ În total, numărul evreilor deportați din Basarabia, Bucovina, Dorohoi și Regat se situa între 154.449 (147.712 plus 6.737) și 170.737 persoane (164.000 plus 6.737).

Numărul evreilor români care au supraviețuit în Transnistria

La 15 noiembrie 1943, un raport oficial trimis Președinției Consiliului de Miniștri al guvernului român arăta că 49.927 evrei erau în viață în Transnistria, dintre care 6.425 erau originari din Regat.⁴⁰⁹ Concluzia care poate fi trasă este că, până la 15 noiembrie 1943, între 104.522 și 120.810 cetățeni români de origine evreiască au murit în Transnistria.

Soarta evreilor localnici din Transnistria

Conform recensământului sovietic din 1939, în Transnistria trăiau 331.000 de evrei din care 200.961 locuiau în Odessa.⁴¹⁰ Autoritățile române de ocupație au găsit între 150.000 și 200.000 de evrei în Transnistria. Conform surselor române și

---

⁴⁰⁵ Raportul SSI către Cabinetul Primului Ministru despre transferul evreilor, 24 decembrie, 1941, Arhivele de stat ale Cabinetului Primului Ministru, Colecția Cabinetului Militar, dosar 86/1941, pp. 325-327, copie în USHMM/RG-25002M, rola 18. Aceste districte erau: Iampol (262 evrei), Râbnița (427 evrei) și Tiraspol (70 evrei).

⁴⁰⁶ Ancel, *Documents*, vol.1: doc.43, p.287.

⁴⁰⁷ Referitor la deportările din Basarabia vezi Ancel, *Documents*, vol.1: pp.153-154. Referitor la deportările din Bucovina, vezi Ancel, *Documents*, vol.1, pp.215, 217.

⁴⁰⁸ Ancel, *Documents*, vol.1: doc.43, p.287.

⁴⁰⁹ Președinția Consiliului de Miniștri, Numărul evreilor din Transnistria la 15 noiembrie, 1943, după locul de origine (Basarabia, Bucovina, Dorohoi și Regat), Arhivele Ministerului de Externe, „Problema evreiască”, vol. 22, p. 589.

⁴¹⁰ Mordechai Altshuler, ed., *Distribution of the Jewish Population of the USSR, 1939* (Jerusalem: Hebrew University, 1993), 11, 21, 23. Transnistria includea *oblast*-ul (districtul) Odessa și o parte din *oblast*-ul Vinitsa. 233 155 evrei se găseau în districtul Odessa și 141 825 în întregul district Vinița. Dar cel puțin 43 444 trăiau în partea germană a Vinitsa, reducând populația locală de origine evreiască, la începutul războiului, la 331 636. Doar orașul Odessa număra 200.961 evrei.

sovietice, în jur de 25.000 de evrei au fost împușcați, spânzurați sau arși de vii în Odessa. Doar de la Dalnic, autoritățile sovietice au exhumat 22.000 de cadavre.⁴¹¹ În plus, la acest număr se pot adăuga evreii împușcați pe străzi sau în alte locuri. După părerea prefectului de Golta, Modest Isopescu, aproximativ 10.000 de evrei localnici au fost omorâți în Golta, la începutul lui noiembrie 1941, înaintea înființării lagărului de la Bogdanovca.⁴¹²

În ianuarie și februarie 1942, între 33.000 și 35.000 de evrei au fost deportați cu trenul din Odessa la Berezovca.⁴¹³ Din aceștia, 28.000 au fost executați de SS. Mii de evrei (30.000, probabil) din orașul Odessa și din vecinătatea lui au mărșăluit către Bogdanovca la sfârșitul anului 1941.⁴¹⁴ 32.433 de evrei au fost „evacuați din Transnistria”, adică deportați la Golta și, cei mai mulți, lichidați acolo. Conform datelor oferite de documentele germane, mărturiile supraviețuitorilor și procesele verbale ale proceselor din România, 75.000 de evrei (majoritatea localnici) au fost uciși la Bogdanovca, Domanovca și Acmacetca la sfârșitul anului 1941 și începutul 1942. În septembrie 1942, secretarul general al guvernului transnistrean a recunoscut că 65.000 de evrei localnici „dispăruseră” din districtul Odessa (adică fuseseră omorâți).⁴¹⁵ În plus, potrivit unui raport românesc, 14.500 de evrei localnici au fost forțați să traverseze Bugul, unde au fost împușcați de germani.⁴¹⁶

Autoritățile sovietice au estimat că 150.038 evrei au fost uciși în județele Golta și Berezovca⁴¹⁷. La 1 noiembrie 1943, Cartierul General al Armatei a 3-a a înregistrat 70.770 evrei trăind în Transnistria, din care 20.029 erau evrei localnici.⁴¹⁸ Luând în considerare aceste cifre, se poate stabili că între 150.000 și 180.000 de evrei localnici au fost uciși sau au pierit în Transnistria. La sfârșitul ocupației române, în Transnistria

---

⁴¹¹ Raportul Comitetului (Obkom) Districtului Odessa despre pagubele și victimele regimului fascist de ocupație (1941-1944), 31 decembrie 1944, Arhivele din Odessa ale Partidului Comunist, II-II-52, p. 22.

⁴¹² Raportul lui Isopescu către guvernul Transnistrean cu privire la transporturile de evrei, cu o cerere adresată guvernului de a înceta trimiterea lor, 31 noiembrie, 1941, Arhivele din Nikolaev, 2178-1-2, p. 151.

⁴¹³ Raportul prefectului de Odessa către guvernul transnistrean ca o concluzie la operațiunea de deportare: 32 643 evrei deportați, Arhivele din Odessa, 2242-1-1487, pp. 190-193; Raportul maiorului doctor Gheorghe Tătăranu, director al Departamentului Sănătății din Transnistria, despre epidemia de tifos din regiune, 35 000 de evrei evacuați din Odessa. Arhivele din Nicolaev, 2178-1-424, p. 8.

⁴¹⁴ Comandantul legiunii de jandarmi din Berezovca, către prefect, 31 ianuarie 1942, Arhiva din Odessa, 2361-39, p.15.

⁴¹⁵ Comandantul jandarmeriei din Transnistria către guvernul transnistrean, 11 septembrie, 1942, Ibid., p. 161.

⁴¹⁶ Minutele convorbirilor dintre Davidescu și Steltzer, 13 martie 1942, Arhiva Ministerului de Externe, problema 33, vol. 16, p. 58 (USHMM, RG 25006M, rola 6).

⁴¹⁷ Nota de la 31 decembrie 1944 a filialei Odessa a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, Arhiva PCUS din Odessa, 2-2-52, p. 25.

⁴¹⁸ Arhivele Speciale din Moscova, 493-1-6, p.187, Ancei, *Documents*, vol.7: doc.393, p.547.

rămăseseră numai 20.000 de evrei localnici. Cel puțin 15.000 de evrei din Regat au pierit în Holocaust (în pogromul de la Iași și deportările în Transnistria).

Diverși cercetători au estimat în mod diferit numărul evreilor români și ucraineni uciși sub administrație românească în timpul Holocaustului. Dinu C. Giurescu numără cel puțin 108.710 evrei români care au murit în Transnistria; dar acest număr nu-i include în rândul victimelor pe evreii ucraineni și nici pe evreii uciși pe loc în Basarabia și Bucovina. Conform lui Dennis Deletant, în Transnistria au pierit între 220.000 și 270.000 de evrei, în timp ce Radu Ioanid susține că sub jurisdicția românească au murit cel puțin 250.000 de evrei. Matatias Carp menționează că au dispărut 264.900 de evrei români, dar aici nu sunt incluși evreii ucraineni. Raul Hilberg citează distrugerea a 270.000 de evrei aflați sub autoritate românească, iar Marcu Rozen numără aproximativ 115.000 de evrei români și 155.000 de evrei ucraineni uciși în Transnistria. În fine, Jean Ancel afirmă că numai în Transnistria au murit 310.000 de evrei, la acest număr adăugându-se încă 100.000 de evrei uciși în Basarabia și Bucovina în timpul campaniei din 1941 din aceste provincii⁴¹⁹.

În concluzie, numărul total al evreilor români și ucraineni care au pierit în teritoriile aflate sub administrație românească este între 280.000 și 380.000.

---

⁴¹⁹ Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial* (București, All Educational, 1999), pp.70-91; Denis Deletant, „Ghetto Experience in Golta, Transnistria, 1942-1944”, *Holocaust and Genocide Studies* 18, nr. 1 (2004): p.2; Radu Ioanid, *The Holocaust in Romania*, p.289; Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jewry*, vol.3: p.1220; Matatias Carp, *Cartea Neagră*, vol.1: p.19; Marcu Rozen, *The Holocaust under the Antonescu Government: Historical and Statistical Data about Jews in Romania, 1940-1944*, ediția a 3-a rev., (București: ARJVH, 2004); Jean Ancel *Transnistria, 1941-1942: The Romanian Mass Murder Campaign*, (Tel Aviv: Goldstein-Goren Diaspora Research Center/Tel Aviv University, 2003), vol. 1: p. 531.